

AKADEEMIA



EUROOPA JA AASIA VAHEMAIL - - - - -	A. ANNIST
TRADITSIOONID - - - - -	I. TÖNISSON
EESTI AJALOOUURIMISE SIHIST JA SISUST - - - -	O. LIIV
MEIE USU- JA KIRIKUELU VÄLIS-ORIENTATSIOONIST	ECCLESIASTICUS
ELU MÖTTEST - - - - -	V. ADAMS
ESSEEST, SELLE OLEMUSEST JA VAJADUSEST - - -	A. ORAS
EESTI ISESEISVUSE SÜNNIPÄEVAST - - - - -	J. JANS
VEEL EESTI ISESEISVUSE SÜNNIPÄEVAST - - - -	R. ELIASER
UUE TSIVIILSEADUSTIKU OOTEL - - - - -	CATO
SISEPOLIITILINE RINGVAADE - - - - -	O. MÄND.
VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE	

NR. 5 · SEPTEMBRIKUU · 1938



Reserveeritud

AKADEEMIA

NR. 5 (11)

SEPTEMBER

1938

EUROOPA JA AASIA VAHEMAIL

MATKAMULJEID JA -MÖTTEID EESTIST HELLASENI

Väliselt oli selle reisi põhjustajaks PEN-klubide kongress, mida tänavu ja juba teiskordselt peeti Prahast. Aga ei jätnud tõukamast selles suunas ka laiem ja kaugemalekihtuv huvi: näha kord ligemalt, kuigi aja puudusel ainult turistliku kergusega, üksteise järele kogu seda maade rida, mis asuvad meie lõuna-koordinaadil ja mida kõiki seob meiega sama paljukaaluv ühisjoon: et nad kõik asuvad Lääne-Euroopa ja Ida-vahele, moodustavad seega, nagu on öeldud, teatava Vahe-Euroopa. Sellesse ei kuulu ju mitte ainult Venemaa „piiririigid“ Soomest Rumeeniani, vaid ka sama vaheajooni teise vöötme riigid, kuid kes oma laadilt on eelmistega mitmeti sarnased — nagu Leedu põhjas, Tšehhoslovakkia ja Ungari keskel ja õigupoolest, kuigi juba suuremas kaugusastmes, ka kõik Balkani riigid lõunas. Sest kõik nad eraldavad nii geograafiliselt kui ka kultuuriliselt Euroopat selle sõna kitsamas mõttes idast, kas siis otse Aasiast, või mitmeti umbes maailmelisest Sarmaatiast, Suur-Siberist. Ja kuigi need maad üksteisest teavad väga vähe, seob neid kõiki palju sellest geopoliitilisest asendist tingitud muidki ühisjooni.

Ühtki neist pole suurte lääne- ja idanaabrite pigistus lasknud kasvada suurrahvaks ega suurriigiks, (kuigi Poola on selleks paaril korral upitund). Aastafuhandete jooksul on nad kõik olnud ikka jälle Lääne- ja Ida-vahe-liste võitluste tallermaaks, sajanditeks on nad kõik olnud sunnitud vegeteerima võõrvõimu alla, enamikule neist on see tulnud päämiselt idast (põhjas — Vene, lõunas Türgi), kuid peagu kõigist on enam või vähem saagitsend ka suured läänenaabrid, päämiselt Saksa. Alles möödunud vabadussajandil (umb. 1820—1920) on nad kõik saavutanud oma iseseisvuse, pärast peagu ühesugust ettevalmistust esmalt kultuurilisel alal. Ja praegu arendavad nad endid jälle välispoliitiliselt peagu samasugustes oludes, ikka jälle samade ida- ja läänesuurnikkude ähvarduse all, kuigi eri määral.

Nende ühiskohtade raamid on nii paljutähendavad, et nad on loonud hulk võrdkohti ka kõigi nende maade kultuuriloos, näit. etnograafias, kultuuri- ja kirjandusloos, ehituskunstis, rahvaluules, praeguses poliitilises elus, kultuurioludes jne. Kõik nad on ikka olnud nii ida- kui läänepool-

sete kultuurimõjutustegi tallermaad ja segunemiskatlad. Soomest kuni Balkanini on neil kõigil isegi enda sees lääne- või ida ülekaaluga eri kultuurivõõrmeid: mõeldagu näit. neist „ida“ esindajaist Soomes Karjalat, Eestis Setumaad, Lätis Latgalliat, Poolas peagu kogu Ida-Poolat, Tšehhoslovakkias Karpato-Venemaad, Rumeenias Bessaraabiat, Jugoslaavias Serbiat jne. Kreeka- või roomakatoliku (hiljem protestandi) usk on sajandeid olnud ühe- või teisepoolse mõju domineerimise peategur, kuigi mitte ainutähtis. Ja samasugust kahepoolset mõju on jätkund kogu aeg ka muil aladel.

Aga kas mitte iga maa ja rahvas peale neile mõjudele allumise pole püüdnud umbes ühetaoliselt neid ka ühte sobitada, oma dispositsioone arendada, ühel või teisel teel algupärast luua? Kas ei paku siis nii paljude ühiskohtade puhul ka erinevuste võrdlus palju õpetlikku? Soome ja Eesti puhul on selline võrdlev meetod juba osutund väga huvitavaks ja viljakaks — kuidas oleks selle võimalused kaugema lõunaga? Kuid teiselt poolt: Kuigi mõned välisraamid on ühised, kas on võimalik ja soovitatav neile ehitada isegi juba tihedama orientatsiooni ideoloogiat, nagu on siinsääl kõneldud? Kas on põhjust otse teadlikult hakata üle võtma sääseid (näit. Poola, Ungari) poliitilisigi vorme, nagu on soovitet meilegi — ja ehk ilma soovitamata ja teadmatagi juba üle võetud?

Ilma et siinkõnelejal oleks julgust ja võimalust minna neid küsimusi sügavamalt lahendama, ilma et seepärast pooldada kolonel Becki „Kolmanda Euroopa“ kavu, on ometi nii huvitav hetkeks vaadata üle nende paljude piirialade, kust muidu teateid tuleb enamasti lääne- või idapoolse suurnaabri vahetalitusel.

2. LÄTI UUES „SEISUSTE RIIGIS“

„Kõik nagu meil!“ — see on eestlasele sageli paratamatu hüüe Lätis, nagu ka lätlasel meilgi. Seda enam on neil ühistel või väga sarnastel alustel võimalik võrrelda, kumb on ühes või teises asjas ees. Ja küllap just ka see võimalus on üks meievaheliste kiusude peapõhjusi. Aga ühtlasi on see väga produktiivse võistluse võimaldaja — kui ainult teise halbade omaduste kõrval rohkem tuntaks ka tema saavutusi. Ja et neid Lätilgi on, üsna suuri, ega seda me saa eitada ka kui „haleda südamega“. Vähemalt kas või juba see väline fassaad, millega Riia ikka on Tallinnast ees olnud, ja mida eriti viimasel ajal nii suurejooneliselt edasi viiakse. Ning näit. selle keskuse vabadusmonumendile võib ju suhtuda kriitiliselt, näha tas ebaühtlust jne. — aga vaevalt saab eitada, et ta mõjub siiski monumentaalselt, ja et ta kõigepealt on olemas, kuna meie Tallinna oma seisab ikka veel paberil. Ning mulle näib, nagu oleks lätlastel üldse enam seda „teatraalsust“, seda julge „žesti“ võimet, mida nõuab ilmekas skulptuur, kuna meie tagasihoidluse juures see kipub kergesti jääma liiga realistlikuks, s. o. natuke tuimaks.

Tõsi küll, sama meie omast vist küll idalisem ja lõunalisem vaimulaad, sama natuke vähepidurdet paatos ja esiletungiv tundeküllus ei taha lasta hästi õnnestuda nende ilukirjandusel. Vähemalt on peagu kõik see, mis tõlgete kaudu mulle kättesaadav olnud, meie maitsele kaunis vähe nau-

ditav, paiguti, isegi Rainisel, kõnelemata Porukist j. t., meie maitsele otse imalavõitu sentimentaalne. Ja üteldagu mis tahes, nii mõnigi asi meil nende esinemises ja välimuseski on meile natuke imelik. Kas või üsna väike detail — et see sõjaväelaste müts oma eest allalöödud osaga tundub meile osalt edvistav, osalt „pugejalik“, samuti nagu poola oma nelinurkse päälaga — ekstravagantne, mis saame sinna parata?

„Mis see on, et eestlased ei näi meid lätlasi hästi sallivat?“, küsib jutuaajamisel mu kupeenaaber, keegi üsna intelligentne ohvitser. „Meie pool pole ma sellist instinktiivset antipaatiat eestlaste vastu tähele pannud, palju vastumeelsemad on meile juba leedulased ja eriti poolakad, puh!“

Võib-olla. Küllap see on juba omadus, mis tingitud enam laiuskraadist kui meridiaanist: näib nagu siin ikka põhjapoolne rahvas peaks oma lõunanaabreid natuke „kerglasiks“ ja „lätlaslikeks“. Mõnele soomlasele ja rootslasele oleme jälle meie eestlased liiga „edevad“ ja „väheusaldatavad“ . . . Ja nii umbes näikse suhted olevat ka edasi lõuna pool.

Aga üldse näib vastastikune rahvusviha ja vimma olevat otse üks kesk- ja lõunapoolse Vahe-Euroopa iseloomulisemaid jooni. Võib-olla on see just selle ühetaolise raske saatuse tulemus, mis kõigisse neisse rahvaisse on kasvatand sügava alaväärsustunde ja kiusu: parema võimuluse puudusel püütakse seda siis ära reageerida või end üle kompenseerida just oma s a m a v ä ä r s e naabri kulul. See on ju kõigi vaeste ja vaevatute juures tavaline „hale süda“.

Meie lätlastega suhtleme veel peagu inglitena, võrreldes sellega, kuidas mõnitlevad kõiki oma väiksemaid naabreid nii sageli upsakad poolakad, või kuidas vihkavad teineteist rumeenlane ja ungarlane. Ning balkani hõimud on ju teatavasti ikka olnud valmis otse veriselt üksteist kiskuma (välja arvatud küll siiski viimased aastad).

Aga küllap see vähem-põhjamaine, vähem-individualistlik rahvusiseloomu joon teeb Läti sobivamaks ka sellele poolfašistlikule režiimile, mille nii täiel määral ja nii avalikuks jaatamiseks meie veel oleme liiga põhjamaiselt demokraatlikud. Vähemalt tundus see mulle nii. Muidugi, mul polnud juhusid selle üle kõnelda näit. sotsialistidega, nende juhid istuvad ju Lätiski pogriss, ja ka PEN-klubist osavõttev kirjarahvas oli oma arvamisavaldustega enam kui tagasihoidlik: kõneldi, et nende suures delegatsioonis oli kaasas ka teatud valvur. Aga kirjanikud samuti kui töölised enamasti ajavad ju igal maal oma vabadusejoni — ja neid nüüd palju ei arvestata. Pikemalt kõneteldud tavaliste kodanike, kodanlaste juhustlikud esindajad aga näisid olevat küllalt rahul: saksa ja juudi rahameestele vaadatakse näppudele, suuri äri-asutusi lätistatakse, läti laiimategi kihtide kapitalil lastakse osa võtta kasulikest suurettevõtteist. Ja kõigepäält muidugi: streike pole ja töölised hoitakse vagusi.

Siiski ei eitanud näit. eelmainitud sõjaväelane mitte ka praeguse diktatuuri karmust — ta usub vaid, et „erakondade ajal“ korrupsioon oli veel suurem kui nüüd, ja et nüüd enam-vähem püütakse siiski hoolitseda püsivalt kõigi kihtide eest. Aga ta näeb ka teatava kartusega, kuidas maa nagu tüüriks tagasi omaaegsete balti traditsioonide poole, kuidas näit. luuakse teadlikult uusi seisusi, millest ülepääs pole peagu enam üldse või-

malik. Gümnaasiume olevat nii vähe ja need on nii kallid, et valitsevale ülakihile vaevalt enam kuigi palju saab alt lisaks tulla võistlejaid. Samuti ei lasta vabrikutöölise hulka palju kasvada ega vabrikuil juhuslikult suured tööliste arvu, et hiljem ei tekiks tööjõu ülepakkumist ja töötingimuste halvenemist. Isegi käsitöölise seisus on soomustatud suurte eksaminõuetega ja teistele on keelatud tööandmine. Maaproletariaat on küll opositsioonis, aga see on juba enam latgallia või poola päritolu, kuna endine läti maakehvik on rännand linna.

Kahjuks arenevat selle uue korporatiivse korruga aga ka kaunis tuntud baltiline seisusevaim oma aristokraaditseva ülbusega ja vanade härsviiside järgiaimamisega. Eriti tuntav on see jõukamas kodanluses ja kirikus selle ekspansiooniga. Käib aktsioon isegi vanalaadsete hommikpalvuste siseseviimiseks taludesse, kuigi inimesed enamasti selle üle vaid muigavad. Täitsa tasalülitelt kool ja noorsoo-organisatsioonid taotlevad luua uut generatsiooni kõiges suhtes. Ja juba nüüd leiduvat rohkesti isikuid samasuguse ehtsa juhi-jumaldusega nagu Saksas.

Suhete pärast demokraatlike riikidega kavatsevat valitsus siiski luua kah mingi (näilise) parlamentaarse aparadi. Kuid esialgu ei julgetavat selleks antud lubadusi veel täitma hakata, oodatavat ära Eesti kogemusi.

3. MÕTTEID POOLA LÕPMATUL TASANDIKUL

Need on natuke nukrad mõtted, mis äratavad see kõnelus, kuigi läbi vaguni akna paistavad Kegumsi suurjõujaama valmivad hiiglaehitised, uue Läti uhkus. Olgu mis on, ka kui „seisuste riigis“ jääb Lätis siiski üsna tähtsaks kohale põllumees, tõeline „hall parun“, ja see asjaolu teeb sotsiaalse baasi veel võrdlemisi avaraks ja põhjamaiseks, võrreldes nüüd järgnevate lõunapoolsete riikide reaga. Läti nagu eestigi üksiktalude oma paljude kõrgete ehitustega, oma aia ja ilupuudega — see on ju otse mõisa, kui seda võrrelda juba Poola sumbküla madalate hurtsikutega, mille maanäljast elanikku pigistab endiselt mõisnik ja juut ning pimestab papp. Ei tea kas ka selliseid eelmaareformi-aegseid olusid pidasid meiegi ideaaliks need, kes meile eeskujuks seadsid Poola põhiseadust? Või paistsid nii meelitatavana selle diktaatorita diktatuurimaa kolonelide võimuvõitlused — ja neid saatvad veriselt summutet talurahva rahutused? Kuid, tõsi jah, see jutlemine tuletas meele, et päälle eelmainitud paljude teiste ühisjoonte sarnandab peagu kõiki Vahe-Euroopa riike ju ka see, et nende sündimist ja suurimaid algedusamme võimaldand demokraatlik kord on nüüd juba kokku varisend peagu neis kõigis (selgelt välja arvatud ainult Soome ja Tšehhoslovakkia).

Kui huvitav ja õpetlik oleks kord mõnel ajaloolasel uurida võrdlevalt sellegi kokkulangemiste rea põhjusi! Enamasti pole selles peateguriks mitte olnud pahempoolne äärmus, nagu ehk Vene naabruse ja kõikjal suure sotsiaalse viletsuse põhjal võiks arvata, vaid just kodanluse ja teiste keskkihtide enda aplus ja poliitiline kasvatamatus. Ainult Ungaris järgnes parempoolne diktatuur kohe pärastõjase kommunismikatse kokkuvarisemisele, kuid praegu on Ungari režiim võrreldes paljude teistega vormiliselt võrdlemisi demokraatlik: tsensusega ja muude võtetega on kinni

topitud ainult maanäljaste talupoja- ning kehvikumiljonite suu; Trianoni süüdistamisega, abstraktselt romantitseva rahvusluse jne. abil jõutakse laiemad keskkihid niikuinii vaikselt hoida ja paiguti otse karjuvaid feodaalseid olusid soliidset säilitada. Väikese vabameelsema intelligenti kriitika ei saa kosta kaugele.

Teiste Vahe-Euroopa maade diktatuurid on püstitatud päämiselt omavahel kisklema läind kodanlike parteide rahustamiseks — nii Poolas juba 1926 Pilsudski poolt ja sotsialistide toetusel, Jugoslaavias 1929 kuningas Aleksandri enda poolt — ja peagu vastu selle tahtmist, kuna muidu oli puhkemas kodusõda serblaste ja kroaatlaste vahel. Suurem parlamentide laialisaatmise laine järgnes pärast natsismi võimulesaamist ja sellest tekkinud vägivalda- ja võimukeskenduse ihalemist koos kriisihädadega. See viis (ka pooljuhusliku põhiseadusetüli soodustatult) dramaatiliste tagajärgedeni kõigepäält Eestis, samal 1934. aastal tema eeskujul ka Lätis, kus aga puhtfašistliku voolu olemasolu teenis päämiselt ettekäändena võimuhaaramiseks. Leedus seevastu tõeliselt kavatsetud Woldemarase putš likvideeriti, ilma et sellest oleks tehtud veel päris parlamendivastaseid järeldusi, kuid viimase vabadusi oli sääl osalt piiratud juba varem. Ning Bulgaarias suruti, ikka samal 1934. aastal, diktatuur päälle võrdlemisi tagasihoidlikule kuningale, kes ka nüüd, kui päris putšikorraldaja kolonel on juba läbi põlend, ei tea kuidas demokraatiani tagasi jõuda. Kreekas, praeguse Balkani kõige „metsikumas“ riigis (kõnelemata muidugi Albaaniast, kus seikleja Zogu tegi enda veel päris vanastiilselt kuningaks a. 1928), oli võimuvahetusi juba varem olnud mitu, kuid päris diktatuuri kuulutas kindral Metaxas välja alles 1936 (ettekäändeks seekord „kommunistide“ üldstreik). Ja seeria viimse lülina likvideeris oma parlamentaarse demokraatia jäänused Rumeenia temperamentne Carol — tänavu kevadel. Ka sääl oli seejuures suureks teguriks fašistliku organisatsiooni (kui ka teiste parteide) terav kriitika vastu kuninga armuseiklusi, sotsiaalsete reformide nõue jne. (ettekäändeid oli päälle selle veel ka välispoliitilisi).

Näikse siis, et on nagu juba välja kujunenud mingi omapärane vahe-euroopaline „poolfašismi“ kui ka selle võimuletuleku tüüp. See ei sünni enamasti suurte parteisõjavägede abil revolutsioonilisel teel nagu suuril pärisfašistlikel mail, vaid siin seda teostavad enamasti võimul olevad kodanlik-parlamentaarne algupäraga valitsused ise, üsna vaikselt, ja nimelt sageli just näiliselt antifäšistlikul kujul — kord suurema kord vähema õigusega väites, et nad pidid ära hoidma fašistliku võimuhaarangu. Kuid võimul olles likvideerivad nad nagu muuseas ka kõik demokraatlikud organisatsioonid ja sõnavabadused ega nähtavasti mõtlegi neid enam tagasi anda, kuigi otsene fašismi-hädaoht kadund. (Eesti asub siin nagu mitmes muuski suhtes teatud vaheastmel ja moodustab siis erandi. Kuid Eesti olude iseloomustus ei kuulu üldse selle reisikirja ülesandesse).

Teiseks on Vahe-Euroopale iseloomulik, et siin sellekujuline režiimimuutus ei tekita suuremat vastuseisu ka rahvahulkades, kes on tüdind demokraatiate korruptiivsusest ja kes on ka ise enamasti poliitiliselt vähe arenend, mida enam Balkani poole, seda enam. Kuid sama „ausa mängu“ puudumine iseloomustab sageli ka ainsana võimu juure jäänd rühma või isikut (enamasti on see sõjaväelane). Ja selle asemel et rahvahulki kasva-

tada ja harjutada demokraafiale, harrastatakse vaid kaunis vanamoelist militaarset rividrilli — paaritatud vahest ainult uuema juhikultusega.

Et need režiimid pole võimule tulnud suurema kodusõja või revolutsiooni abil nagu päris totaaliikide valitsused, ja nende vastasrind on nõrgem, ei tarvitsegi nad maksma panna sellist kasarmukorda kui säääl. Ümberpöörduvalt, siin sageli tarvitatakse maskeerimiseks isegi teatavat parlamentit ja lastakse hingitseda mõnel opositsioonilehekesel. Kuid valimiseaduste, ainult ühepoolse kihutustöö, terroriseerimise ja tarbekorral ehk ka valimistulemuste otsese võltsimise kaudu osatakse hoida vastasrind ilma iga reaalse jõuta.

Edasi: et neil oma võimuletulekuks pole olnud tarvis endale võita massilist poolehoidu, või värvata ja koos hoida aktiivset parteid ja parteisõjaväge, nagu päris totaaliikides, siis on ka nende sotsiaalne programm palju konservatiivsem ja sedagi täidetakse väga näiliselt. Kui lääne fašism on siiski teatav kodanluse ja kapitalismi tõsine uuendusliikumine, võrreldav vastureformatsiooni-aja katoliikluse uuestisünniga jesuiitide ja inkvisitsiooni abil, siis on vahe-euroopaline poolfašism enamasti lihtsalt tagasimineku eeldemokraatliku aja väheste kõrgemate kodanlaskihtide ja sõjaväelaste valitsuse juure. Nii ei tarvitse siin diktaator ollagi mingi väga võimekas isik, vaid selleks sobib kunagine pääminister, aktiivsem kindral või isegi kuningas. Nagu Jugoslaavia ning Poola kogemused näitavad, võib tarbekorral läbi ajada isegi ilma nendeta. Maa majanduselus tehakse teatavaid ajast tingitud juhtimiskatseid, võimaldatakse litsentsisüsteemiga majandusministreile j. m. onupoegadele suurepäraseid sissetulekuid, lastakse kõrgete tollimüüridega mõningaid tööstureid rikastuda, hoitakse igasugu monopolidega suur osa tarbeasju ilmatu kallid (kaebust selle kohta kuulsin ikka jälle) — jäetakse aga maa suuremad majanduslikud ning sotsiaalsed ebakohad enamasti puutumata. Kuid nagu totaaliigis, nii loetakse siingi iga tõsisemat kriitikat — riigi ja rahva reetmiseks! Rahvas pole ju selle kuulamiseks ikka veel „küps“, sõjakad naabrid on ikka liiga ohtlikud, üldine olukord Euroopas alati liiga ähvardav . . . Ja nii elatakse ajutistest suurtest sõnadest hoolimata pääjoontes ikka endist viisi.

. . . Need on kurvad ja igavad lagendikud ja laaned, mida nüüd siin Poola põhjasabast pääle rong läbi kihutab palju-palju tunde. Aegajalt pahvab uksest siin veel eht-vene laia temperamenti ja juutide ägedat sagimist. Olen õnnelik, et vähemalt siin veel, kuni Varssavini, leidub aga ka neid vanu venetüübilisi vaguneid, mida paari liigutusega võib muuta magamisvaguniks. Vähemalt ses suhtes tunnustan minagi õndsas vene aja pärandust — ja eriti Eesti-Läti praegust korraldust otse eeskujuliseks kogu Euroopale. Kui mitmel unetul ööl kõval „euroopalisel“ puupingil istudas ja asjata tukkudagi püüdes olen taga igatsend neid eesti poolteisekroonilisi „platskaarte“ — ja kui mitu korda oleksin seda vajand selgi reisil! Sest „euroopalik“ magamisvagun oma enam kui kümnekordselt kallima hinnaga — kuidas sobiks see meie võrdlemisi proletaarse reisikassaga, kuid seda kaugemale kihkavate reisisihtidega! See „Wagons Lits“ tsirkuleerib meie silmade ees igas vaksalis ainult kui kibedust äratav näide sellest liberalistliku Euroopa majanduslikust ebademokraatiast, sellest miljo-

närde ja kehvikute süsteemist, mis nüüd kokkuvarisevana kipub oma varemete alla matma ka kogu senise kultuuri . . .

Avarus, ulatus, tāsasus! See on, mis Poolat väliselt iseloomustab, andes temale peagu juba venelis-idalise riigi ilme. Tuhat kilomeetrit kihutada pikuti, peagu niisama palju põiki, ja ikka peagu ühesuguses maastikus — see ei kõla enam just euroopaliselt. Kas ei suru see avarus nagu iseendast ka rahva psüühisse enam „aasialikke“ jooni, laiutuspüüdu idasse ja põhja, vägivaldset päälekäratust oma väiksemale naabrile? Isegi Varssavi linn laiub keset seda lagendikku nagu mõni teine Leningrad, kuigi sibulkuplite asemel päalistet teravatipuliste ja baroksete tornidega. Kuidas siin on ruumi peagu linna südames hoida määratud väljakuid, aerodroomi ja hüpodroomi — alles nüüd hakatakse seda planeerima tänavaiks!

Kuid mis kõnelda päälinnast, kui maa suurim pikkus laiutab end põhjast lõunasse veel temast ida pool. Tagasisõidul oli mul juhus seda läbistada (mitmete peatustega) peagu paralleelselt Vene piiriga — Bukarestist üle Lwowi ja Wilno. Ja siin alles taipad, kuidas Poola eriti oma selle suure osa tõttu on Vahe-Euroopast kindlasti kõige idalisem. Juba selle maastik siin ei erine kuigi palju põhjapoolse Ukraina omast, mida paari aasta eest läbistasin, ja rahvastikutki kuuluvad paljud miljonid samuti sinna.

Eriti siin aga domineerib veel üks eriti idapoolsele Vahe-Euroopale tüüpiline joon, ta muu etnograafilise segatuse suurendus veel päris orientliku elemendiga — j u u d i g a. Temap see ju on, see igavene vahetalitaja Aasia ja Euroopa vahel (õigupoolest võib ka Palestiinat ja Väike-Aasia lääneranda lugeda ses suhtes Vahe-Euroopa jätkajaks). Ta on aastatuhandeid olnud Ida esindaja Läänes, kuid ikka jälle on Lääs ta ära tõugand — ja eriti nüüd, kus ta hakkas sääl juba kuidagi assimileeruma, toimub ta vastu maailma suurim ja süstemaatilisim pogromm.

Kogu Kesk- ja Lõuna-Euroopast kihutatakse ta välja, ja säält siiski veel kuidagi saab seda teha, aga katsutagu seda teha ka siin, kus ta paiguti moodustab elanikkonnast terve kolmandiku või poole? Eks ole ta juba varasemate tagakiusamiste tõttu valgund just siia, Euroopa äärmisele piirile, metsade ja mägede taha, ning siginend just siin: Pihkva, Riia, Kiievi ja Budapesti vahelisel pikal nelinurgal ju asub kogu euroopa juutluse suur enamik ja päämiselt siit on ta tungind uuesti mujale „kus maa lahti on“. Eriti praeguse Ida-Poola alad on saand neile nagu uueks kodumaaks — kuhu saaks ajada neid siit?

„Maaküsimus ja juudiküsimus, — need on meie raskeimad suurprobleemid,“ kurdab mulle keegi poola tuttav, „ja seni ei saa Poola tõesti suureks, kui ta need on lahendand.“ Maanälga saaks rahuldada lihtsalt suurmaapidamise likvideerimisega, nagu meil Baltikumis ja osalt umb. samuti Rumeenias. Aga juutidega? Ei saa ju jälgida siin tsaari-Vene ja Saksamaa meetodit, nagu ikka veel näikse tahetavat.

Kena on ütelda: laske nad elada inimestena nagu teised ja maa kultuurinendes assimileeruvad nad ise, või vähemalt saavad umbes sama häädeks kodanikeks ka juutidena. Aga vaja vaid hulkuda mõni tund näit. Lwowi tänavail, et veenduda, kui kaugel sellest kõigest veel ollakse ja

kui raske see neis oludes üldse on. Oma pikkades mustades kuubedes ja madalais oktoobreis või ka pigimütsides liiguvad nad otsekui kehastet ida neil röpaseil tänavail ja poeputkades: nägin küllalt noorigi mehi, kelle süsimustad juuksed tilknesid traditsionaalseis lühikesis palmikus golemkahvatute põskede taga — nagu mõnel aastatuhandete-eelsel kreeta või hetiidi pildil. Aga kui masendavalt paljukõnelevad on veel siin paljude mustamantiliste ja valgehabemeliste raukade näod, oma teravate joontega, oma peagu röövloomaa pilguga, milles samal ajal on nagu midagi lõpmatut kurba, fanaatilist ja julma. Oli vahel, nagu näeksin Ahasveerust ennast, igiaegselt rändama ja kannatama mõistetud, võõrsile paisatud ja isamaatuks jäänd tõu võrdkuju, ta aastatuhandeid kasvatet alaväärsustunnet ja samal ajal seda ületavat trotsi ja võitlustahet. Ei Istanbuli, ei isegi Aasia poolel oleva Skutari elanikud jätnud muljet millestki nii võõrast. Või kui arvestada samaaegselt poola masside sama traditsioonikindlat, kesk-aegset katoliiklust, näha otse tänava kõnniteilgi põlvitavaid ja palvetavaid naisi, saada möödaminejailt pahase märkuse osaliseks, kui mööda minnes ei märka „imettegeva“ pühakuju ees paljastada oma pead. . . Oo, Ida-Poola, selles pole mitte ainult küllalt idamaad, vaid veel ka küllalt keskaega!

Ja viimane näib olevatki suurim takistus eelmainitud peaprobleemi lahenduseks. Kõneldes näit. juba Tšehhoslovakkia või ka Ungari, Jugoslaavia või Kreeka juutidega, ei märka seda tõuvahet sageli enam üldse mitte. Nende välimuskki ei erine enam palju keskeuroopa tõmmust tüübist või Balkani poole minnes ikka enam sagenevast dinaari tugevaninalisest tõust. Ja paljud neist juutidest on ikkagi üsna soliidset rakendund ka kodanikeks, andes küllalt väärtuslikku ka vaimukultuurilisel aladel, kuigi sajandeid püsind eelarvused ja harjumused mõlemal pool seda veel takistavad. See läänepoolne Vahe-Euroopa on nähtavasti siiski varem ja paremini aru saanud oma geograafilis-ajaloolisest ülesandest: olla kõigepäält endas Ida ja Lääne vahetalitajaks ja ühendajaks, liites ja assimileerides omaks mõlemalt poolt tulnud elemente.

4. EUROOPA VALUTAVAS SÜDAMES

Kuivõrd erinev Poolast (välja arvatud osalt Lääne-Poola) ongi juba Tšehhoslovakkia, see kõige läänepoolsem slaavi talv Saksa kotka laiali-aetud lõugade vahel. Kui see talv saaks saksa keeleks, küll siis vahest algaks noolimise kõigi lõuna ja ida rikkuste järele! Aga esialgu on see siiski üsna tugev ja kõigepäält tihe. Vastupidi Poola pooleldi idalisele lagedusele ja avarusele on siin juba kogu maastik täis igasugu vaheldust, kord kõrgeid mägesid, kord rikkaid linnu ja aleveid, kord vabrikuid ja toredaid suvituskohti, või siis vähemalt kõikjal lokkavaid põlde. Tõepoolest, see on kõige läänelisem osa Vahe-Euroopast ja siin alles näeme, mida ka muidu anarhiliseks peetud slaavi tõug võib tsivilisatsiooni alal luua, kui ta geograafiline asend seda soodustab. Muidugi on viimane ühtlasi päälle surund ka siia pikki orjusesajandeid ja tugeva saksa mõju, nii et varasemate aegade linnakultuuris vist raske on leida palju tšehhilist. Kuid juba Hus'i ja Komensky (Comeniuse) siiras fõearm ja demo-

kraatlus tunduvad sootu teissugustena kui näit. Lutheri või Melanchtoni oma (vrd. näit. eelmise junkurlikku suhtumist talupoegade vabadusvõitlusesse ja usulist fähenärimist). Ja olgugi näit. Praha välisilmes õige palju ühisjooni keskeuroopa saksa linnadega, on ta tervikuna siiski midagi sootu teist, vähemalt samuti nagu, omal viisil, Budapest.

Nagu Poolas, nii on siingi mõned Lääne-Euroopast lähtunud kultuuri-vormid arenend juba teatava idamaise äärmuseni. Poola mitmed barokk kirikud (näit. Vilnos) on juba nii fäis kuhjatud dekoratiivvorme, et nad tunduvad peagu sama ebaorganiliselt idalised nagu enamik vene kirikuid, samuti nagu poola hõbemantleisse maetud tumedanõolised madonnapildid enam väga palju ei erine vene omist. Tšehhi näikse ses suhtes olevat läänelisem, kuid igatahes nii barokset barokkskulptuuri nagu äsjakorraldet vastaval näitusel Prahas pole ma küll iial näind kuskil Saksa muus lääne kunstikeskuses. Kui meil H. Raudsep kord „estefiste“ pilgates kõneldes ristil poseerivast Kristusest, siis nägime siin selliseid tõesti kivvi raiutuna — ja veel kuidas! Ainult üht kätt pidi ripub ta seal, teisega tehes eksspressiivseid (et mitte ütelda graatsilisi) liigutusi, kogu keha väänlemas nagu ekstaasis. Mis siis veel kõnelda paavstidest, prohvetest, vana Jumalast, kuningaist ja muist auväärt härradest! Liikuvuse ja ebahariliku uuduse taotluses on mindud niikaugemale, et nad kõik otse tantsivad, vehklevad, lendavad. Muidugi vahel annab see väga efektseid ühendusi — aga teisel on see liikuvus nagu vastuolus aine vaikse tõsidusega ja mõjub ebaühtlusena või kerglusena.

Küllap on ka selles rahvas midagi veel slaavi temperamendi liikuvusest ja hoost. Igatahes sellist hoogsat, haaravat, vahel ülimeelikutki, kuid ühtlasi distsiplineeritud massirõõmu nagu siinseil sokolitepidustusil pole ma näind iial varem ega oska seda muus ümbruses kujutellagi. Ja kuigi iga teine tšehh öeldakse olevat sõdur Šveigina humorist, igatahes keskmiselt väga hääsüdamlik ja avameelne, kihvatab temas nähtavasti siiski vahel üsna äge viha. Vastaste väljaheitmine läbi akna näikse Praha ajalooski mängind õige suurt rolli — ja Kolmekümne-aastane sõda teatavasti ühest sellisest juhust siin algaski.

Võib-olla vahest ainult selle slaavi temperamendi tõttu pole tšehh veel küllalt hää diplomaat, et omale rahulepingutega kätte antud vähemusrahvaste hulka kokku sobitada teiseks Šveitsiks. Kuid vaevalt see oleks õnnestund kellelgi. Rahvuslikke soodustusi ja vabadusi neile igatahes on antud üsna rohkesti (peagu nagu meilgi) ja ainult natsismist hullustet henleinlased võivad karjuda, et neid siin kangesti rõhutavat. (Või kas on keegi enne kuulnud sellist hääbematust kui äsjane Henleini häädaldus „kogu haritud maailma ees“ — ja sõim vastu valitsuse „mõrva- ja röövsaalku“, kui just ta jüngrite eneste poolt kogu aeg kõige jämedamalt valitsust on provotseeritud ning ta amefnikke tapetud?)

Kuid määratu suur on see vähemusrahvuste hulk (üle 40%) igatahes. „Kas te ei leia,“ küsisin ühelt tšehhilt, „et see on otse loomulik, et neist igaüks ka p a r i m a kohtlemise puhul ometi varem või hiljem hakkab taotlema ühinemist oma piiritaguse emamaaga?“ „Aga te teate ju,“ ta vastas, „kuivõrra segased on need rahvuspiirid. Kumb on sel puhul parem ka üldinimliku õigluse seisukohalt: kas jätta kõik need kireva asustusega

maad ühe demokraatliku tšehhi valitsuse alla, kus eri rahvused vastastikkude üksteist balansseerides võimaldavad siiski igaühele suhteliselt suure vabaduse — või äiata nad tükikaupa ümbruse rahvusdiktatuuride alla, kus u u t e l vähemusrahvustel pole õigust piiksatadagi?”

Jah, Tšehhoslovakkia pole pärand mitte ainult kolm-neljandikku vana Austria-Ungari maapõuevarandusi ja tööstusi, vaid ka kogu ta rahvuste Baabeli, ta segipaisatud rahvuspiiride needuse. Ja piirimägesid kui maa loomulikke kaitsevalle oli muidugi väga raske jätta Saksale. Aga kas mõnegi miljoni võrra poleks seda võõrrahvuste ballasti siiski võind vähendada? Ja kui palju kergem olnuks seda teha juba Versailles's? Või kas poleks ometi kuidagi saand tšehhid isegi vältida, et nüüd Saksamaa poolel on ka teised, ise sama Saksa hädaohu all olevad Vahe-Euroopa maad, eriti Poola ja Ungari?

„Oleme nende vähemustele andnud kõik õigused,“ ütles tšehh, „aga Poola kiusab ikka.“ „Aga miks võtsid nad meie käest mitukümmend tuhat poolakat just siis, kui meil oli raskeim võitlus venelastega?“ — „kiusas“ hiljem poolakas mindki. „Ja miks on neil ka puhtungari alasid?“

Kesk-Euroopa rahvusolud lihtsalt on traagilised. Nad nagu sümboliseerisid reljeefselt ja piltlikult kogu selle kiskleva mandri olusid. Nad eeldaksid oma lahenduseks sootu teist meetodit ja vaimu kui see on olnud tavaline senises rahvusvahelises poliitikas. Ikka on seni õiglusegi nimel peetud sõdades võitja võtnud võidetult enam kui tal selleks olnud õigus — nii et sellest varsti on arenend jälle uus sõda, samuti õigluse jaluleseadmiseks, ja samade tulemustega. Iga ülekohus maksab end kätte. Just siin aga, oma südames, kus rahvuspiirid nii segased, peaks Euroopa ükskord õppima mõõtma õigust tõesti n. ü. sentimeetri- ja grammikaaluga. Siis alles oleksid eeldused loodud tõelise Donau-föderatsiooni loomiseks, mis oleks siinse Baabeli ainus õige sobitusviis. Siis oleks teine eeldus veel ainult: vastastikust usaldust, enesetalsutust, aumehelikku mängu. Ja kolmas eeldus: Väline julgeolek . . .

Kuid kõike seda mõeldes otse ajab naerma: nii utoopiline unistus see on. Praegustes oludes, siin selles Euroopa südamikus, mille ümber keerlevad kogu selle mandri võimu- ja vägivallahimud, need „r e a l - s e d“ jõud. Isegi kui oletada, et ühel pool mõõdetaks õiglust grammikaaluga, kes vastutab, et teine ei viska kaalule kogu oma m õ õ g a raskuse?! Ja nii areneb ajalugu ikka siksakis, sellepärast „Jumala veskid“ jahvatavad nii ilmatu pikalise, vanamoelise sisseseadega. Ja lasevad enne enda läbi voolata nii ääretu palju aja vett — ning inimeste verd . . .

Igatahes — efekääne propagandaks ja päälefungiks on ju nüüd antud suurepärase: rahvaste enesemääramisõigus, demokraatiate eneste päärelv, Maailmasõja võitja, Versailles rahu põhi! Aga kui isegi Lääne demokraatiad ei omand küllalt rüütellikust või julgust, et seda rakendada kõikjal õiefi, kuidas võib seda siis loota neilt, kes otse hooplevad oma gangsterimoraaliga, kes o m a vähemusrahva (juudid) lihtsalt maalt välja ajasid, kes õigustasid Abessiinia vägistamist, organiseerisid Dollfussi tapmist, murdes mitu korda antud lubadust, terroriseerisid ja vallutasidki Austria, jne.? Ning kelle lehed praegu iga päev otse nõretavad kihutustööst Tšehhoslovakkia vastu, kelle ametlikud agentuuridki levita-

vad teateid ja „otstarbekohaseid müüte“, mis on jämedalt erapoolikud või otseselt väärad?

See, kes apelleerib rahvusvahelise foorumi ees õigluse poole, peab enne näitama, et ise on õiglane ja et ta oma nõutud õigust ei tarvita ülekohtuks. Kui keegi joobnud (kuigi vaid oma ideedest joobnud) fanaatik nõuab omale, revolver käes, õigust teise lahtise ukse juures seista, et esimesel juhusel sealt vihaselt sisse tungida, siis politsei harilikult sellist õigust ei tunnista — vähemalt lubab ta teisel oma ukse sulgeda. Kas mitte ka rahvaste enesemääramise õigust ei piira vähemalt mõningad sellised eeldused? On ikkagi vaks vahet, kas mingi rõhutatud väikerahvas püüab iseseisvust, et elada täiesti rahulikult, või kui seda taotleb väikeriigi piirides asuv suurrahva diaspora, kellel on juba olemas nii suured vabadused, et tal isegi on mitu oma rahvuslikku ülikooli, jah, kellele neid vabadusi lubatakse veelgi juure, kuid kes nõuab omale ikka veel suuremaid õigusi. Ja kui see kõik on ainult selleks, et nõnda v a l i t s e d a ühes oma suure ja vägivaldse emamaaga kogu selle väikeriigi loomulikude ja kunstlike kindlustuste, tähtsaimate maapäevade varanduste jne. üle, s. o. ka kogu tema iseseisva elu üle. Pealegi kui see nüüdne vähe-
musrahvas on osalt alles hiliseil sajandel oma suurrahva võimu ja ülekaalu abil end selle väikerahva maale „sisse sõond“. Kolme miljoni sakslase enesemääramisõigus on suur ja püha asi, aga kas pole seda veel enam ka kümne miljoni tšehhi ja slovaki oma? Ja on selge: p r a e g u s t e jõu-
vahekordade ning sakslaste p r a e g u s e mentaliteedi puhul rahuldades esimeste apetiite füüsilisel määral, peame teise, suurema ja vaimult õiglasema enamuse õiguse tallama päris alla. Muidugi, see on raske eetiline anti-
noomia, kuid kas pole loomulik, et kõikenägeva õigluse kaal eelistab siin v ä i k s e m a t pahet?

Aga küsimust arutlevadki vist ainult demokraatlikud maad nii eetiliste printsiipide seisukohalt. Ja nende otsustuse segamiseks asi ju ongi s e l l e sildi all välja pasundatud, samuti nagu on provotseeritud kõik need su-
deetlaste „rõhumised“ jne. Neile enestele, kellele oma rahvuse ja oma tõu imperialism on otse usutunnistuseks, ei tähenda t e i s e rahva enesemää-
ramise- ja eluõigus mitte vähematki — seda on juba küllalt näidatud.

Pole kahtlust, et Tšehhoslovakkia saatuse on suurel määral ka kogu Vahe-Euroopa saatuse, sest just sellele tsoonile on Tšehhi esimeseks värvakantsiks. Mitte niipalju Lääne demokraatiad kui Vahe-Euroopa maad ise peaksid olema ühendatud samavõrra oma lääne- kui idapoolse rõhuja vastu. Et seda mitte ei taibata (eriti Poolas), seletub ainult eelmainitud põlisest ja hävitavast rahvusvimmast selle riikiderea üksikrah-
vaste vahel kui ka neis valitsevaist režiimidest, mis ebademokraatlikena võivad toimida ju ka oma rahva põliste eluhuvide vastu.

Umbes sama ütlesid jugoslaavia kirjanikud omast valitsusest. Kuigi rahva suur enamus ja intelligents on kindlalt oma tšehhi hõimurahva ja liitlase poolt, sõbrustab praegune pooldiktatuur „mitte ainult Itaaliaga, mis on veel kuidagi arusaadav, vaid isegi Saksamaaga, mis on juba päris mõistmatu.“ Mis puutub Rumeeniasse, kinnitas mulle keegi Rumeenia endine ohvitser, on ta valmis otsekohe oma liitlase kaitseks välja astuma. Aga lasta oma maast läbi V e n e abivägesid — ei, kogu s e e liit olevat

asjale ainult õnnetuseks. Igivana Vahe-Euroopa maade traagika! Olla kahe suurvaenlase vahel, kes on ka teineteise vaenlased. Kuid kelle abi ometi ei saa või ei sõanda tarvitada... Või miks viivitas juba Lembitu nii kaua venelaste appikutsumisega?

Sakslased, ikka sakslased, püsiv äikesepilv Euroopa kohal! Mida's mõtlevad nad õige ise, mis inimesed nad on, et alati just nemad on riskiks muile? Olen varem ikka nende hulgast leidnud väga elavaid üksikisikuid ja häid matkakaaslasi. Inglastest reisivad päämiselt ainult rikkad, et nendega meiesugune palju kokku ei puutu, ja prantslast ei kohta väljaspool palju. Sakslasi seevastu on ikka olnud mu teedel, olgu siis kaugel Jäämere rannikul või kõrgeis Alpides. Oma kintspükstes ja pounadega seljas, kahe või kolmekesi koos, noored kui vanad, tungivad nad kõikjale, lepivad igasugu tingimustega, käivad ja vaatavad läbi kõik vaatamisväärsused eht-sakslise süstemaatsusega. Ja nendega pole mitte halb vahel seltsida, sest nii rännates tõesti näeb vaadeldavat maad, mitte aga kõikjal ühesugust salongi- ja restoranimiljööd. Kohtasin neid oma reisil nüüdki mitmeid, elasin mitu päeva koos laeval, matkasin teistega mõnedki tunnid jala läbi Peloponnesose kõrvetaoliste väljade. Nad on ju ikka intelligentsed (kuigi mitte nii lapselikult hääsüdamlikud kui näit. säälsamas mõned tšehhid). Aga neisse on nagu tulnud midagi sootu teist kui see oli varemil aastail. Nad on muutund kinnisemaiks, iseteadva- maiks, peagu trotslikult uhkemaiks. On nagu tunneksid nad aga ka oma sõjakal rahvusel ja riigil lasuvat kogu muu maailma inimsuse ja rahuarmas- tajate põlgust. Nad ei kõnele enam oma oludest, aga vahel näib, nagu tunneksid nad endid kõik noorte traagiliste Siegfriedidena, kes „peavad surema, et aga Saksamaa elaks“.

Ja nähes seda tumedat troisi ja arvestades kõike muud, mis sellest rahvast oled näind ja kuulnud, tundub järsku nagu ligineks ta oma mentaliteedilt nüüd just oma verivaenlastele, ehtsaile õigeusklikele juutidele. Mida kitsam neil on elada, seda trotslikumaks ja visamaks nad lähevad, mida rohkem neile järele anda, seda rohkem nad nõuavad; mida enam neid halvustada, seda jonnakamalt nad põgenevad oma messianismi ja tulevasse maailmavalitsusse. Aga kas alles päälesõjane suurusigatsuste kokkuvarisemine ja parteisõdade-aegne alandus pole neist nüüd viimaks nagu ülekompensatsioonina lasknud esile tõusta sel „õigel“ „blond bes- tial“, ürgsel germaani sõduritüübil, mida seni tundsiime ainult viikingiaja saagades, „Niebelungide“ veriseis Hageneis? Muidugi on tal eeldusi ka muuks, isegi päris sentimentaalseks romantitsemiseks. Aga kas just nüüd, ainulaadse massipsühhoosiga eksalteeritud hüsteerilise tahte sõjariistana, pole ta saand samaks Fenris-hundiks uueaegsele Euroopale, nagu olid seda gootid ja vandaalid antiikmaailmale?

Ja kumb on nüüd targem — lasta tal osaks saada veel see sudeetide suutäis, millele tal ju on t e a f u d moraalsed õigused — lootuses, et ta siis taltub? Või juba nüüd alarmeerida kogu maailm ta vastu ristisõtta, „enne kui kõik on hilja“ — kuigi mitte p ä r i s puhta sisetundega? — ja kuigi see tähendab s õ d a?

Oh, on hää, et ma pole Jumal, Chamberlain ega diplomaat, vaid ainult turist... Ma ei tarvitse vähemalt midagi otsustada, ma võin v e e l

ainult näha seda oma mandri üha enam metsistuvat hullumaja. Ja nii on ta ikka veel küllalt huvitav. Pää kohal üha enam tihenevad läheneva katastroofi apokalüptilised varjud, lämmitavas õhus kostab igalt mõtlejal vastaskõnelejalt sama košmaarne küsimus: kas algab uuesti kümnete miljonite ristitee, või valdab varsti ühe või teise diktatuuri all kogu Euroopat uus aasialik keskaeg, üldine isikuhävitus, kõigi väikerahvaste orjastus? Kuid näiliselt on veel kõik korras, päike kuumab kesksuvisit palavust, reisibürood on lahked, rongid sõidavad ja laevad kutsuvad. Ning mind tõmbab edasi kaugemale lõunasse enam kui kunagi varem.

Eriti nüüd, võib-olla euroopalise vabaduse ja inimsuse teiskordse loojangu eel, ajab mind nägema selle vabaduse kunagist algkodu. Või vähemalt tema kuulsaid varemeid.

J ä r g n e b.

A. Annist.

TRADITSIOONID

TÄHELEPANEKUID INGLISMAALT

Kogu maailm imetleb Inglismaa ühiskondlikku korda. Demokraat hindab seal valitsevat poliitilist vabadust, pahempoolse maailmavaatega inimene — sealse, maailma tugevamat ametiühingute korraldust, parempoolne inimene — Inglismaal valitsevat rahu ja majanduslikku kindlust, aadlimees — inglise konservatiivset ja aristokraatlikku põhikude, ärimees — kindlaid vabamajanduslikke tendentse. Seega võivad kõige mitmesugusemad, üksteisega teravas vastuoluski olevad voolud endale ühevõrra leida imetusobjekti Inglise ühiskonnast.

Et Inglismaa saab püsida selliste vastuolude koguna, ja mis veel enam — ikkagi olla orgaaniliseks tervikuks, seda paradoksi seletab iga koolipoiss: põhjuseks on inglise traditsioonid!

Milles seisnevad aga need traditsioonid? Mis on nende mõte ja eesmärk?

Need küsimused on ainult liigagi õigustatud, sest ilmselt on enamikus neis traditsioonides vähe otsekohe silmatorkavat mõtet, sagedasti aga meie arusaamise järgi otse mõistusevastast. Tunnen rohkem kui üht eestlast, kes lühiaegse Inglismaal viibimise järele omandas veendumuse, et inglased oma traditsioonidega on lihtsalt narrid ja silmakirjateenrid. Nende pealiskaudne vaatlus ei leidnud nimelt inglise traditsioonidest mitte mingisugust „mõtet“.

MIS ON TRADITSIOON!

Arusaamatused tekivad sagedasti lihtsalt sellest, et meil levinud sõna „traditsiooni“ mõistevärjund erineb mõnevõrra inglise traditsiooni mõistest.

Nende ridade kirjutajal oli mõni aasta tagasi suveks inglise üliõpila-

sest külaline; Tartus tänaval jalutades märkas ta Võidu tänava kaupluse aknale asetatud kuulutuslehelts ainsa arusaadava sõnana — „traditsiooniline“, ja ta palus mind talle kogu teksti tõlkida. Ta vist ootas mingit huvitavat, vana rahvakommete efendust. Tõlkisin siis selle kuulutuse, mis kõneles mingisuguse seltsi „Teisest traditsioonilisest väljasõidust Peipsile“. Minu inglasest sõber pidi saama naerukrambid. „T e i n e traditsiooniline“, ütles ta, see on parim nali, mida ma olen kuulnud!

Inglasel on raske mõista, kuidas tahtlikult-teadlikult võib algatada traditsioone. Inglise keeles on puhtalt säilinud sõna „traditsiooni“ ürgne tähendus — esivanemate pärandus, põlvest põlve edasi antud komme. Seda pärandust on Inglismaale kogunud tema viimaste sajandite rahuliku ajaloo tõttu nii palju, et inglane lihtsalt ei mõista, kuidas veel tahtlikult võib keegi hakata sääraseid asju juurde vabritseerima. Noor inglane pigemini mõtleb sellele, kuidas osast oma esivanemate päranduse koormast lahti saada . . .

Asjaolu, et inglise traditsioonid endas ühendavad nii palju näiliselt vastuolulist, kinnitab teadlikus ühiskonnaahtlejas aina veendumust, et nende taga peitub mingi ühine ürgus, üks või paar üksteisega seotud sügavamat põhjust. Sest vastasel korral ei saaks need traditsioonid üksteise kõrval rahulikult püsida, vaid paratamatult tekiksid vastuolud . . . Et aga traditsioonidel (kui nad on sellised tõelikud ühiskondlikud institutsioonid nagu Inglismaal) on oma sügavam tähendus, seda väidab vähemalt uudne ühiskonnateadus: kui mõnel kombel enam ei ole tähendust, siis ta kaob; küll aga võib mõni „traditsioon“ muuta oma tähendust — algul on tal üks, ja hiljem sootuks teine mõte.

Toogem paar näidet inglise traditsioonidest, ja nimelt mitte mingisuguseid Inglise riigi ja kohalikkude oludega seotud traditsioone, vaid n. ö. üldinimlikke.

Kogu maailmas on meesteriietuse alal inglise mood saanud mõõduandvaks. Kogu praegune mehe-ülirikond on pea kõigis oma üksikasjus saanud kuju Inglismaal, kus on tekkinud ka need meie ülikonna imelikud omadused, millele meie praegu ei oska anda mingit mõtet. Meie kanname näiteks kuuevarrukal kahte, kolme või nelja väikest nõöpi, olgugi et nendele ei vasta ühtki nõöpauku. Mispärast? Me hakkame sellest veidi rohkem aru saama, kui kuuleme, et inglise kõige paremad *Savile Row* rätsepad teevad nende nõöptide juurde tõepoolest nõöpaugud, nii et varrukasuu on kinni- ja lahtinööbitav. Selliseks väga harva ettetulevaks vajaduseks ei ole muidugi harilikul rätsepal mõtet hakata ilmaaegset vaeva nägema. Et aga tema tehtud ülikonna kandja mitte väliselt ei eralduks kõige peenema seltskonna liikmest, kes kannab *Savile Row* rätsepa tehtud ülikonda — seks paneb ta varrukale lihtsalt nõöbid, või kui ta tahab olla „paremat sorti“ rätsep, siis õmbleb veel riidele nõöpaugu jäljendid (mis aga muidugi ei anna nõöpida).

Eelolevas näites on paar õpetlikku punkti. Esmalt teeb ta meile täiesti arusaadavaks, milline on tõelik traditsioon: ta on niisama täiesti mõistetav, et tema olemasolu isegi ei marga ta. Üheksa meest kümne seast ei oska mitte midagi ütelda, kui neilt küsitakse, miks nende varrukal on need täiesti üleaarused nõöbi-

kesed. Keegi ei ole neid nööpe ka viguri või ilu või palja „traditsiooni“ pärast välja mõtelnud: nendel oli ürgselt olemas aadlimeeste rõivastuses täiesti selge ja otsekohene mõte — varrukad tagasi lükata, nii et mansetid paistaksid. Hiljem säilitasid selle võimaluse ainult need rätsepad, kes oma töö eest võivad võtta fantastilist hinda, ja selle eest muidugi peavad pakkuma parimat ja pisasjadeni viimistletud väljatöötust. Nendelt laenasid selle ilustusena teised rätsepad, kes odavama tööhinnaga ei saa pakkuda säärast täiuslikku viimistlust, aga ometi ei taha väliselt olla „halvemad“. Ja praegu arvatakse, et need nööbid peavad olema omal kohal lihtsalt „ilu pärast“ — muidu olevat varrukas „lage“...

See traditsiooni tekkelugu on aga ainult üks õpetlik punkt meie näite juures. Teiseks aga võtame veidi uurimisele, mis pärast odavamatel rätsepadel oli vajalik mõttetult järele aimata kallimate rätsepate eeskuju. Ilmselt sellepärast, et nende riiete kandjad, vaesemad mehed, ei tahtnud väliselt erineda rikkamatel ja „peenematest“ meestest...

Seega näeme, et kuuevarruka mõttelise nööpide traditsiooni tõelik mõte on kaotada väliseid erinevusi ühiskonna kõrgemate ja madalamate kihtide vahel. Ja tõepoolest on „inglise ülikond“ ja sinna juurde kuuluvad nööbid tekkinud ajastul, mil demokraatia lõi läbi; kuna varemalt iga seisus kandis mõnevõrra erinevat rõivastust, lõi „inglise mood“ ühtlase demokraatliku vormi. Inglismaalt tuli see vorm ühelt poolt sellepärast, et seal ühiskond kõige varem demokratiseerus, ja teiseks, kuna Inglismaa oli tähtsam riietvalmistav maa. „Inglise ülikond“ aga oli otse kui demokraatia võidumärk, ja meie kõik kanname veel praegu — näilikult mõttetu „traditsioonina“ — oma varrukal demokraatia parteimärki.

Selle täiesti kõrvalise tähtsusega küsimuse ligem käsitus oli vajalik selleks, et lugejale selgitada, kuidas tõelikud traditsioonid (põlvest-põlve edasi kantud kombel) püsivad otse endastmõistetavusena, ilma et nendele suurt mõeldaks; teiseks — kuidas neil fihti ei ole ühtki teadaolevat mõtet, kuid kuidas neil ometi on teatav sügavam põhjus.

Et keegi ei mõtleks, nagu oleksid varrukanööbid ainsaks selliseks traditsiooniks meie ühiskonnas, juhime vaid tähelepanu meie tervitamis-kommetele, söögikommetele jne. Muide on meesteriietuses alles hiljuti tekkinud juurde veel teisi selliseid „mõtteluid traditsioone“, mainigem vaid „peenel olla tahtjate“ inimeste poolt harrastatavat alumise vestinööbi lahtijätmist, mis tekkis kuningas Edward VII ajal: kuningas oli tüse mees ja armastas läheduse mõttes alumist vestinööpi lahti jätta; varsti hakkasid seda järele tegema isegi kõhnakesed mehed, kes tahtsid olla tema seltskonna väärilised. Paljud inglise rätsepad valmistavad praegu vestid juba sellise löikega, et vesti alumist nööpi enam ei saa gikinni hoida...

Traditsioonide sügavam mõte on alati ühendav või eraldav: embakumba, kas on ta teatava inimrühma omavaheliseks ühendamiseks (nagu varrukanööbid ühendavad kogu „kodanikku“ seltskonda), või aga teatava inimrühma teistest eraldamiseks (nagu näi-

teks alumist vestinööpi lahti hoides „peenemad“ mehed ennast püüavad teistest eraldada). Eriti tähtsad on traditsioonid teatud piiritletavale inimkogule, ükskõik kas see on selts, või seisus, või maailmavaateline liikumine või terve rahvus.

Meil E e s t i s on praegu jõulisemalt elavad traditsioonid eeskätt kahe nähte teenistuses: nad ühendavad (või eraldavad teistest) mõne ü h i n g u liikmeid, või aga teenivad r a h v u s l i k u ühtluse loomist. Kahtlemata on meil ka palju vanu traditsioone: kogu meie vana rahvakultuur on ju „traditsioon“ ning samuti on meil palju vanu perekonnapärimusi. Need vanad traditsioonid kadusid aga rõhuvas enamuses meie haridusliku ja sotsiaalse revolutsiooni ajastul, ja nüüd elustatakse neid uuesti juba selle revolutsiooni vilja — eesti rahvuse — teenistuses. Siinkohal ei saa meie ligemalt süveneda eesti traditsioonide analüüsimisse, vaid nimetasime meie traditsioonide laadi ainult selleks, et arusaadavaks teha Inglismaa traditsioonide erinevust meie omadest. Sest kuna meie praegused traditsioonid on alles hiljuti tekkinud (või uuesti elustatud) võrdlemisi noorte moodustuste teenistuses, kuna ju meie iseteadlik rahvus ja seltsielu on mõlemad alles vähem kui sajandivanused, — on inglise traditsioonid teenimas sootu vanemaid nähteid. Järgnevas püüame näidata, kuidas Inglismaal riikliku ühtluse ja seisusliku kihistumise tarbed on eeskätt traditsioonide põhjaks — ja need on meile mõlemad täiesti võõrad probleemid. Seisuslik kihistumine on meie rahvuslikele huvidele võõras, kuna oleme alles ühtlane talupojarahvas. Riikliku ühtluse probleemi meil ei ole, sest seda asendab meil rahvuslik ühtlus, mis kannab meie rahvusriiki.

RIIKLIKU ÜHTSUSE PROBLEEM

Riiklik ühtsus on aga Inglismaal probleem sellepärast, et seal ei ole r a h v u s l i k k u ühtlust. Praeguses Ühendatud Kuningriigis on 3 tähtsamat rahvust: inglased, waleslased ja šotlased. Meie ei pea tihti meeles, et inglase ja waleslase vahe on julgesti sama suur nagu eestlase ja lätlase erinevus, ning et šotlased inglased erinevad vahest samavõrra nagu meie soomlastest. Kuna isegi Ühendatud Kuningriigis puudub rahvuslik ühtlus, siis seda enam muidugi Briti Impeeriumis, milles elavate rahvaste koguarv tõuseb sadadesse. Kuna seda, mis me nimetame „Inglismaaks“, seega ei ühenda rahvuslik moment, siis on seal vaja eriti kultiveerida r i i k l u s t. Selle tõttu näeme, et inglased rahvusküsimuse suhtes on väga külmad ja ükskõiksed, ja sagedasti vaenlikud. Seda mitte teadlikult ja sihilikult, vaid kuna kogu nende mõtteviis ühiskondlikust huvist juhifuna töötab suunas, mis viib eemale rahvuslikust momendist. Inglise „nationality“ ei ole sellepärast mitte rahvus, vaid k o d a k o n d - s u s. Näiteks eestlasele pannakse inglise politseivalitsuses elamiseloale märkus „nationality — Estonian, previously Russian“ — „rahvuselt — eestlane, varem venelane“. — Muide on see ka põhjus, miks Inglismaa praegu ei suuda tõelikult taibata Euroopa mandril valitsevat olukorda, kus just rahvusluse ja vähemusrahvuste küsimused on suurteks tõukejõudeks. Britlane saab küll aru, et rahvus on ilus asi — ta ise on ka uhke sel-

lele, et ta on inglane, või šotlane jne. —, kuid see on talle ikkagi vaid „pühapäeva asjaks“. Tema tõelised huvid ja vaimustus koonduvad riigi ümber.

Just riigi ühtluse ja tugevuse mõtte teenistuses on väga suur osa inglise traditsioone, alates kuninga-kultusega ja monarhia maagikaga.

Inglise kuningriiklus on seega sisuliselt täiesti asjalik-mõistuslik vajadus: ta on vastukaal kõikidele nendele paljudele lahkukiskuvatele tendentsidele, mis eksisteerivad Briti riigi struktuuris. Juba nimetasime seda, et üksi Ühendatud Kuningriigis elab 3 suurt ja väga erinevat rahvust, ning et Briti Impeerium koosneb äärmiselt heterogeensest rahvuste- ja tõugudehulgast. Peale selle on aga Inglismaal ka ühiskondlikkude kihtide vahel teravamad erinevused kui kuskil mujal. Hariduslikud erinevused, varanduslikud vahed, isegi usulised lahkuminekid on väga ja väga sügavad... Seda rohkem taipame, kui võrd on vaja kuningat kui kõikidest erinevustest ja vastuoludest kõrgemat ühenduspunkti kogu briti ühiskonnale...

Huvitav ja ainulaadne on aga vaatamäng, kuidas seda ratsionaalset vajadust on Inglismaal suudetud traditsioonide kaudu arendada otse usulise hardumusega veendumuseks. Ja see kuningriiklikkude traditsioonide uus tähendus on sealjuures alles vähem kui 3/4 sajandit vana, sest varem ligi paarsada aastat asendas parlament kuningatrooni riigi ühtlust esindavas osas. Alles kuninganna Victoria vanusepäevist saadik on vanad traditsioonid uut elu saanud ja sisendanud iga britilase südamesse kuningatrooni sügava austamise.

Nende ridade kirjutajal ei unune kunagi üks veider kogemus äsjaest „kroonimisaastast“. Minnes üle oma elukoha ees oleva tänava, peatas mind selle väga liiklemisrikka tänava keskel meie maja tänavat pühkiv kojamees. Ta oli suurimal määral ärritatud, ja see, mis ta tegi, oli inglase mõistete järgi otse ühiskondlik kuritegu: keset sõiduteed kõnetas ta mind, ainult nägemise järgi tuntud, võrast inimest, kes pealegi oli seltskondlikult temast palju „kõrgemal“ (Inglismaal ei tervita kunagi „madalam“ „kõrgemat“ — näiteks teenija ei tereta kunagi oma pererahvast, nagu see meil kombena nõutav; ümberpöörduvalt: „kõrgem“ pöördub ikka „madalama“ poole — peremehe asi on teenijat teretada, ja tänaval tervitavad daamid mehi!). Ka oli keset liikumisrikast tänavat peatumine otse kardetav. Kõik see ei hoidnud aga tänavapühkijat mind kõnetamast, sest ta ilmselt otse lõhkes ärevusest, ja pidi ennast kergendama esimese tuttava juures (olin teda nimelt mõnikord tervitanud). „Stop, sir,“ hüüdis ta — „The Queen of England just drove through this street.“ „Peatu, härra — Inglismaa Kuninganna just sõitis läbi selle tänava!“ Asjaolu, et kuninganna püha isiku autokummid olid puudutanud tema poolt äsja pühitud sõiduteed — see pidi vaese majahoidja viima peaaegu ärevusest lõhkemiseni!

See tühine juhtum selgitas mulle esmakordselt, kui sügavale on ulatunud inglise ühiskonnas kuningriigi võlu. See tühine juhtum ilmestas mulle, kuidas see monarhia maagika võib murda maha isegi kõik tavalised inglase voorused ja tõekspidamised: rahulikkuse, tasakaalukuse ja

tagasihoidlikkuse nõuded. Nii sügavalt erutavad tunded aga on ühtlasi tõelisteks ühiskondlikkudeks teguriteks, mille tähendust ei tohi kunagi alahinnata.

Selline sügav kuningriikluse-tunne on aga ehitatud mosaiigina tuhandest pisikesest traditsioonist, mis kõikjal põimuvad inglise ühiskonna koes. Meie maja kojamehe tundepuhangu olid meisterdanud kuninga sünnipäeva pühitsemised ja paraadid, eestpalved kirikus ja kuninga vapid peenemate kaupluste („hoovivarustajate“) ustel, iga peo või teatrietenduse lõpul lauldav „Jumal kaitse Kuningat“ ning paljud, paljud teised säärased pisiasjad, millistele inglane aga ennast pühendab, mandri mentaliteedist erinevalt, ilma igasuguste reservatsioonideta. „Otsekui laps“, ütleb mõnikord mandri-inimene. See lapselikkus aga hoiab koos maailmariiki!

Targu hoiduvad aga inglased sellest, et laiemates rahvahulkades valitsevat usaldavat suhtumist juhtkonna vastu ei häiriks mingid väärsammud. Näiteks ei luba briti parlamendi traditsioonid, et kellelegi veel elavale isikule a u s a m b a püstitamist üldse võetaks päevakorda. Vähe-malt kümmeaastat peab olema möödunud isiku surmast, enne kui võib teha ettepanekut temale püstitada mälestusmärk Westminsteri võlitud saalidesse või Parliament Square'i. Selle tagajärjel ei teki Inglismaal poliitiliste isikute hindamisel ka kunagi nii kirglikke arvamuste erinevusi, et see võiks kõigutada usku juhtkonnasse üldse.

SEISUSLIK KIHISTUMINE

Kuna Briti riigi ühtlust ja kokkukuuluvust aitavad süvendada eeskätt traditsioonid, mis elustavad riigiühtluse tunnet, on suur osa inglise traditsioone näilikult otse vastupidise ülesande teenistuses. Nimelt sihivad nad s e i s u s l i k u l e k i h i s t u m i s e l e, vahetegemisele mitmesuguste seltskonna klasside vahel.

Viibides esimest semestrit Londoni ülikoolis, elasin inglise üliõpilaskodus. Inglise poisid, kes olid rõhuvas enamuses, olid kõik tüüpilised keskkihi võsud. Seda imelikum oli söögiajal kuulata alatasa jutuajamistel langevaid halvustavaid sõnu: „Well, he is only lower middle class!“ — „See-ja-see on ainult alamast keskklassist!“ Seda öeldi asjade ja inimeste kohta oma suurima üleoleku väljendamiseks. — Kuna ma tookord veel täpselt ei tundnud inglise ühiskonna kihistust, siis lubasin endale küsida: „Ja mis klassist siis teie olete?“ See mõjus tahtmatult nagu piste — nemad olid endastmõistetavalt „professional people“ — järk kõrgemal. Hiljem arutasime seda põhjalikumalt, ja tuli välja, et enamik neist poistest objektiivselt arutades ennast klassifitseeris „middle-middleclass“ — keskmine keskklass. Seda huvitavama mälestusena jäi minule meelde see üleolek, mida nad tundsid „alama keskklassi“ vastu.

Kui ligemalt vaadelda, siis näeb Inglismaal kõikjal sellist väga teravalt väljakujunenud k l a s s i t e a d v u s t, millega kaasneb kolm nähet, mida ma koos kusagil mujal ei ole märganud.

Esmalt tunneb ennast iga klass kangesti järgmisest alamast kihist üle olevat, ja eriti just ligemast alamast kihist. Nii näiteks vaatab suurkodaanlus — „upper middle class“ —

suure üleolekuga keskklassite; „middle middle class“ suhtumisest ma juba kõnelesin; „lower middle class“ omakorda vaatab alla tööliiskonnale, kuna õppinud tööline teeb teravat vahet enda ja õppimata töölise vahel. Kus aga vahe on suurem ja n. ö. silmanähtav, seal rõhutatatakse seda vahet palju vähem. Näiteks minu korferikaaslased-üliõpilased, kelle üleolekust „alama-keskkihi“ vastu ma juba rääkisin, kõnelesid suure armastuse ja lugupidamisega töölistest, keda nad muidugi võtsid ainult ühe rühmana; tegelikult aga paneks inglise „master-workman“ kibedasti pahaks, kui teda seltskondlikult asetataks ühele pulgale „unskilled labour’iga“ (õppimata töölisega).

Teiseks on mandri-eurooplasele silmatorkav see suhtumine, mis valitseb kõrgema kihi vastu. Kuna meil ja naabermaadel on otsekuu endastmõistetav, et jõukamate kui klassi vastu on vaesemates kihides teatavaid kadeduse ja kibeduse tundeid, siis Inglismaal seda on vähem tähele panna. Inglismaal pannakse aga pahaks eriliselt tõusiklust, s. o. parem olla tahtmist sellest kihist, kuhu keegi sünni poolest kuulub. Põlist kõrgema klassi liiget ja eriti maa vanu perekondi („county“) võetakse aga kõikjal suure aukartusega. Eriti silmatorkav on see selle kaudu, kuidas iga kihi seltskondlikud konventsioonid kajastavad järgmise kõrgema kihi omi; näiteks õppinud tööline seab ennast täiesti sisse nn. alama keskklassi mentaliteedile, eneseteadlikum keskklass imiteerib näiteks lauakatmisviisis nobiliteedi elamisstandardi odavate vahenditega jne.

See ei tähenda aga mitte, nagu teatavas kihti kuuluv isik püüaks ennast kõrgemasse klassi nihutada. Kuna muidugi leidub ettevõilikke, andekaid üksikjuhtumeid, kes „püüavad parema poole“, siis on need Inglismaal õige silmatorkavad erandid, ning tüüpiline on see pahameel, millega kihikaaslased suhtuvad sellisesse „pugemisse“ ja „tõusikusse“. Inglismaa kihiprobleemi kolmas ja kõige huvitavam külge on nimelt see, et iga isik on uhke oma lekuks ja kihile. Üksipuhul on tema kiht või amet — ta aktsepteerib seda ja püüab selles hiilata, ehk nagu ta ise ütleb: „To make a success of it.“

See tundub olevat inglise praeguse rahvaiseloomu kõige tüüpilisem joon, ja kogu seisusliku kihistuse säilimise peapõhjus. Mõtteviis, et tehtav töö on tegijale austav, olgu see milline tahes, — see mõtteviis on inglise ühiskondliku tasakaalu aluseks. Inglise on otse vanasõna: „If a job’s worth doing, it’s worth doing well!“ — Kui töö on tegemist väärt, siis ta on ka väärt, et teda hästi tehtaks! Töö, mis rahuldab, ei lase aga tekkida kibedust.

Nii näeme Inglismaal, kuidas poeleti taga müüja mitte — nagu meil pahatihti — ei seisa häbeliku näoilmeaga, ja ei kohtle ostjat nagu see teda alandaks, — vaid püütakse enda võimetest, oskustest ja isiksusest anda ametile kõige paremat. See teeb Inglismaal väga meeldivaks kõik kokku puuted isiklikku teenimist andvate ametimeestega, olgu need siis habemeajajad, kelnerid, teenrid v. m. m. Samuti on see aluseks tööstuses inglise kuulsale kvaliteet-töö meelsusele: iga tööline püüab oma tööd hästi teha, ja selle tagajärjel on muidugi ka kindlustatud saaduse kõrge kvaliteet.

Sellise meelsuse juures peab aga inglasel olema tunne, et tema „tõõ on tõesti tegemist väärt“. Näiteks isiklikku teenimist andes nõuab inglise teener, et tema poolt teenitav isik oleks ka tõesti „härä“, et ta oleks „teenimist väärt“. See mõtteviis on mõnes asjas arenenud niikaugemale, et teener paneb pahaks seda, kui härä temaga läheb liiga „perekondlikuks“ ja talle näiteks kätt annab... Isegi teatavate alamate ametnikkudega saate teie hästi ja kiiresti Inglismaal asju ajada ainult siis, kui teie oskate neile imponeerida, jätta mulje — et te tõesti olete „härä“.

Selles asjas valitseb meil, ja üldse mandril, palju arusaamatusi Inglismaa suhtes. Kujutellakse, et kuna „gentleman'iks“ võidakse hüüda igaüht, siis see tähendab läbi-ja-läbi demokraatlikku meelsust. Tegelikult on asi pigemini ümberpöördukt, — see näitab just aristokraatliku meelsuse ulatunust kõikidesse kihtidesse, ainult sellises väga kaudses mõttes tohib seda hüüda „demokraatiaks kõrgemal astmel“. Nimelt teeb inglane kõigepealt vahet endast kõrgemate ja alamate vahel teravamini kui vaevalt kuskil mujal seega, et ta ütleb otsekohe „sir“ — „härä“ sellele, kes antud situatsioonis on temast üle. Näiteks politseinik ütleb publikule „sir“, kuid kurjategijale minu teada mitte. „Mister“ öeldakse ühes pärisnimega aga igaühele — see ei tähenda mitte „härät“. „Gentleman“ lõpeks on laias mõttes küll iga meesolevus, kuid kitsamalt tõlgendatakse seda koguni „inglaseks, kes on käinud Public School'is“ (eksklusiivses ja kallis erakoolis).

Selle viimase definitsiooni on Inglismaal keegi kord päris tõsiselt esitanud ja kuigi seda määratlust hiljem on populariseeritud naljatilgana, tabab ta ometi otse naelapea pihta. Nimelt ei usu inglane südame põhjas üldse, et üks välismaalane võiks olla „gentleman“ kitsamas mõttes, ja inglaste keskel on ainult need seda täiel määral, kes oma seisukoha on päri n u d. Inglismaal hinnatakse seltskondlikult täisväärtuslikuks päris ilmetut poissi, kelle isa on olnud küllalt rikas, et talle anda „peenikest“ kasvatust; samal ajal aga tema „self made man'ist“ isa on ainult reservatsioonidega „seltskonnavõimeline“.

Neid vahetegemisi kohtab seda vähem, mida kõrgemale minna sotsiaalses ja eriti muidugi intellektuaalses astmestikus. Vana aadlimees neid vahesid ei pea tähtsaks, võrdl. uue tiitli omanik juba rohkem, suure panga direktor võib-olla üldse mitte, väikese panga-osakonna manager enam, ja panga 300-naelalise palgaga ametnik kõige rohkem. Iseloomulik on, et teadlikult ja rõhutatult hoiavad Inglismaal just m a d a l a m a d kihid seisuete vahesid alles, kuna kõrgemad seisused endale lubavad olla õige vabameelsed.

Vististi see ongi põhjuseks, miks Inglismaal seisuslik vahe on säilinud ilma tõsist opositsiooni esile kutsumata. Ei ole ju seisusliku vahetegemise vastastel õiget kallaletungi-objekti, kui kõrgemad seisused ses suhtes ise on vabameelsemad kui ühiskonna alamad kihid.

Kuna kontinentaalne, ja eriti saksa ning vene härrasmeelsus seisnes selles, et härä alamat kohtles kui koera ja temalt nõudis alandlikkuse osutamist (näiteks tervitamisel pea-paljastamist), siis inglise härrasmeelsuse kasvatamisel on teadlikult kultiveeritud just rüütelliku s u u r e m e e l s u s e jooni: nõrkade kaitsmist, abivalmust ja heatahtlikkust. Inglise

härasmee ei oota mitte, et tema teenija teda teretaks — ta teretab teda ise! Inglise härasmee ei kärgi — ta paneb oma üleoleku maksma häid kombeid säilitades . . . Kõik see aga ei tähenda, nagu oleks inglise kultuur demokraatlik. Kõik see pigemini tähendab, et inglise kultuur on sügavamalt- aristokraatlik, kui ühegi teise maa oma. Inglise aristokratism on aga paindlik, osav ja kultuurne, ning sellele ta võlgneb oma säilimise. Sellele ta võlgneb ka seda, et aristokratism on eeskujuks ja ideaaliks ka madalamatele seltskonnakihtidele.

Eriti vähendab pinget alamate ja kõrgemate kihtide vahel see fiktsioon, mida kõrgemad klassid ei väsi kordamast, nagu oleks Inglismaal võimalik ka viletsatest oludest üles rühkida ühiskondliku püramiidi tippu. Seda kujutlust süvendab inglise aadliseisusele antud laad, nagu poleks see kinnine kogu: kuningas teeb alatasa teenekatest kodanikkudest aadlikke. Tegelikult, paraku, ei ole aadliseisuse ukseid kaugeltki nii avaralt avatud, sest rõhuv osa uute tiitlite saajaid kuulub juba vanadesse perekondadesse, ei oma aga tiitlit nooremate poegade või nooremate poegade järeltulijatena. Ärgem kunagi unustagem, et Inglismaal 10% elanikkonnast omab tervelt 60% kogu eraomandist! Seega on „valitsev kiht“ õige väike ja seetõttu ka täiesti „omavaheline“ ring. Páris „uued näod“ on seal samasugused erandid nagu loterii peavõidu saajad. Sellele vaatamata mõjub aga paljas võimalus kaasa kihtide vahelist pingevust vältivalt: alamatel klassidel ei ole tunnet, et neilt on võetud õigus võrdsusele.

Sama teoreetilist võrdsust ja tegelikku privileegi süvendab inglise hariduskorraldus, mida iseloomustab paralleelorganisatsioon ühelt poolt avalikkude keskkoolide („secondary schools“) ja teiselt poolt täiesti eksklusiivsete erakoolide („public schools“) näol. Avalikkudesse keskkoolidesse on kerge pääseda, kuid avaliku keskkooli kasvandikku ei võeta Inglismaal páris seltskonnavõimelisena. „Public school“ aga, kuigi see tähendab sõnasõnaliselt tõlkes „avalikku kooli“, on tegelikult ainult kitsa, rikaste ja vanade perekondade- ringi eesõigus. Mitte ainult, et paremas „public schoolis“ ainuüksi õppemaksud on kohutavalt kõrged (Etonis näiteks 245 naela õppeaastas!), vaid pealegi võetakse vastu ainult varakult, sagedasti juba poisi sündimise ajal esitatud sooviavalduste põhjal, mis on mõjuvalt toetatud.

Kuigi inglaste kasvatus on seega täiesti aristokraatlikult-eksklusiivne, ja valitsev klass hoolitseb selle eest, et tema noored kasvaksid ainult isekeskis, on siiski sellesse suletud ringi turgu jäetud lahti sissepääsuuks väljasttulijatele. Selleks ukseks on võistluseksamitega saavutatavad stipendiumid, mis võimaldavad ka vaesematele eriti andekatele poistele osa saada „public schooli“ kasvatusel hüvedest. Näilikult see värv erakoolidesse ja vanade ülikoolide kolledžitesse on kõigile laialt avatud, tegelikult aga jääb ka see ainult kaunis fiktiivseks võimaluseks alamatest kihtidest võrsunud poisile. Nimelt valitseb Inglismaal meelsus, et stipendiumi kättevõitmine on auaasi, ja sellepärast võistlevad stipendiumide pärast ka kõige rikkamate perekondade võsud, kui neil on vähegi auahnust ja andekust. Seega on inglased õnnelikult vältinud teistel maadel tihti esinevat nähet, et rikaste ja silmapaistvate perekondade järeltuliv põlv

muutub apaatseks ja teguvõimetuks: võistluse huvi hoiab ära lodevuse. Teiselt poolt aga vähendab see muidugi vaesemate poiste võimalusi head haridust saada. Et aga ikkagi selline teoreetiline võimalus stipendiumide näol on olemas, see väldib vaesemate kihtide kibedustunnet.

Viimasel ajal on pealegi sündinud mõned muudatused stipendiumite alal, mis annavad vaesematele isikutele juba tõelisi võimalusi hea kasvatus saamiseks. Nimelt on ühelt poolt suurendatud ja mitmekesistatud stipendiumite hulka, ja teiselt poolt näit. Oxfordis saab rikas noormees stipendiumi-võistlust võites küll endale selle a u, mitte aga stipendiumitoetust.

Inglise aristokraatse kasvatusaluseks ei ole mitte niivõrd igasugused „komantsid“ ja „reeglid“ kui pigemini mõned vähesed põhimõtted, mille elustamiseks aitavad kaasa endastmõistetavusena teostatavad traditsioonid.

Esimene inglise kasvatuspõhimõte on — enda isikust lugupidamine, tahe „väärikas olla“. Selle tendentsi liialdusminekut kontrollib aga vastupidine printsiip, et „gentleman“ ei taha kunagi v ä l i s e l t silma torgata. Muide ei ole seda „traditsiooni“ algatanud keegi teadlik sotsiaalpedagoog, vaid iseloomulikult oli see oma aja suurim dandy, Beau Brummel, kes 18. sajandi viimasel aastakümnel lõi uue moereegli — „hästi rõivastatud on see, kes silma ei torka.“ Kuna inglise individualism varem hulgani tootis „ekstsentrikuid“, on just ekstsentrik George Bryan Brummeli ekstsentsism 19. saj. algusest saadik teinud ka inglise kõrgema seltskonna ligidasemaks keskkihtide puritaanlikule haabitusele, vähendanud klassivaheid ja kaasa aidanud inglise seltskonna välispidisele „demokratiseerumisele“.

Toogem nüüd mõningaid näiteid, millised traditsioonid on nende kahe inglise kasvatusideaali teenistuses. Kõigepealt — rõivastumiskombed; inglise härrasmees paneb piinlikult fähele, et ta kuhugi ei lähe „ebasobivas“ rõivastuses; „ebasobiv“ on aga nii see, mis ei vasta tema isiku väärikusele, kui ka see, mis teda teistest liiga eraldab. Sellele vastavalt kannab tõeline inglise härrasmees küll „korrektset“ ülikonda, aga ta püüab seda teha võimalikult endastmõistetavalt ja koduselt. Ta näiteks torkab ka frakki kandes oma käed sügavale püksitaskutesse, käib ka „morning coat'is“ veidi lohakalt, aga siiski teatavates kindlates piirides. Ta peab endast niivõrd lugu, et ta ka üksi õhtut süües ajab selga õhtu-ülikonna, kuid ta kannab ka suures seltskonnas (kui see pole diplomaatlik) ainult harva aumärke. Ühesõnaga — ta annab oma väärikusele õiged proportsioonid, ning leevendab seda väärikust selle iseloomulikult-inglisliku eneseirooniaga, mis keeldub iseennast l i i g a tõsiselt võtmast. Inglisele on parim nali see, mis on tehtud tegija enda kulul.

Selline mõõdukus on muidugi kaua-aegse arengu vili. Ka praegusel Inglismaal ei oma kogu seda traditsioonidekompleksi veel iga noor inglane. Otse ümberpöörduvalt — tulles „public school'ist“ ja selle valjust, suruvast distsipliinist, püüavad noored inglased mõnda aega nende põhimõtete vastu seega protestida, et kannavad võimatut rõivastust. Inglise ülikoolides tunneb endisi „public school boy'sid“ (erakoolide kasvandikke) just sellest, et nad kannavad punaseid või kanaariakarva kampsu-

neid, eredaid lipse, ega pane enda välimusele rõhutatult mingit rõhku. Selline nooruslik revolutsioon on aga ainult üürike — ülikoolist lahkudes hakkab noor inglase seda enam taipama, et talle „public school'is“ õpetatud põhimõtted olid ikkagi täitsa sirged. Ametiellu siirdudes on ta juba küps gentleman, kes paneb rõhku „isikliku väärikuse“ ja „mitte-silmatorkamise“ põhimõtetele.

A k a d e e m i l i s i traditsioone ei saa muide üldse käsitleda koos kodanlise ühiskonna omadega, sest vaimse püramiidi tipp asub mitmes suhtes väljaspool klassivaheid. Inglise vanades ülikoolides on pealegi säilinud palju erandlikku ja eraklikku kloostri traditsiooni, ning samuti on inglise vaimuinimeste ellu tunginud rohkem „euroopalik-boheemlikku“ mentaliteeti, kui seda muidu on jõudnud Albioni saarele. Kõige pärast meie sotsioloogiline vaatlus ei saa kõikjal arvestada seda ühiskondlikku erandnähet.

MIDA TÄHENDAB SPORT INGLISMAAL!

Üheks kõige olulisemaks inglise kasvatuspõhimõtteks on aga veendumus, et „m ä n g u r e e g l i t e s t t u l e b k i n n i p i d a d a“ — see tähendab, et tuleb fingimata sõna pidada, ausalt võidelda („fair play“) ja mitte kasutada vastase juhuslikke nõrkusi, kui see vastane ka on aumees. Selle põhimõtte istutamiseks igasse inglasse ongi eeskätt mõeldud s p o r t l i k u d m ä n g u d. Kuna mujal maailmas sport on pärast Maailmasõda muutunud otsekui väärtuseks omaette, on see Inglismaal ainult teatav kasvatusvahend ja meelelahutus. Tema iseloomu kasvatusvahendina ilmestab kõige paremini inglise rahvuslik mäng — cricket, millel on 53 klassilist reeglit, milliste vastu eksimine toob otsekohe kaasa mängija väljalt eemaldamise. Kaitsja peab näiteks kogu aeg kramplikult meeles pidama 12 reeglit, ja kui ta mänguelevuses ühte neist silmas ei pea, siis kannatab selle eest tema meeskond. Selline mäng süvendab mentaliteeti, et iga „mängu tuleb mängida õ i e t i“. Et see mäng tõesti ses suunas on inglasi kasvatanud, seda tõestab juba see, et inglase tavalisse kõnekeelde on läinud hüüdlause: „That is not cricket!“ See tähendab — „see ei ole aumehelik!“, — see ei ole kokkukõlas nende reeglitega, mis igale aumehele on endastmõistetavad! . . .

Kui võimatu on ühel maal üle võtta feise maa traditsioonide m õ t e t, see ilmneb kõige paremini s p o r d i puhul. Küll on praegu kogu maailmas palju edukamate „saavutustega“ rakendatud Inglismaalt laenatud sporti, kuid see on kujunenud ainult paljaks välispidisuseks. Seks, et võita üht „maavõistlust“ ei panda igasuguste „knihvide“ tarvitamist mitte paljaks isegi spordijuhtide poolt, kuna ometi inglise spordi kasvatavaks printsipi on hea võistluse nautimine ja sealjuures enda aumeheliku endavalitsuse arendamine.

Üldistavalt „inglise spordist“ kõnelemine on muidugi tublisti ebatäpne, eriti kuna sõnal „sport“ on Inglismaal kaks teravasti erinevat mõistevarjundit. Ürgselt kuulub „sport“ (*se desporter*) rüütellikku sõnas-tikku, tähendades „endast eemale kandumist“, ehk teiste sõnadega — meelelahutust.

Aristokraatne inglise sport on säilitanud selle ürgtähenduse — hästi kasvatatud inglasele on praegugi sport ainult meelelahutus, mille juures fõsiselt võetakse ainult pinguts ennast, mitte aga resultaati. Tagajärg on fühine, ainult mäng kui seesugune loeb midagi . . .

Kahjuks on muidugi Inglismaalgi sellel aristokraatsel spordimõistel degenererumise tunnuseid, ja seda eriti just ülikoolides. Oxford ja Cambridge kannavad nagu pilpa peal oma värvide sportlikke kaitsjaid, „blue’sid“, ka kui need intellektuaalselt ei vasta akadeemilisele standardile. Siin on juba ilmne üleminek teisele spordi tähendusele — võistluspordile, mis jumaldab tagajärge.

Aristokraatse inglise spordi äärmiseks näiteks on rebasejaht. See on pidulikult punastesse kuubedesse, mustadesse silindritesse ja valgefesse pükstesse rõivastatud ratsanikkude kihutamisaht koerte poolt jälitavale reinuvaderile. Inglise kõrgemas seltskonnas see parforssjaht on nii tähtis institutsioon, et ühe jahiringkonna korraldaja (Master of Fox Hunt) on ühtlasi vast. ümbruskonna tunnustatum seltskondlik juht kui selle ringkonna parlamendiliige. Kuni viimase ajani olid need kaks ametit sagedasti personaalunioonis, ja praegugi veel mainiti viscount Halifax’i saamisel välisministriks, et tema on M. F. H., ja peale selle . . . endine India Asekuningas . . .

„Riding to hounds“ on muidugi äärmuslikult „aristokraatne“ sport — nii äärmuslikult mõisniklik, et ta on paiguti tekitanud isegi pahameelt favaliste talumeeste seas. Nimelt on rebasejahikultust arendatud niikaugele, et rebase tapmist püssiga loetakse otse kuritööks, ning maal on tihti mõisnike kokkupõrkeid talumeestega, kes kanavarastest tahavad jahipüssi abil vabaneda. Ka ei ole sagedasti põiki läbi küpseva viljapõllu kihutav jahiseltskond talumeeste seas liiga populaarne, kuigi M. F. H. hoolitseb ev. kahjude tasumise eest.

Sellise „aristokraatse“ spordiliigi äärmusliku esindaja kõrval on muidugi ka mõistlikumaid sama mentaliteedi esindajad, eeskätt mängud, alates juba eespool kirjeldatud cricket’iga. Rebasejahiga seotud väärtused ei tohi meid igatahes pimedaks teha selle ees, et teiste isikute õigusi mitte riivates aristokraatne spordimentaliteet on suur tegur ise-loomu kasvatajana ja karastajana. Ja peale rebasejahi riivavad teised aristokraatsed spordiliigid — peamiselt igasugused mängud — ainult sedavõrd laiemat üldsust, et suurel määral nende mõjustusel on Inglismaal põllupind nii väike ja suur osa maad asetseb parkide ja rohuväljakute all.

Kui rebasejaht on aristokraatse spordi äärmusnähe, siis vulgaarsel spordimõtet esindab kõige ilmekamalt üks veel põlisem inglise „sport“ — nimelt kukevõistlus. Kahe teraskannustega varustatud kuke ässitamine ja võitja peale kihlvedude sõlmimine oli Inglismaal kuni läinud sajandini üldlevinud, siis aga keelati see seadusandluse poolt loomapiinamisena. Salaja ning illegaalselt toimub aga praegugi veel küllalt kukevõitlusi, ja aeg-ajalt avastab politseigi mõne matši. Ometi pole inglise rahvahulkadel enam põlevat vajadust kukevõitluste järele, sest täpselt sama funktsiooni täidavad praegu legaalselt lubatud hobuste ja hurtade võiduajamised, poksi- ja vabamaadluse matšid ning jalgpallimängud.

Kuna aristokraatne spordimõte seisnes ilusas võistluses, on teiselt poolt vulgaarse spordi mõtteks tulemuste kohta kihlavedada. Kuna aristokraatne sport naudib kaasa tehes, osa võttes teatavat meelelahutust, mis ei nõua osavõtjalt mingit „elukutselist“ spetsialiseerumist, — siis vulgaarne sport jätab tegeva osa, „performance“ täiel määral professionaalidele või vähemalt „spetsidele“. Laiemale publikule säärane vulgaarne sport on ainult õnnemäng.

„Vulgaarse spordi“ esinemine Inglismaal puhaskultuurina on seletatav eeskätt sellega, et seal kehtiv puritaanlik elukäsitlus ei ole pidanud võimalikuks õnnemängude legaliseerimist. Ometi on inglane kirglik mängija ja kihlavedaja, ning kuna hasartmängud ja loteriidki on keelatud, siis on teinud ta „spordiks“ nimetatava õnnemängu.

Et hobuste- ja koerte-võiduajamised, kuigi neid hüütakse „spordiks“, on tegelikult õnnemängud, selle vastu vaevalt keegi vaidleb. Võib-olla ei nõustu aga lugeja sellega, et nimetame hasartmänguks ka inglise jalgpalli.

Tegelikult võlgneb aga inglise jalgpall praegu oma peakülgetõmbjõu n. n. „football pool’idele“ — organisatsioonidele, kes korraldavad kihlvedusid jalgpallivõistluste tulemustele. Osavõtumaks on võrdlemisi madal, kuna osavõtjate arvu loetakse sajatuhandetega. Iga osavõtja saab vast. päeval toimuvate jalgpallivõistluste nimistu, ja peab ennustama terve selle seeria resultaate. Vastus, mis kõige enam läheb täppi, toob vastuse andjale suure osa teiste kaasamängijate osavõtumaksude summast, kuna ülejäänud osast on piisanud „pool’i“-tegelaste rikkaste tegemiseks.

„Football pool’id“ on puhtakujulised õnnemängud, sest terve võistluste seeria õigeid värvavahekordi ei saa ka parim spordispets täpselt ennustada. Hiljuti selgus ühe kohtuprotsessi puhul, et üks erakordselt õige resultaat oli ennustatud kellegi vanamoori poolt („Liza the Poolteller“) kaartide varal — ja see tõepoolest on lootusrikkaim meetod tagajärgede ennustamiseks. Kuna aga see õnnemäng on viimasel ajal võtnud otse hiiglasliku ulatuse ja mängus on tohutu suured summad, siis on nüüd „jalgpalli-loterii“ meetod jõudnud otsaga parlamenti, ja on oodata selle seadusandlikku ärakeelamist.

Midagi ei ilmesta paremini Inglismaa klassivahede tähenduslikkust mentaliteeti erinevusena kui just „sport“. Vahe aristokraatse ja vulgaarse spordimõtte vahel on sügav, kuid väliselt katab erinevust kasvõi asjaolu, et mõlemaid eriasju ometi hüütakse ühise sõnaga. Muidugi esineb inglise tegelikkuses, nagu kõikjal maailmas, rohkem vahetepaalseid nähteid, kui „absoluutselt“ aristokraatseid või vulgaarseid sporditüüpe. See vahetegemine pidi ainult meie silma teritama tegelikkuse paremaks taipamiseks ning eriti selle tähelepanemiseks, et inglise ühiskonnas aristokraatne spordimentaliteet on tunginud sügavasti ka alamate kihtide teadvusse.

Muu maailm laenas Inglismaalt „spordi“, kuid ta ei ole sealjuures puhtakujuliselt üle võtnud ei aristokraatse spordi voorusi ega kõiki vulgaarspordi pahesid. Nagu öeldud, ilmestub siin jälle, et traditsiooni

„ülevõtmine“ on mõtetu — ühe traditsiooni mõte seisneb just tema kontekstis ühiskonna struktuuriga, on selles funktsioonis, mida see traditsioon täidab vast. ühiskonna struktuuri kaasakujundajana.

MIDA ÕPETAVAD MEILE INGLISMAA TRADITSIOONID!

Eelolevatest tähelepanekutest on lugejal kergesti võimalik järeldada mõndagi inglise ühiskonna koe suhtes, ja näha selle põhilist erinevust meie omast. Nende järelduste ligemat väljaarendamist kahjuks ei luba ajakirja ruum, kuid vähemalt olgu lubatud juhtida tähelepanu peavahelle Inglise ja Eesti ühiskondade vahel. Eesti on võrdl. homogeenne ja diferentseerumata ühiskond, kuna Inglismaa on igas suhtes äärmiselt heterogeenne ja diferentseerunud. Selle tõttu on Inglismaal tarvis sisemise kokkukõla säilitamiseks tasakaalu luua, ning see ongi tema „traditsioonide“ mõtteks. Selle eesmärgi saavutamine on imetlusväärset õnnestunud, ning Inglismaa sisemine struktuur on stabiliseerunud stabiilses struktuuriks.

Eesti homogeenne ühiskond ei vaja aga veel tingimata valjusid vahendeid selleks, et ühiskonna vahetõrgete kindlateks struktuurideks. Selline püüdlus oleks ekslik oma enneaegsuse tõttu, ja peataks ka terveid arengutendentse. Eesti noor ühiskond on alles oma demokraatilisest arengufaasis, ja ta võib endale täiesti seda lubada, kuna ta üldiselt on homogeenne. Eesti on ligi 90-protsendiline rahvusriik, ilma suuremate klassivahedeta ja ilma tõsiste usuliste või maailmavaatelist erinevusteta. Niisugune ühiskond ilma kahtluseta võib endale lubada, et vabavõitlus aitaks kaasa ühiskonna struktuuri diferentseerumiseks.

Selle asemel on meil kahjuks viimasel ajal mõõduandvates ringkondades levinud kujutlus, et meie ühiskonda on vaja kunstlikult diferentseerida, et tuleb hakata Eestis arendama „kõrgemat kihti“.

Need püüdjad „aristokraatia“ poole ei ole aga õieti aru saanud kahest asjast.

Esmalt ei ole arvestatud seda, et „aristokraatia“ on soodsalt võimalik ainult sääraates ühiskondades, kus ka „alamate“ kihtide mentaliteet teda aktsepteerib, kus alamad kihid tõelikult „kannavad“ kõrgemat kihti. Nii on lugu Inglismaal, kuid seda ainult väga mitmesuguste tegurite erakordse kokkulangemise tõttu; nimelt inglise „traditsioonide“ läbi kaasakujundatud olukorras, kus puudub vaenlikkus kõrgema kihi vastu ja kus kõrgem kiht on oma ülesannete kõrgusel. Kui sääraased eeldused puuduvad, siis on „aristokraatia“ olemasolu ainult selline väljakannatamatult arengut pidurdav nähe, nagu ta oli meie maal enne Maailmasõda, nagu ta oli Prantsusmaal ja Venemaal enne nende revolutsioone. Kuigi nendel puhkudel ei puudunud katseid võimuga sundida alamaid kihte aristokraatiat aktsepteerima, ei olnud sellel omegi seda edu, mis Inglismaa saavutas hea aega.

Teiseks aga on võimatu „luua aristokraatiat“ ainult võimu ja rahaga. Sellisel teel saab küll võib-olla valitsejaid teha, mitte aga aristokraate selle sõna kreeka alg tähenduses. Tõeliku aristokraatia hingeelu taipamiseks on soovitatav aina ligemalt tutvuda inglise paremiku tradit-

sioonidega, seal ilmneva rüütelliku, humaanse ja distsiplineeritud mentaliteediga, mis suudab iseendast iroonia ja huumoriga üle tõusta ning seega tõestada, et tegemist on tõsisel kultuurinimesega.

Eesti homogeenses ühiskonnas aga oleks soovitamam, kui kunstlike diferentseerimiskatsete ja „uue aadliseisuse loomise“ püüete asemel pigemini püütaks ergutada kogu meie rahvas seasuguseid tõekspidamisi. Küll ei saa teiselt rahvalt terveid traditsioone lihtsalt „üle võtta“, kuid teatavaid arusaamisi võidakse võtta eeskujuks ka võõrsilt, ning neid hiljem isegi veendumustena omandada. Kui ühiskondlike veendumuste kasvatamisest ka riigi juhtkond on huvitatud, siis seda parem. Kõige edukamalt saaks seda teha eeskujuga, mitte aga dekreetidega.

Ilmar Tõnisson

EESTI AJALOOURIMISE SIHIST JA SISUST

Meie lähtume seisukohalt, et ajaloo tundmine moodustab riikide ja rahvaste elus teguri, mille abil ei ammutata ainult teadmusi ega rahuldada ainult uudishimu, vaid mis omaaegsest „teadusest teaduse enda pärast“ muutub ikka rohkem kasutatavaks tegelikus elus. See ajaloo uurimise tulemuste tihenev ärakasutamine tegelikkuses toimub väga mitmes suunas. Ajaloo uurimuse põhiline ülesanne, selgitada mineviku olukordi nii, nagu nad tõeliselt on olnud, on leidnud ja leiab rakendamist mitmelt erinevalt meetodilt.

On ajaloo uurimuse koolkondi, mis nõuavad selle ülesande käsitlemist nii, et ajaloolane ise ei tarvitse ega tohigi püüda tõmmata järeldusi faktidest, mida ta olemasolevate materjalide põhjal kindlaks teeb. Selline ainult faktilise materjali tõetruu esitamine, kas allikmaterjalide avaldamise või olukordade kirjeldamise näol kirjeldavat või deskriptiivset meetodit kasutavate ajaloolaste poolt, omab ses mõttes oma püsivat tähendust ja väärtust, et selle kaudu antakse õige tooraines kätte. Allikmaterjalide avaldajaina või nende olemasolevate kogude kirjeldajana teenivad meid ürikute ja dokumentide väljaanded.

Kuid juba siingi ei saada läbi sellela, et ei kasutataks arvustavat ja tõlgendavat käsitusviisi. Peab teadma, mida ja millises seoses välja anda. Samuti kirjeldaval vaatlusviisil tuleb kasutada tõlgendust ja järeldamisoskust.

Nii näeme, et juba kirjeldava iseloomuga ajaloo uurimus ei saa olla ainult faktiderägastik, ja et neile faktidele tuleb anda õige seos ja põhjendus, mil viisil nad omal ajal tõeliselt on sündinud. Nii ei saa olla tõeliselt ajaloo uurimust, kus ei tehta mingeid järeldusi.

Moderne ajaloo uurimus vastupidi rõhutab just järelduste tegemise tähtsust, sünteesi. See võib mõnes osas aja jooksul osutada ekslikuks, kuid järeldusi teha on vältimatut. See sünteetiline lähenemine

ajaloolistele faktidele ongi teguriks, mis muudab ajaloo uurimuse eluliseks nii tänapäeva kui tulevikugi raamides.

Ajalooliste teadmuste kasutamine tegelikus elus toimub meie ajal niivõrd laialdaselt ja intensiivselt, et ta selletõttu seab selle uurimuse enda aktuaalsete küsimuste hulka. Ideoloogiliste, riigi- ja rahvuspoliitiliste küsimuste lahendamisel nõutakse aluseid ja selgitusi tihti ajaloo uurimusest. See kasutamine on läinud mõnikord koguni niikaugemale, et ta, silmas pidades riiklikke ja rahvuslikke vajadusi, dikteerib ette isegi võltsuurimuse.

Nende erinevate koolkondade ja kasutatavuse ristmõjudes on viibinud iga maa ja rahva ajaloo uurimuse, seega ka Eesti oma. Eesti ajaloo uurimise traditsioon ei ole pikk; kuid kogu see aeg on ta olnud E e s t i h u v i d e teenistuses. Selle kõrval ei ole ta muutunud ainult romantiliseks ja kitsalt tendentslikuks, kuigi ka neid momente esineb, nagu igal teisel maal, mitmelgi puhul.

Baltisaksa ajaloo uurimuse varemajal ajal tegeles peaaesjalikult saksluse ajaloo ga Baltimail, laiendades seda maa ajalooks ainult Balti saksluse seisukohalt. Siin polnud eriti läbimõeldud programmi, kuigi ei puudu üksikuid arutlusi sellest, mis suunas tuleks arendada baltisaksa ajaloo uurimust. Peale professor S c h i r r e n i ägedate ja programmiliste sõnavõtude muutub ka baltisaksa ajaloo uurimuse 19. sajandi teisel poolel nagu teadlikumaks oma ülesandeks, kuid ühekülgisus vaid baltisaksa seisuste ajaloo ga tegelemisel jääb ka siis tema iseloomustavaks jooneks. Ei saa milgi viisil eitada, et kuni Eesti iseseisvuseni baltisaksa ajaloo uurimuse poleks väga palju teostanud, seda ta siiski on. Mitte üksi ürikute ja dokumentide publitseerimise, vaid ka eriuurimuste alal jäävad püsima mistahes olukorras terve rea baltisaksa silmapaistvate ajaloo uurijate nimed. Kuid puudus arusaamine, et Baltimaal põliselt asunud pärisrahvaste ajaloo ga ei ole lahendatav ainult kõrvallausetega, et Eesti elamisruumis näiteks eestlaste osa baltisaksa ülemusliku kihi ajaloo kõrval pole mitte teisejärguline, vaid ka baltisaksa ajaloo uurimuse enda seisukohaltki olnuks vajalik asetada teda õigesse raamistikku, võrdnevalt tema elulisele tähtsusele kogu baltisaksluse ajaloolisele arengule siin maal.

Eesti ajaloo uurimuse 19. sajandi teiselt poolelt peale kuni iseseisvuse saabumiseni oli veel liiga algeline selleks, et suuta vabaneda iseseisvate uurimuste põhjal sellest pärandusest, mida ajaloo teaduse mõttes eestlastele oli määratud baltisaksa ajaloo uurimuse. Vähene uurijatekaader, raske ligipääsetavus arhiividele, laiemate hulkade toetava arusaama vähesus mõjusid pidurdavalt. Kuid juba neiski oludes, teadaoleva andmestikuga, alustatakse Eesti ajaloo uurimise väljakujundamist, Eesti ajaloo puhastamist väärvahetusest, tema ärakasutamist iseteaduse õhutamiseks ja poliitilisekski võitluseks. See toimus rahvusliku romantika tundehoovanguil ja ümberhinded ise, mida näiteks julges esitada toorkordseis oludes meie ajaloo uurimise üsaks kronoloogiliselt võib-olla veidi ebaõieti sõnatud V i l l e m R e i m a n, piirdusid vaid kitsail küsimusil või sattusid vastupidisesse äärmusse ajastute ühekülgisel glorifitseerimisel, mis näisid eestlastele paremad olevat (näiteks rootsi aeg).

Alles peale Eesti iseseisvumist, kui loodi Eesti ülikool ja põhjendati ning välja arendati vastavad uurimisasutused raamatukogude, arhiivide ja muuseumide näol, kui alustus töö ka ajaloo teaduse naaber aladel, nagu muinasteadus, rahvaluule, arhiivindus, etnograafia, keeleteadus, kirjandus ja kunstiajalugu, võis ka eesti ajaloo uurimus, toetatud riigi ja selfskonna vastavasuunalisest huvist, hakata arenema võrdlematult avarris piires. Oli õnn, et noorem ajaloolastepõlv sai ülikoolis süstemaatilise hariduse soome ajaloolase professor A. R. Cederbergi juhatusel, kelle jäävaks teeneks meie ajaloo uurimuse alal tuleb lugeda tema energilist tegevust, määrata ülesandeid, mis kõigepealt vajadis lahendamist, ellu kutsuda ajaloo uurimust soodustavaid asutusi, anda meetoodilist, tõsist arvustus-, analüüsi- ja sünteesivõimet arendavat kooli oma õpilastele, seada see erapooletule tõearmastusele. Selle tegevuse kaudu asus meie iseseisvuseaegne ajaloo uurimus alguses otsekohe tihedasse kontakti Skandinaavia ajaloo uurimusega, mis senise vene ja saksa ajaloo uurimuse kõrvale tõi värske, kriitilise elemendi ja avas nägema ka uutelt ja avaramilt perspektiividelt oma maa ja rahva ajalugu. Et Eesti ajaloo uurijad ei sattunud aga kopeerima ei ühe, teise ega kolmanda ajaloo uurimuse meile võõrast ideoloogiat, seda tuleb teeneks lugeda loomulikult ainult meie endi ajaloolaste iseseisvale arenguteele. Et juba alguses suudeti võtta suund sinna, et Eesti maa ja rahva ajaloo viljakamaks uurimiseks esijoonel tuleb asuda tähtsamate küsimuste valgustamisele, oli loodud ka tihe kooskõla tegeliku eluga.

Et rahvas ja tema eluruum on seotud põliste sidemetega, et see eluruum on mõjutanud rahvust ja olnud talle koduks aastatuhandeid, mida on kaitstud lugematuis veriseis võitluses, et oleme seotud elus ja surmas oma maaga, see ajaloolise kontinuiteedi-tunde teadmus on valitsenud alati meie rahvas. Kuid peale iseseisvumist vabades oludes võis see teadmus esile kerkida täie selgusega senisest alateadusest, ja selle teadmuse süvendamisele on eesti ajaloo uurimus, nagu seda on tunnistanud ka meie riigijuhtide poolt, väga oluliselt kaasa aidanud. Kui see suund meie ajaloo uurimuses on algusest peale järjekindlat kestvust näidanud, siis populaarseks saab see ometi alles käesoleval aastakümnel, kui Vabariigi loomise ultraliberaalsed ja sagedasti pealiskaudsedki meeoleolud võtsid arengu sügavusse, tõsise demokraatsi, rahvusteadvuse ja riigitunde kasvamise suunas laiemate hulka keskel.

Selles vaimus asus tööle ja on jätkanud seda tööd Eesti ajaloo uurimus. Tõsine tahe selgitada oma rahva ajalugu nii, nagu ta tõeliselt oli, on viinud õige mitmelgi korral lahkarvamustele seniste ajaloo uurimustlike vaadetega, mis olid esitatud peamiselt baltisaksa uurijailt. Väga tähtsaks toeks olid ja on siin ümberlökkamata tõendismaterjali andjatena Eesti riigi poolt loodud ajaloolise materjali keskne säilitaja Riigi Kesk-arhiiv ja meie teised arhiivid. Sellevõrra, kuidas suudetakse siin materjale korraldada ja uurijate kasutusse anda, avaneb võimalus, kasutades ka teiste riikide arhiive, rajada meie ajaloo teadvust kindlale tõeväärsele andmestikule ja viia edasi meie ajaloo uurimist.

Käesolevas kirjutuses ei ole ruumpuudusel võimalik loendada neid

isikuid ning nende töid, kes Eesti ajaloo uurimise alal on kaasa aidanud meie rahvusliku selgroo tugevamaks muutmisele, ajaloolise teadvuse osastamisele tervele rahvale, riigi ja rahva seose tihendamisele Eesti elu-ruumi ja ta elanike — eestlaste mineviku selgitamise kaudu ja rahvustunde üldisele õhutamisele. (Asjahuvilistele võivad anda sellekohase pädeva ülevaate mitmed bibliograafilised ja historiograafilised kirjutused meie ajaloolises kirjanduses prof. T a r v e l i, mag. B l u m f e l d t i, mag. L o o n e jt. poolt.) Et seda on tehtud, seda tõendavad paljud nähted. Meie kirjanduski on viimasel ajal saanud ajaloo uurimusest sellekohaseid tugevaid impulsse. Võrreldes näiteks meie ajaloolise romaani taas-elustamist „Eesti Rahva Ajaloo“, „Eesti Ajaloo“ ja mõne teise teose ilmumise järel.

On selge, et see iseseisev uurimine on viinud ü m b e r h i n n a n g u i l e, ka lahkarvamustele, nagu eespool märgitud. Eriti tundis end neist ümberhinnanguist puudutatud olevat baltisaksa ajaloo uurimus. See on täiesti arusaadav, sest Eesti muinasaeg, vabadusvõitlused 13. ja 14. sajandil, ordu, poola, rootsi ja vene aeg meie ajaloo uurimuse käsitluses osutub märksa teissuguseks, kui see oli endises käsitluses. Baltisaksa ajaloo uurimus näeb, et talle on nagu ülekohut tehtud, kui arheoloogia, kunstiajaloo, etnograafia, rahvaluule ja kõigepealt ajaloo kaudu on eesti uurijate poolt võetud vaatlusele meie kultuuri omapära. Varem näis vormel lihtsana: kõik, mis oli väärtuslikku ja kultuurset, välja arvatud mõned vähema tähtsusega sugemed, pärineb võõrailt sissetungijailt ja nende järglasilt, baltisaksa ülimuslikelt kihtidelt. Nüüd on meile aga selge, et sakslaste ja taanlaste sissetungil Eestisse valitsesid siin kultuurised ühiskondlikud vormid, et edaspidiste sajandite jooksul on need muistsed vormid meie külaühiskonnas edasi arenenud, on andnud ka baltisakslusele omalt poolt palju, mis omane Eestile. Ainult kultuurikandja missioon kahvatub selle ajaloolise ebaolu kõrval, millesse suruti rahvas, et hariduse andmise algatused on sagedasti tulnud mujalt jne. Kultuurilaenude ja -mõjude osas on võidud selgitada, et palju, mida peeti saksa laenuks, on pärit juba vanemast ajast siitsamast, või saadud laenuna mujalt. Meie ei hakka eitama saksa kultuuri mõju, see oleks vastupidine ja ebaõige äärmus, kuid tuleb selgitada selle põhjusi ja osatähtsust. Häirivana tundub seegi baltisakslusele, et eestlased loevad siinseid kultuuriavaldusi suurel määral ka oma looduks koos sakslastega. Õigustatumad on vahest etteheited, et mõnes osas eesti uurijad on näinud asju liiga tendentslikult ja romantilis-heroilises valguses. Kuid see joon on kohatav igal maal, ta sõltub rahvusliku uurimuse iseloomust ja oma liialdustes võib ta kanda ebaõigeid tulemusi, kuid oma üldiseloomult on ta ajuti nähtavasti koguni vajalik. Meie näeme sellist käsitlusvormi praegu Saksamaal, sealsel praegusel uurijatepõlvil ja loeme seda ka loomulikuks, pidades, nagu Saksamaal, nii ka Soomes, Lätis, Poolas ja mujal, rahvuslikku ajalookäsitlust praeguseks üheks üldisemaks lähenemisevormiks ajaloo uurimisel. Muidugi ei kiida meie liialdusi heaks, kuid nende tähtsus tulevikus kaob paratamatult kui v ä ä r t u s e t a element. Mõnikord on siingi vaja ka riigi reguleerivat kätt, et vältida vaenuõhutamist.

Aeg arutab kõik asjad. Ma arvan, et tulevikuski meie ei saa mööda ümberhinnanguist ja lahkarmusist meie ajaloo üksikute küsimuste käsitlemisel, kuid et ikka rohkem lööb läbi arusaam, et Eesti ajalugu on eeskätt eesti rahva ja tema eluruumi ajalugu seoses kõige sellega, mis siin on tehtud ka baltisaksluse poolt. Tuleb asjalikult ja rahulikult selgitada, mil määral on eesti rahvas temale määratud eluruumis võimaldanud luua baltisakslusel tegusid, kuivõrd need teod on ühised, milles on põhilised erinevused, mis on ühisest eluruumist põhjustatud saavutused või kui palju üks või teine pool on kandnud seda ajalugu. Sellelt seisukohalt on tabavalt iseloomustanud ka kindral J. L a i d o n e r oma korduvais sõnavõttudes Eesti ajaloo mõistet, mis näeb eestlaste osa kandvana siin maal tegusid muistsest ajast tänapäevani, minnes oma erihuvides teravalt eriteldavat eriteed baltisakslusest, andes aga sellele kihile jõudu ja võimalust sooritada seda, mis oli vajalik Eesti eluruumi kasuks. Et avanevad vaatekohad pole alati baltisaksa endisaja mentaliteedile sobivad, ei tohiks kõigutada üht ega teist poolt asjalikuks suhtumiseks küsimuses.

On põhjust arvata, et aja jooksul ka baltisaksa praegune ja tulevane ajaloouurimus harjub ja võtab omaks mitmed need eesti seisukohad, mis on tõestatavad vääramatu allikainese põhjal. Juba praegu ei keela baltisaksa ajaloolaste tublimad esindajad tunnustamast eesti ajaloouurimuse erapooletust, asjalikkust ja tema uusi seisukohti. Näiteks A r v e d T a u b e oma hiljutises sõnavõtus ühes Saksamaal ilmunud ajaloolises ajakirjas osutab suurt arusaamist meie rahvusliku ajaloo uurimise suhtes, kuigi ta on veel väga ettevaatlik ja arvustav. Ka T a u b e kardab veel, et eestlased, eriti aga lätlased, katsuvad üle võtta baltisaksa saavutisi ja seda omaks tembeldada. Eestlaste poolt igatahes ei ole selleks põhjust, sest neil on oma ajalugu, mida aga tuleb veel seal, kus ta tõesti on eestlaste oma, peetud aga teiste omaks, siiski omaks jätta ja seda ka tõendada. Seda püüavadki teha eesti ajaloo uurijad. Eesti eluruumis eestlaste ajaloo valgustamisel on esijoones töö teha eesti ajaloolastel. See ei tohi ega keela ka nägemast Eesti ajaloo osatähtsust põhjamaade ja l d a - E u r o o p a ajaloo raamides. Eesti ajalugu on sellest üks väga tähtis osa. Ja ka baltisaksa ajaloo uurimus ainult võidab, nagu tõendavad seda mõned uuemad nende esindajate tööd, kui baltisaksluse osa Eestis nähakse mitte omaette, vaid seoses terve Eesti ala ja ta rahvaga.

Meie võime konstateerida, et eesti ajaloo uurimus on asunud erapooletul ja asjalikul alusel, tegutsedes siin soliidse teadusliku ettevalmistuse ja meetodi kohaselt rahvusliku teaduse vaimus. Selle tõttu ta on olnud ka võitlev teadus, elu poolt kasutatav ja oma üldsuses aktuaalsetes küsimustes seisnev. Niiviisi on ja jääb tema osatähtsus suureks eesti rahvusliku teadvuse, kultuurse omapära ja ühiskondliku kokkukuuluvuse süvendamisel.

Otto Liiv

MEIE USU- JA KIRIKUELU VÄLISORIENTATSIOONIST

1.

Meie usu- ja kirikuelu üheks tõsisemaks probleemiks on olnud juba kauemat aega ta välisorientatsiooni küsimus. C. R. Jakobsoni päevist saadik on teadlikuma rahvosluse kandjad siin ette heitnud ühekülge suunda ja toonitanud selle hädaohtlikkust meie usulise ja osalt isegi kõlbelise kultuuri arenemisele. Aastakümneid tagasi, mil nende etteheidete tagapõhjal loitsid rahvuspoliitilised kired ja mil kiriku kui poliitilise ning kultuurilise võimukandja vastu häält tõsteti ja temas näha taheti vähemalt eesti soost õpetajatelegi tegevuspaika *Sarmaatia asunduskoguduste asemel* või kui temalt nõutati revideerimist patronaadiküsimuses eesti talupoegadest koosneva koguduste enamiku huvides — siis oli saksluse etteheidete nii endastmõistetav, et seda polnud tarvis igakord eriti väljendada. Mis aga tähelepanu äratav, on see, et meie riikliku iseseisvuse kahekümnendal aastal toimunud sõnavõttudes kiriku päevaküsimuste ümber etteheidet välisorientatsiooni ühekülgsuses kaugelki leebemad pole — pigem vastupidi: nad on muutunud radikaalsemaks ja osalt isegi omanud teatava lootusetuse ilme. Nii mainib H. Viires oma kirjutises meie kultuurpoliitilise välisorientatsiooni üle muuseas just kirikut ja pastorkonda silmapaistvama kadakasaksluse kandjana, toonitades seejuures, et nende kaudu „eesti rahvale sisemiselt kauge mentaliteet kandub edasi kogudusringesse, imbudes nõnda kogu rahva vaimu ja verre“ („ERK“ 1938, nr. 2, lhk.61). Veelgi pessimistlikumalt näeb asja ses suhtes prof. U. Masing, kelle arvates „oleme nii lämmatunud sakslusse, et saksa ristiusk on meile ainus õige kristlus“ („Protestantlik Maailm“ 1938, nr. 1, lhk. 9) ja et usuelus oleme minetanud peagu kõik võimalusedki rahvusliku omapära leidmiseks. Kui mainitud näidete kõrval veel silmas pidada tervet rida mujal ajakirjanduses avaldatud mõtteid, siis võib arvata, et kogu kõnesolev probleem taas uue värskuse ja lahendustnõudvate preentsioonidega on kerkinud päevakorrale — ja seda väljaspool otseseid kirikuringe. Kirikus eneses ei näi muret tuntavat seeüle, sest anno 1938 sai taas eesti koguduste peale ametisse saksa soost pastoreid — ajal, mil eesti usuteadlasist vist mitte enam puudust ei ole!

On üsna selge, et siin ainult paljaste fraasidega midagi pole teha — olgu need nii rahvuslikud või tõeteravad kui tahes. Siin on tarvis põhjalikku järelemõtlemist, asjaolude õiget tundmist ja faktide õiglast hindamist — kui üldse tahetakse sellest küsimusest kuidagi mõistlikult üle saada.

Kui küsida, kuidas see võimalik on, et võitlus saksapoolse orientatsiooni vastu nii üllatavalt vähe tulemusi on andnud, siis tuleb selle põhjusi otsida esmajoones meie kiriku- ja usuelu kujunemiskäigust. Meie võitleme tegelikult mineviku varjudega — sest vaevalt leidub evangeelises kristlaskonnas rahvakirikut, mille minevik oleks nii ebaloomulikult vähe rahvuslik ja ka rahvapärane kui ta seda on olnud meil. On küsimus, kas üldse — ja kui, siis kui kaugel — meie rahvas on kristianiseerunud, olgugi et armastatakse toonitada muide meie rahva suurt usklik-

kust. Niisugused väited aga kuulugu rahulikult aktusekõnedesse, mis niikuinii oma vaimse ja kõlbelise laadi poolest tihti kipuvad olema matusekõnedeks eestlusele. Sest kui meie rahul peaksime olema selle kristlusega, mille ebaselged raasukesed vaevu meie kogudusis hingitsevad ja üksnes suuremate sündmuste puhuks pakatuvad — ja siiski enamikult mitte usulisil motiivil, vaid lihtsa võitluskirena ühe või teise pastori kandidaadi ümber — kui meie kõike seda rahuliku südamega uhkeldades loeme „intensiivse usuelu avalduste hulka“ — siis tegelikult alavääristame iseendid ja oleme nimekristlastenagi pigem saksluse kui Jumala teenrid.

Kuid säärases olukorras peame olema teadlikud ka selles, et niisugust pika aja vältel meisse immutatud võõrast mentaliteeti pole võimalik nii kergesti maha raputada või koguni tühjade fraasidega olematuks nentida. Siin on tegu eelkõige arusaamade ja traditsioonidega, mille juured vägagi sügavale meie teadvusse näivad tunginud olevat ja milliseist vabanemine võib toimuda üksnes kavakindla töö ja mõtlemisviisi enese ümberkasvatamise abil. Väliste seadluste ja korralduste varal siin vaevu on mõtet loota tulemusi. Mõtlemisviisi, pealegi kui selle mugavus juba verre on kasvanud, ei saa üleöö ettekirjutiste varal muuta ega päevapealt teisale suunata.

Kuidas too võõras mentaliteet näib moonutanud olevat mõningaid põhilisimaid arusaamu, selle kohta järgnevas mõned näited.

Vahest kõige selgemini avaldub säärase meile võõra mõtlemisviisi mõju selles, kuidas meie kirikus käsitletakse kristlikku teenimisideaalit. See on suurel määral tingitud tollest härraskiriklikust vaimust, mis juba ristiusu meile toomisest saadik siin takistamatult on lokanud. Sest õigupoolest on kirik meil olnud mitte ainult isandate kirik, vaid just seesuguste isandate kirik, kes siin misjonitööd tegid mitte vaeste paganate valgustamiseks ja nende päästmiseks Jumalale, vaid kes olid tulnud Maarjamaale ristisõtta teeneid koguma enestele ja oma kodumaist patuelu hüvitama — ja vastutasuks muidugi saama ka maid. Vaevalt usupuhastuski suutis tuua sesse midagi uut, kuna kiriklik kaader jäi endiseks. Loomulik, et niisugune isandate huvidest kantud kirik ei saanudki teisiti, kui et ainult võimu ja valitsemise läbi teenida eestlasi — olles seega algusest peale ebakristlikul tasemel. Sellel omakasulikkusega alavääristatud teenimisideaalil on olnud ka omad tulemused: usaldus rahva ja kiriku vahel puudub peagu täiesti, vahekorra õpetaja ja koguduseliikmete vahel on niivõrd külm, et seal ei saagi tekkida ligemat kontakti, mis võimaldaks eduka tegevuse. Seepärast ei tule ka pahaks panna, et meil hingehoiu tööd kui niisugust kogudustes ei tunta ja et meil vahekorrad on jäänud vormiliseks, ametlikuks ja isegi ametnikuliseks. Kui meie kirikuõpetajad sajandite vältel oleksid olnud usalduslikus vahekorras rahvaga, seisnud vendadena omasuguste keskel — siis oleks kahtlemata meie usuelu pilt sootuks teisugune kui praegu. Siis poleks meil põhjust kaevata näit. usuliste traditsioonide puudumise üle meie kodudes või nuriseda üllatavalt vähese arusaamise üle usuaasjust kogudusis tegutsevate võhikute keskel — sest nagu näitavad visitatsiooni andmed ühest meie kodumaa „elavast“ kogu-

dusest, leidis seal nõukogu liikmeid, kelledel enestel kodus polnud Uut Testamentigi! Niisugused pahed on ikkagi võimalikud vaid seal, kus puudub igasugune usalduslik kontakt kiriku ja koguduse vahel. Veelgi pahem on aga lugu seal, kus see muutunud on ametnikuliseks. Sest: kui meil leidub koguduste kantseleisid, kus asju aetakse tooniga, mis kohane oli üksnes omaaegseile vene ametnikele, kes laua taga istusid niiöelda omaenese pärast ja keda eesti mehel tuli enne soojaks masseerida, kui seesugune teda üldse jutule võttis — siis tuleb ainult kurbusega nentida niisuguse olukorra edasipüsimist. Kõigi nende nähete taga aga seisab vääri, härraskiriklik arusaam sellest ülesandest, mis kirikul täita on rahva teenijana.

Teine iseärasus meie kiriklikus mõtlemisviisis, mille juured samuti näivad osutavat läände, on välispidisuse ja vormilikkuse rõhutamise. See on ju ehtne preisilik rivivaim, mis ehitab esmajoones hierarhiaid ja kujundab piiskoplikke provintse, sooritab eksameid „an einem Tisch“, armastab paraadi ja sõjaväelist valvelseisakut ülemuste ees, kes seejuures mõeldavad on ainult käskijatena ning valitsejatena, mitte aga sõbralikkude juhtijatena või veelgi vähem isalikkude nõuandjatena kristlikus mõttes. Ja kui meie kiriklikes aruandis kaevatakse usulise leiguse ning ükskõiksuse üle, siis veeretatakse siin süü esmajoones üllatava iseloomulikkusega alati kiriku korraldusvigadele ega taheta uskuda, et siin tõeliselt tegu on eelkõige sisuliste puudustega. Ja arvatakse siis ka edasi, et kõik need puudused on kõrvaldatavad ainult väliselt, suurema välisest süstematiseerituma töökaadri käima paneku abil. Selle mõtlemisviisi ilmekamaks näiteks on ju ikkagi veel päevakorral olev kirikliku organisatsiooni ümberkorraldamise kava, mille vajalikkust ja paratamatust seni veel keegi pole suutnud avalikkuse ees küllaldaselt põhjendada. Kui on küsitud, siis vastates on piirdutud vaid edvistava nendinguga, et seda kõike olla vaja meie usuelu intensiivistamiseks; nii siis: seinad ja fassaad, mitte aga sisu. Seejuures aga unustatakse üks kõige algelisemaid kristlikke tõdesid: vaim ehitab kogudust, mitte organisatsioon. Ja töötatakse sedaviisi just vastu ristiusule enesele. Niisuguse arusaamisviisi olemasolu on seletatav aga paralleel-nähtena härraskiriklikele vaimule: rivikord on kuulekuse aabitsa esimesel leheküljel — aga karta tuleb, kas niisuguses kasarmukäsiraamatus kusagil leidub ka andmeid selle kohta, kuidas õppida tõsisest lugupidamist ja armastust kõige selle suhtes, millele niikuinii kuulekalt tuleb alluda.

Kolmanda iseärasusena mainiksime meie usulises ja kiriklikus mõtlemises kitsast ja ranget dogmatismi. Tarvitseb ainult kuulata hommikupalvusi või jälgida mõne suurema püha puhul ajalehtede vaimulikke kirjutisi, siis saab selgeks, miks mõnel pool meie kirikud kipuvad tühjaks jääma: õhuväene on meie vaimuliku kõne toon ja vaim. Tai on hoogu, kuid selle taga puudub enamikul veenav ja elamuslik element — teisi sõnu — isiklik usuelu. Ja kui see puudub, siis pole ka kõige kaunimaist ilukõnedest mingit kasu — see kõik jääb kumisevaks vaseks ja helisevaks kellukeseks, mis küll ära kuulatakse ja talutaksegi, kuid mis midagi ei pane liikuma, kedagi ei puuduta, ainustki paremat mõtet ei ärata. Selle dogmatismi eriliseks tunnuseks on veel

teatav deklaratiivne paatos, mis taas mõjub teadlikumale kuulajale otse eemaletõukavalt. Meie usuteadlaskonnas ju leidub isikuid, kes oma jutluse terve maailma probleemid ainsa käeviipega lahendavad ja koguduse ees valmis on alati deklareerima taevariigi varade suurt väärtust — ent ometi väheste tulemustega. Niisuguse eksimuse tuum on kergesti märgatav: kõik need head lahendused on päheõpitud vormeleiks, aga mitte isiklikus võitluses kogetud tõeks. Võib-olla on selle taga kusagil taas preisi kohusetunde karikatuurne eeskuju — mis omane võis olla saksa uskmatuile kuulutajaile, ent mille ülevõtmine eesti mehe poolt tahab lõppeda fiaskoga. Vormiliselt täidetakse oma ülesannet, vormiliselt rahuldatakse oma südame-tunnistust ega tahetagi vormist näha kaugemale — sest see riivaks isiklikku muugavust. Ja nii kujunebki kogu ristiusu õpetamine selleks, mis ta Saksas ammu juba on olnud: puhta õpetuse puhas kuulutamine. Sisulise vastutuseni säärane kohusetunne pole millalgi ulatunud. Kui ta seda oleks, siis oleks meil juba usupuhastuse ajal kleerus olnud oma meestest. Sama preisi luterluse eksklusiviteet on meil aga veel iseisivsuse päevil isloomustanud „õpetustülisid“ ja põhjustanud „ketseriprotsesse“ oma dogmatistliku kitsuse ja vormihilgusega.

Lõpuks viidatagu veel ühele iseärasusele meie kiriklikus mõtlemisviisis, milles too ajalooline pärandus vahest võimsamalt on säilinud: see on vahetegemine usulise ja kõlbelise hoiaku vahel tegelikus elus. Sest kui meie kirikukantsleil leidub mehi, kes pole häbenenud oma koguduse ees deklareerida, et seal toimitagu vaid ta sõnade, s. o. õpetuse, ja mitte ta tegude järgi — siis on selles tegu andestamatuima ning häbistavaima kristluse mõnitamisega. Ja seda mitte ükski mõne kõrvalisema õppelause, vaid kõige kaaluvama tunnetuse suhtes: need kuulutajad on unustanud, et Mäejutluses on eriliselt toonitatud „häid tegusid“ ja mitte „voolavaid kõnesid“, mis peavad inimesi õpetama austama Jumalat. Seda võib muidugi seletada kaheli — kas nende meeste lihtsa kõlbelise küündimatusega — või — ja selleks viimaseks on rohkem põhjust — sissejuurdunud usupuhastusliku printsibi väärtõlgendusega. Sest — ja nii on ka öeldud — öndsaksa saamil on ju tähtsus ainult usul, tegusid seal ei arvestata. Ja sellest tõmmatakse tolle vana-aadama vaimus ka järeltus oma tegude kontrollile ning lastakse distantis sõnade ja tegude vahel kasvada üle pea, kasvada nii kaugemale, et seda mitte ainult ligidasemad nägijad ei märka, vaid et see sageli üle mitme kihelkonna ja isegi üle terve meie riigi näha ja teada on. Ning siis tehakse süütu nagu ja öeldakse, et ristiusu õpetuses on ju ka peafükk pattude andeksandmisest! Säärase arusaamisviisi taga näib olevat tegemist lihtsalt väga algelise ja ainult pääliskaudselt omaksvõetud luterliku usukäsitleusega. Ainus vahe meie ja saksa käsitleuse vahel on vahest selles, et ta seal avaldub mitmeti mõttekamana ja vaimukamana ega tule tegelikkuseski nii distsipliinimatul kujul ilmsiks nagu see meil kahjuks juhtub. Kuidas saabki siin veel kõnelda kiriku autoriteedist?

Muidugi võib eeltoodu kohta väita ka teisiti ja öelda, et selles kõiges on tegu vaid meie endi meeste usulise ja kõlbelise süvenematusega

ja et niisuguseis nähteis saksluse otsimine tundub kunstlik. Kuid ometi näib tõde olevat viimases — sest hoolimatuse eeskuju on sakslük kirik kogu oma traditsioonidega andnud kõige ülimal määral. Meie meeste süüks võib panna seda, et nad pole viitsinud hakata sellest üle mõtlema — peale mõne üksiku erandi — kellede seas silma paistab näit. Villem Reiman. Aga on ju teada, kuidas selle mehe käsi käis oma mitte ainult saksa soost, vaid ka eestlasist ametivendade juures! Kuid on veelgi enamat farvis kui seda Reiman suutis, kelle ideoloogia eelkõige oma kristlikule ilmele vaatamata oli rahvuspoliitiline. See oli tollal ka mõistetav — mil enimat pingutust nõudis eestlusele kui niisugusele eluõiguse saavutamine. Selles võitluses ei tohigi nõuda süvenemist kõigisse üksikasjusse — ja seepärast meie ei tee ka etteheiteid Reimanile, et ta oma teoloogia välja kujundamata jättis. Seda enam tuleb seda nõuda aga nüüd, mil eestlaseks olemine ei ole enam risk, vaid endastmõistetav.

Kuid just selle nõude juures puutume kokku rea uute raskustega. Sest meie vaadete revisjonile on ajalooliselt ette kirjutatud ka rida niisuguseid tingimusi, milliseist pole tarviski vabaneda ja mis osalt ka meie usu- ja kirikueltu välisorientatsiooniga on seotud. See on meie kiriku konfessionaalne külg, mis teda paratamatult seob luterliku emamaaga ja emakirikuga.

Küsimuse raskus ei seisne siin selles, kas meil tuleks hakata kujundama mingit uut, rahvuspärasemat konfessiooni, vaid selles, kuivõrd genuiinse luterlusega meie kirikus veel üldse tegemist on. Kõnelemata eksimustest luterliku dogma vastu — mis ilmsesti on tingitud teadmatusest või ka vahest asjatundmatusest, nagu see ilmnes möödunud aasta üldkiriku aruandes abielu sakramendiks tembeldamise puhul — kõnelemata sääraseist viperusist konfessionaalse puhtuse küsimus kerkib hoopiski süütumast suunast: nii nagu saksa XIX sajandi teoloogia kaugeltki enam polnud genuiinself luterlik või laiemas mõttes protestantlik, nii pole seda ka sellest samast teoloogiast elatuv kirik Baltikumis mitte. Meie viga on selles, et meil on kontakt reformatsiooniga kaudne — hilisema saksa rahvusliku iseteadvuse ja uhkusega immutatud teoloogia kaudu. Sest see, kuidas kristlusest aru saavad Schleiermacher, Ritschl või Seeberg, see on ikkagi midagi muud, kui tolle rahvuslikult indiferentse võitleva munga arusaam ristiust. XIX sajandi teoloogia on saksa teoloogia — ja selle tõttu pole ta iseendast veel mitte halb — mille otseseks viljaks on praegune „saksa kristlus“. Et seda ka juba saksa oma teoloogid märkasid ja ses suhtes usupuhastuslikke korrektiive hakkasid taotlema, on teada igale asjatundjale, samuti kui seegi, et need tagasipöörduvad ideoloogid seetõttu ka vastuollu sattusid uusimate rahvuslike tendentsidega ja enamikus ulualust pidid otsima välismail. Genuinne luterlus on tänapäeva saksa mõtlemisele võõraks jäänud. Aga just neist saksapäraselt seeditud teoloogiaist toitub meie vaimulikkond ja toitub seda ka rahulikult edasi — tegemata küsimust, kas see meile sobib või mitte.

Selles olukorras taas kerkib välisorientatsiooni küsimus — ja jõudumööda on seda ka meie kirikus püütud lahendada. Kuid jällegi pole

väliseist žestidest kaugemale saadud. Teadupärast möödunud suvel aja- kirjandusliku informatsiooni järgi pidi toimuma ses suhtes pööre, kuna just jaanipäeval olevat alla kirjutatud kokkulepe Eesti ev.- luteri ja Inglise anglikaani kiriku vahel. Niisiis saksa orientatsiooni asemele inglise oma.

Kuid niisuguse orientatsioonivahetuse suhtes lubatagu siiski avaldada kahtlusi. Nimelt: küsitav on, mis suhtes inglise kirik meile ligem on. Oma konfessionaalselt ilmelt on ta võrratult kaugem, oma traditsioonidelt võõras samuti kui saksa kirikki, omalt teoloogialt, vähemalt selle evangeelses osas, inglispärastatud saksa koopia. Kui meie nüüd suure õhinaga hakkaksime kopeerima seda, mis inglise kiriku- ja usuelus ehk meeldib, siis oleks see ainult mööbli ümberpaigutamine toas, aga mitte uus sisustamine. Muidugi on inglise kirikult palju õppida — nagu igal kasvaval inimesel palju õppida on täiskasvanud džentlmenilt. Kuid kui niisugusel õppimisel puudub tõeline oma, kui seal ainult välispidi järele tehakse seda, mis vahest silmale ilus näha või ka kõrvale kaunis kuulata — siis ei kasva meie usu- ja kirikuelu kaugeltki iseseisvaks. Meie looksime siis näiva õhuvahetuse abil illusioone, et järgnev põlv taas parajal ajal võiks meie kirikule ette heita võõrapärasust inglise arvel. Seepärast ei ole ka õige tulla avalikkuse ette väitega, et nüüd oleme andnud surmahoobi sakslusele endi kirikus. Ei — me oleme vaid endisele võõrapärasusele lisandamas uut.

Tegelikult muidugi pole too anglosaksi hädaoht kaugeltki nii suur kui saksluse oma. Esiteks oleme inglasega juba ruumiliselt küllaldaselt lahutatud, nii et vaevalt võib meie vahel tekkida kardetavat lühiühendust. Edasi on inglise mõjustik vähemalt praegusele generatsioonile ka keeleoskamatus tõttu kättesaadamatu. Teoloogilist kirjandust liigub meie pastoraatides niikuinii vähe, veelgi vähem on seda saadaval inglise keeles. Mille abil võiks viljakamat kontakti saavutada, on eesti usuteadlastele töötamise võimaldamine inglise ülikooles — kuid seegi töötab jääda üksikute eralõbuks. Nii pole sellel äsjaloodud sidemel meie kirikliku välisorientatsiooni parandamiseks tegelikult kaugeltki neid tulemusi loota, mida sealt esialgu arvatakse paistvat. Ja on seepärast vist õige ka siin olla parem algul skeptiline kui pärast peftuda.

Sama maksab ka kõigi teiste välisorientatsiooni võimaluste suhtes — toimuigu need siis Soome või ka Skandinaavia suunas. Kahtlemata seisab meile ju Soome kirik ja usuelu märksa ligemal kui näiteks saksa või inglise oma ja oleks seepärast tervitatav, kui teiste välismaade arvel vaimne kontakt just Soomega tihedam oleks — ka soome usuteadusega. Kuid ka siingi on ikka taas vana hädaoht: satume reformatsioonikirikuna oma põhivaradega kontakti ainult kaudselt! Me importeeriksime siis saksa kristluse asemel soome-, rootsi- või inglispärast kristlust ega täidaks oma kohust ikkagi mitte: hakata kord ka olema kristlased eestlastena.

Meie kiriklikus mõtlemisviisis kui ka praksises on palju võõrast, häraskiriklikku saksa elementi. **Rahvuslik reform**, mille eesmärgiks on kiriku ligindamine rahvale ja tema poolt pakutavate varade ja väärtuste moonutamatu edasiandmine, saab toimuda üksnes põhjaliku vaa- dete ja seniste talitusviiside reformi näol. Mis meie kiri-

kul puudub, on oma teoloogia. Sest niikaua, kui meil puudub oma interpretatsioon usupuhastuslikele põhitõdedele, meil pole võimalik leida ka omakohast rakendust. Kuidas selleni aga jõuda?

Selleks on kaks kõrvuti rakendatavat võimalust:

1. on tarvis teoloogilist koolitamist süvendada ja otstarbekohastada, kavakindlat mõttekoolitamist ja kasvamist iseseisvalt otsustama ning hindama usulises küsimuses. Teisi sõnu: enam probleemide läbimõtlemit, enam tagasiminekut kristluse algallikaile ja nende otsekohesest mõistmisest järeldamist. See eeldaks ka teatavate traditsioonide murdmist senises usuteadlaste ettevalmistamises, mis suhtes oleks soovitav eeskujuks võtta anglo-ameerika akadeemilist töösüsteemi rohkearvuliste seminariharjutustega. On vaja just ülikoolis õpetada inimesi lugema ja süvenema — sest viga on ka usuteaduslikus ettevalmistuses just liigses konspektide kasutamises ja mitte mujal! Aga ka sisuliselt on tarvis reforme: enam kontakti usupuhastuse vaimse pärandiga, enam kontakti ristiusu algallikatega Piiblis. Ja siis ka avaramat pilku ajaprobleemidesse, et vältida hiljem nende deklaratiivset väärilahendamist pühapäeviti.

2. teoloogilise töö kõrval tuleb toonitada ka enama puht-usulise süvenemise tarvidust. Kuigi esitatud teisena, tuleb tegelikult seda nõuet pidada täiel määral esmaseks. On tarvis tervele meie kirikule kord oma südamed ja neerud läbi katsuda nende nõuete ees, mis leiduvad Mäejutluses ja mille üle nii kergesti peetakse paatoslikke jutlusi. Sest isikliku usu elu puudus on suurim eksimus lõppeks ka ametieetika vastu, kõikide avalikkude ja salajaste pahede ema. On tarvis läbi proovida oma teod ja toimingud nende absoluutsete nõuete ees, mis kõnelevad ausaast asjaajamisest, puhtast suhtumisest vastassugupoolde, enese huvide kõrvalejätmisest kaasinimese kasuks ja armastusest, mis kristlaskonnas peab looma vennalikult usaldusröömsa õhkkonna. Nendest küsimustest algab isiklik usu elu, mitte aga allkirjast teatavaile teoloogilisele formuleeringuile, nagu seda kahjuks paljud arvavad.

Alles niisuguse käsilevõtmise tulemusena ehk taibatakse siis kord ka too meil täiesti ununenud ürgkristlik tõde — et nimelt oludest ega süsteemidest ei olene taevaste asjade edu siin maa peal, vaid inimesi, kes neid olusid ja süsteeme käsitavad. On need käsitajad oma usu elus viljatud, siis ei aita mingi süsteemimuude ega nimekaardi vahetus, vaid üksnes siiras arvepidamine kõgepealt enesega ja oma ülekäte kasvanud egoismiga, tolle „paksunahkse minaga“, kellel kalduvus end kaunilt maskeerida ja diplomaatiliselt vastutuse eest libiseda — kuni tuleb järsk ning halastamatu lõpp. Ja selle eest meid hoitagu.

Civis ecclesiasticus

ELU MÖTTEST

I DEOPETAALNE JA SIMIOPETAALNE MAAILMAVAADE

Vanasti — kui me usklikus lihtsameelsuses ja tulusas kõrkuses veel teadsime, et päike, kuu ja kogu kosmose tähtederohkus keerleb meie ümber, jumalale aupaiusteks ja meile öökaunistuseks, ning meie üksi kogu kõikjuse keskpaigna püsisime kohal, taevaisa erilise hoolitsuse all — sel ajal inimese elu oli vaidlematult mõtestatud ja kohustav seik. Kui sel algelise lihtsameelsuse nüüd lõplikult möödunud ajastul suur hulk inimestest elas jumala lastena maa pääl ja paljud julgesid jälgida ideaali kutsumust koguni ilma kompromissita, siis nüüd on kõik põhiliselt ja põhimõtteliseltki muutunud. Mitte ainult sellepärast, et meil on küllaldaselt tõendusid jumala olemasolu õigustatud eitamiseks, vaid ka sellepärast, et oleme — ning mitte hoopis põhjusega — asendanud tolle vaimust tehtud ebajumala kuju meie vastse „esivanema“ ahvi pildiga. Endine suurejoonelis-süntheetiline nägemus on nõnda veenvalt ja häbistavalt kõrvutatud uue eksaktselt analüütilise maailmapildi inhsate üksikasjadega, et ammu juba viimne aus teoloogki pidi relvad maha panema ja kogeleb nüüd kompromislevalt midagi segast nähtamatu looja või pigemini mingi abstraktse „kaitselmuse“ lahustumisest hüpoteetiliselt lõputus aegruumis. Sest peagi selgus, et ahvi äkiline karjäär ei jää taha Kristus Jeesuse üleilmlikust menust. Eksaktne loodusteadus ja puuriv süvapsühholoogia asendas mälestust jumalast teadmiselega pikkadest ning vägagi elajaslikkudest eelaegadest.

Inimene ise aga kortsus seda enam kübemeks ja loomaks teiste loomade seas, mida rohkem suudeti lahti muukida looduse tagauksi. Inimene lõhkus tükk tüki järele oma maailma suurt nähtust ja mida peenemasse laastudesse ta seda kisub, seda inhsamaks, vaesemaks ja pisemaks muutub ta ise. Ta on süstemaatiliselt loobunud mõtestatud saatuse õigusest ja ta pime pilk jõllitab statistika hunnikust tühjusse. Rõhk langeb teistsale: Inimese dūnaamiline mõiste, mille järgi ta oli kõikide asjade mõõdukas staatilises maailmapildis, muundus nüüd keset dūnaamilist välisilma seisvaks staatiliseks punktiks, asjade petlikuks ja killustavaks mõõduks. Ikka harvemaks jääb tung taibata „elumõtet“, tung, mis — vastupidi teistele inimese vajaduste enamikule — ei ole kollektiivnähtus, vaid vägagi individuaalne igatsus. Ikka enam sureb välja see — rauklikkude südameste poolt juba puberteedi reservaadiks kuulutatud — janu viimse järele, see rakukeste hingeaktiveeriv pulmatung, igatsus intuitsioonivälgu järele. Kui veerandsaja aasta eest võis leida inimkonna paremikust veel neljakümneaastasigi „maailmamurelisi“ ja „unistajaid“, siis nüüd ei leia enam neljateistkümneaastastki.

Võrratu põhjalikkusega on Maailmasõja rajuhoog kiskunud katuse

eelmise sajandi maailmapildilt, koristanud vana ideoloogilise „pääleehituse“. Katusefa hoone pimestavalt-eredas tõeluses endised „ideaalid“, mille iseärasuseks oli nende teostamatus, on kõik „maandatud“, mullasse juhitud: neid võib nüüd käega katsuda, mõõta, helifilmida ja toetada. Psüühiline jõud, kord ideaali teenistusse suunatud, on andnud maad uusasjalikkuse ja tulukuse fanatismile. Naiivne hingejõudude tuleoja, mida aastatuhandeid suunati sissepoole, inimese vaimu, on lakanud voolamast, ja lakanud on seepärast ka vaimu sisesünnitused. Kõik igatseb nähtavat vilja mõõdetavaks saanud aegruumis.

Äärmuslik utilitarism, mis kuulutab kasu ülimaks väärtuseks, on küll kõhnake ja ametlikult natuke häbelikki teoreem, mis maksva eetika suures toas istub kaugeltki mitte keset lauda, kuid ainuüksi sellepärast, et tal seda enam vaja ei ole. Sest ammu juba on ta spekulatsioonid udukihtidest maandunud tegevteolise elu südamesse, kust käsutab kõikvõimsa kupjana. Sündinud teoreetilise mõtestamiskatsena, nagu neid alafasa ilmale toob inimõistus, sai ta nüüd üldkohustavaks tegevteoliseks meetodiks, mis on osanud otsekui tuhkatrüünuriides ilma diskussioonikärata tasa ja targu, vürstliku või vargliku suveräänsusega kuival ning vaikselt kõrvaldada Plato, Jeesuse, Nietzsche ja nendesarnaste kontseptsioone. Sama käratult internatsionaliseeriti utilitarismi esialgne esoteerika ja selle rakendusviis, = põuasema eluühnsuse stiil, kuna ajavaimu filosoofilised dekreedid tõstsid arvu teoreetilisele papptroonile. Tekkis terveid erakondi, mis hulkade õnnestamise pähe ja nende turjal sõitsid oma paradiisi (taraga piiratud majakese ja aiakese) poole.

Kõikvõimas majandus pidi üksi, ilma järjest tarbetumaks muutuva inimeseta, saavutama „kõige suuremat õnne kõige suuremale hulgale“. Taotledes maksimaalset lõikust minimaalse külviga meie ei vaevanud enam oma hinge. Ja kuna me psüühis kokku hoidsime, siis põimasime füüsis — viis mandritäit kuhjaga.

Dekreteeeriti, kõik — nüüd lõpuks mõistlikus — maailmas sündivat arukuse ja loogika nimel, vastupidi mineviku hämaraile aegadele, mil mõttetult pillati väärtuslikke jõude ekslikkude, näiteks usuliste ideaalide pääle. Nüüd, kus need ebausud on likvideeritud, hakkavad inimeste püüdmisi juhtima loomulikult need mõistlikud sihid, mis taotleavad üksik-inimese ja rahvaste kasvamist ja õnne suurenemist. Ja igal tsiviliseeritud rahval on pühapäeviti suus eriti suured sõnad, nende hulgas isegi seebimullised metafoorid pidevast „progressist“ ja „inimkonna tulevikust“. Et aga hoolimata hoolsamast püüdmisest nendele sihtidele lähenemine saab järjest küsitavamaks, see on ikka ainult pahura naabri süü. Sellepärast veel rohkem jõhkrat „ratsionaliseerimist“, füüsiliste ja vaimsete relvade ikka vahedamaks teritamist, ikka nupukamaid tapamasinaid ja luudlahustavamaid mürkgaase enesekaitseks, relvaõpetust võimalikult imikuilegi või koguni emaihus, ja välja iga „sentimentaalsus“ inimesest, rohkem „mõistlikke“ lõhkeaineid ja vähem „rumalat“ armastust maailma!

Ja ratsionaliseeritud inimene muutub ikka enam korrutatavaks arvuks küsitava arvestuse alafasa hüplevas ükskordühes, kus korrutajaks on alasti kasu ja loodefavaks saaduseks — maine vägi ja „õnn“.

Kuid maise õnne suurenevas rikkuses olemegi juba jäänud nii vaeks, et kogu taeva laotuse all pole enam inimest, kel oleks midagi ära kinkida, kuigi ta ikka vähema vaevaga „teenib“ elu mängumarke.

Massiajastu ajavaim seisab kvantiteedi tähe all ja hulk on saanud valitsevaks kõigil meie elualadel. Ajavaimu iseloomustab teadmiste kuhjamine — **teaduses**, raha kuhjamine — **kapitalis**, inimese kuhjamine — **poliitikas**: teadusemass, rahamass ja inimesmass.

Seda iseloomustust võime jälgida üksikasjadeni kõigis ajaseotud eluavaldustes. Kõikjal tõrjutakse kvaliteeti, et seda asendada kvantiteediga. Ammu on hingeteadusest välja aetud hing, et statistiliselt registreerida käitumisi ja reaktsioone. Inimese kooselu struktuurist pidi taanduma elav inimene abstraktse arvu kasuks. Hulga summeerimise teel tõugatakse alamaist kihtidest rahvaste etteotsa tundmatud kapralid ja jällegi summeerimise teel reastuvad selle ühe pää järele tuhanded lülid hiiglamastodontideks või -saurusteks, kelle tuhatjalgsest pimedast trampimisest väriseb maa.

Kapitali käsul käsutab kõike elavat tehnikat. Ja tehnika on meie ajal arenenud muu seas kuni propaganda sugereerimismasina leiutamiseni, mis vaimse giljotiinina valutult lõikab inimesel otsast mõtleva pää nii osavasti, et opereeritav ise seda ei märkagi.

Noorsoo noorusjõud kuhjatakse spordisse, spordisse spordi pärast, kus samuti valitseb kvantiteet rekordi näol. Sest tähtis pole ala ega individuaalsus, vaid eelmise punktidearvu ületamine ükskõik kas maadlemises või maletamises (kusjuures naiivikud seletavad malevõistlusi „vaimseks“ saavutuseks ainult sellepärast, et maletamiseks ei vajata lihaseid — nagu seisneks pahe lihastes ja mitte roiskunud vaimus). Kõikjal registreeritakse stopperiga rekordeid, preemiaid, „kohtadele tulekut“. Kui kultuurrahvaste eelmised generatsioonid otsisid kirjanduses inimpalge ainulaadsust ja inimlikku (mitte filoloogilist!) individualiteeti, siis nüüd on siingi maksma pandud sama pimesilmne printsiip, kuigi veel lepitakse eksaktsete stopperite ja fair-play-reeglite asemel primitiivsemate meetoditega, hääletuste ja suhenduste teel perioodiliselt eraldades „meisterklassiks“ laureaate. Neile sekundeerib seerialektüüri görlitants bestsellerite suurtrummi saatel.

Massimaitse dekreeteeritakse peenekunstiliselt mahavõetud päadega hulgale mõõduandvaks, ja õigeks loetakse see, mida nõuab vähemalt terve rood.

Kõik alad, mis ei kannu protsente kohekasutataval jooksval arvel, päevade järele, — langevad põlu alla inimeste juures, kelle igatsuseks on juhtida oma autot ja keda sellepärast auto juhibki. On sümptomaatne,

et selle moodsa auto eeskujul elustiilgi normeerub voolujooneliseks, mis soodustab kiiremat läbipugemist kohtadele. Elurütmiks on ringijooksev rotatsioon, mis produtseerib — ja mida ta siis produtseerib? Seda ei tea ei kombetehniliseks fassaadiks muutunud usundijäänused ega elulist mõtet kaotanud mõtteteadus, mis piirdub staatilise preparaadi töötlemisega näpovahelisest föelusest.

Küllalt! Raskelt tabatava, sest ju mitte staatilise, ajavaimu detaile detailes kaasaeglase kirjeldav sulg võib paiguti pisut eksidagi, kuid selged on ajastu kontuurid, mille poolustel seisab kvantiteetide kaks põhimanifestatsiooni:

raha ja tehwiseeritud mõtlemine (teadus),

mis kasvavad ja potentseeruvad iseenesest, kuni nüüdisaja monstrumiteni: kapitalism ja tehnika. Need sõltuvad teineteisest: ilma tehnikata pole monstrum-kapitale ja ilma selleta pole monstrum-tehnikat.

Ning juba on mõlemad suurused arenenud autonoomse enesemääramiseni, millest inimese subjekt on peagu elimineeritud. Mehhanistlikult tardunud teaduse ja kapitali hegemoonia kägistab kõike elavat, seda normeerides või hävitades. Igal juhul aga see valitsev ajavaim pressib temalt välja viimsed hingelised jõureservid ilma mõtestatud olemise vastutasuta, ilma „elumõtte“ ekvivalendita.

Ja nii kuivavad tundmuslätted isegi tundmuse pärismaal: armastuses, kus uusajalikud seksuaalsenerid püüavad individuaalselt elukõitva elamuse asendada hetke teeniva seksuaaltehnikaga ja see end emantsipeerib mitte ainult abielu sakramentaalsusest, vaid isegi lapsest (mille vastu küll riiklik masin taotleb sisse lülitada naist sünnitusautomaadina oma rotatsioonisse — saadanat Peeltsebuliga välja ajades, s. o. sama kvantitatiivse preemiasüsteemi abil ja abstraktsuste nimel). Eluabiks mõeldavalt abielult on võetud sügavam sisu, milleks oli vaimself-tundmuslik sakraalsuse side.

Kokkuvõttes: kõikjal kuivavad tundmuslätted ja liik *homo sapiens* tardub hingeliselt. Ja kuigi see liik seisab „kõige kõrgemal“, võrreldes oma animaalsete konkurentidega planeedil, siis sel kõrgusel on ka oma madalus, sest niipea kui liik lakkab küsimast, janunemast elu mõtet, lakkab kartmast ja igatsemast, — tekib uus barbaarsus tehniliselt kõrgemal astmel. Ei ole ju hirm, igatsus ega usk fūhitāhjad sentimentaalsused, vaid nad on alalõpmatus vitaalses sünteesis ettekompava aimluse elavad jõud. Kui need atrofeeruvad, kui inimkonna hing tardub omamoodi psühhoskleroosis, kui inimlik jääb seisma sinna, kus ta seisab, saavutatud arenguvarade paljasse kasustamisse — siis algab paratamatult tagasiareng. Sest miski ei suuda püsida muutmatult keset impulssidetäidetult igas oma elemendis alatasa pöörlevat kosmost.

Ühes meiega sündinud surm, igale õitselepuhkemisele siseomane hävi, alatiselt iseennast ja oma sündimist neelav aeg ei jäta meid het-

kekski üksi, niipea kui me hinge katsesarved ei tungle edasi, vaid kangestuvad enesesse.

Aastatuhandesse tagasi vaadates peame mõnma, et inimese põgenemine suurest pimedusest oli ühtlasi ka põgenemine elust. Inimliigi juhtivate rahvaste seas näemegi juba selgesti seesmist stagnatsiooni, hingelise kangestustõve tundemärke, hoolimata välispidise käitisrohkuse vahust. Ja selles juba tundub olevat vitaalsete energiatega substantsimuu-tuse tunnuseid.

See muudatus on oleviku toode, kuigi seda ei saa fikseerida ajaliselt ühele punktile, sest olevikul on oma laius. Paljud peavad mentaliteedi-muutust Maailmasõja tagajärjeks, kuid selles oli ainult kulminatsiooni nähtavaletulek. Mis Maailmasõja ajaloos oli Sarajevo lask, see umbes oli vaimuajaloos Maailmasõja tuulepuhang: esimene nähtav signaal ammu küpsenud *statuse* kokkuvarisemiseks. Kuid algus on varem, algus ilmneb subtiilselt ideoloogilises ilmes: „jumala“ esimeses tõelises hülgamises. Selgitagu seda enesele nii usklik, ükskõikne kui ka eriti ateist: uus ajastu inimliigi arengus algab seni juhtinud jumalu-se (= ühisenimetaja igale kvaliteedile) kustumisega.

Tühikusse pugese kvantiteet, mass, mida hakkas juhtima teadus (ühes oma antiteesiga: rakendus) ja kapitalism (ühes oma antiteesiga: proletariaat).

Usu (näiliselt) asendas teadus, ratsionalism — muistse orgaanilise teadmise; inimesi astmendava kvaliteediväärtuse asemele tuli raha, mis annab võimu selle ettenäitajale, ükskõik kellele. Isiklikku väärtust hakkas asendama sportlik. Seni „juhtivad“, kvaliteeti esindavad fenomenid (kunst, filosoofia, religioon, luule) arvati aegunud fiktsioonidena aja anakronismide hulka.

Massi tõusuga langes muidugi üldine kvalitatiivne tase kõikidel aladel. Kaduma läinud „hingelisuus“ („jumalalapslus“) asendati keha tervishoiu, otstarbekohasema toitumise ja ravimise reeglitega. Arengu uute — kindlasti lahkete ja helgete — väärtuste hulgas ei esine aga ühelgi ehtsal kujul eetilise väärtus. Elu mõte on nüüd lihtsamast lihtsam: inimene eriliselt peab raha teenima, inimene üldiselt peab püüdma teadmiste poole, sest need aitavad valitseda loodust ja see teatavasti võimaldab kergemat elu. Vastavalt sellele kõik õppekohad kõigis kõrgemais õppeasutustes muundusid masinaehituse õppekohtadeks selle sõna kõige laiemas mõttes.

Inimene kui indiviid (kvaliteet) muutub tarbetuks, sest kõikide püüd-miste otstarbekaks saab objekti edu, autonoomse valduse ja autonoomse teaduse üritusring.

Kui ennemuiste, näiteks „pimedal“ keskajal, inimese aru all mõisteti veel intellekti (taipu) pluss eetost, siis täna (hädavajalisema sotsiaalse fassaadi ametliku miinimumi taga) mõistetakse selle all üldiselt ja faie

tunnustusega egoismi pluss loogikat. Eetos on elimineeritud, mida väliselt võime tunda sellestki, et tänapäeval pole enam maailmas (kui kõrvale vaadata ilmseist anakronismidest) ainustki instantsi, mis haldaks eetost. Kõik mineviku elumõistatused on selle uue aru poolt asendatud üheainsa lapsikult-lihtsaga: teeni raha, ja sa oled õnnelik. Korja teadmisi, ja sa oled tugev.

Üksikuis indiviides veel tekivad eetiliste konfliktide atavismid (mis tundlikumais inimestes löövad välja neuroosidena) ravitakse arstide poolt, kes ideoloogiliselt täiesti tühjade kätega siiski sõandavad vabritseerida „normaalnimese“, kelle „närvid“ on „terved“ ja tundmused „õiged“. Sest kapital ja tehnika võivad tarvitada ainult „normaal-seid“ ja „õietimõtlejaid“ inimesi, mis läbilaskmisel ei riku ega peata rotatsioonimasinat.

Maailmas laiutab kaks küsitavat „tõde“, teisitimõtleja kummaski leeris peab pagema üle piiri ja kui ta ka uues riigis ei taha roomata neljakäpakil lokaalse ebajumala ees, siis „normaalne mõistus“ häbematult-ülbes „mõistmises“ kvalifitseerib teda „hullumeelseks“.

Nii näeme inimest-subjekti käituvat imeliselt ennastpimestavalt, isenesest lahtiirduvalt:

eitades mitte vähemat kui iseenda eksistentsi kõrgemat otsarvet, ta võtab oma elult mõtte ja annab selle objektidele.

Quo vadis, mundus?

Valmar Adams

ESSEEST, SELLE OLEMUSEST JA VAJADUSEST

AARJOONI

Sõnad „essee“ ja „esseist“ on meil ammugi üldisel tarvitusel. Miltal nad meile pääsesid, seda on raske täpsamalt ütelda, kuid tundub, et nad nagu mõnedki muud mõisted toodi meile noor-eestlaste poolt. Meie esimene suurejoonelisem esseist oli Tuglas, kelle „Kriitika“ kaheksa osa koosnebki „esseedest“. Tema pikemad kirjutused Vildest ja Petersonist ning meie stiili arengust olid esimesed suuremaid nõudeid täitvad tööd, mille puhul tean tarvitet olevat essee nime.

Katsugem hetkeks analüüsida essee mõistet selle materjali najal, mida meil senini tavaliselt on seotud selle sõnaga. Meie kirjanduslikes ajakirjades seda nime palju ei leidu. „Loomingu“ sisukordadest leiame küll „artikleid“, kuid mitte „esseid“. Siiski mäletan vahel just „Loomingu“ puhul kuulnud olevat nõudeid esseede järele, mille all näib olevat mõistet põhjalikumaid monograafiataolisi, rohke faktilise ainesega varustet kirjutusi peamiselt üksikute autorite kohta. Üks säärane K. Rumori üle ilmus F. Tuglaselt läbi mitme numbri. Sellele järgnes vaheaeg,

ning alles viimasel ajal on jälle hakat avaldama samataolisi töid. Omaaegsed meeldejäätavad Tuglase kriitilised esseed, näit. Tammsaare, Hubeli, Vilde ja Petersoni üle, olid samuti neile säetud piirides monograafilist täielikkust taotlevad tööd. Kuigi subjektiivselt varjundet, lähenesid nad üldiselt käsituslaadilt mitmeti teaduslikule uurimusele, erine-des viimasest päämiselt oma meetodi vähemalt ranguselt ja pisut suure-malt voliandmiselt intuitsioonile. Semper, kes on samuti avaldand mitu köidet essee nime kandvaid kirjutusi, on harilikult vähem hoolind aka-deemilisest värvingust. Alguses tema esseed (näit. „Näokatteis“) olid esmajoones impressionistlikud visandid kirjanduse ja osalt ka kunsti nähete kohta, kuigi selle impressionismi taga sageli peitus silmapaistvat ja õige täpsat asjatundmist, ja kuigi mõttekäigud ei olnud kaugeltki ainult meeleolude dikteerit. Sellegipärast autori elav temperament ja nüansi-meel vajas vahenditumat väljendumisvõimalust kui seda oleks luband hoolikas akadeemilis-filoloogiline meetod. Need jooned on jäänd Semperi esseedele ka hiljem iseloomustavaks, sellest hoolimata et abstraktne mõtlus on hakand ikka rohkem ja rohkem esile pääsma ja et mõnigi tema kirjutus võib pretendeerida väikese uurimuse nimele.

Kuid Semperi isikupärane laad — milletaolist leiame sagedasti näi-teks ka A. Annistil — ei ole meil üldiselt saand mõõduandvaks. Mingi „asjalikkus“ või „kainus“ või ehk õigemini kuivus näib meil olevat nõu-tavam ja populaarsem. „Loomingut“ või „Eesti Kirjandust“ lehitsedes („Varamu“ ei ole veel kujunend, kuid näib harrastavat sama traditsiooni) leiame tuntudki autoreilt liiga sagedasti kirjutusi, mille päämiseks ees-märgiks näib olevat muretseda entsüklopeediastiililist informatsiooni. Nende kirjutuste kohta tarvitetakse üldsuses meeleldi nime „essee“. See, mida me peagu üldse ei leia, on maailma — kas kirjandusliku või muu — murdumine läbi isiksuse prisma, tõesti isikupärased (seepärast veel mitte tingimata pinnalised) seisukohavõtud, vaimukalt ergutavad vaatlused, kus faktilise materjali seminaritööpärane esitus puudub, selle eest aga pakutakse tulemusi. Ma ei mõtle sääljuures mitte seda tõesti pääliskaud-set kirjutustüüpi, millega mõned meie nimekamad realistlikud romaani-kirjanikud viimastel aastatel on suutnud vähendada suure osa intelligenti respekti enda vastu. Loogikat on tarvis, süvenemist samuti. Küsimus on ainult esitusviisis. Ebamääraste, sihitute paradokside pildumine, ole-matute sügavuste simuleerimine, nagu seda kahjuks nii tihti leiame Tammsaarel, ei osuta ei asjasetungimist ega loogikat. Sellega võrrel-des on kuiv, ettevaatlik faktide paberilepanek ja neist väheste järelduste tegemine kindlasti parem. Kuid pinnalise paradoksaalsuse ja veretu õpetlikkuse vahel on veel mitmeid muid võimalusi. Kuski vahepääl pei-tub ideaalne „essee“. Püüame vaadelda seda liiki väljaspool meie oma kitsapiirilist maailmalõiku.

„Essee“ tähendab õieti „katse“. Montaigne'i esseed, mille mõjul see sõna ja liik ongi maailmas tuttavaks saand, on sundimatud katsed ennast ja ümbrust vaadelda ning selle vaatluse tulemusi kirjanduslikult kinnistada. Autor ei säe endale piire, ta räägib kõigest, mis teda huvitab, kuid ta teeb seda andunult ja pingutumata vaimukusega. Tema ala-tine erksus ja uudishimu, tema tähelepanekute teravus ja formulatsioo-

nide tabavus kisuivad kaasa nii mõistuse kui esteetilise meele. Renessansi eluküllus ja avastusrõõm, vaimu nõtkus ja liikuvus teevad tasa süstemaatsuse puuduse. Kontakt autoriga on selle eest seda vahenditum. Traktaadi formaalsusest, mis sellast vahekorda takistaks, ei ole juttugi. Oleme koos i n i m e s e g a, mitte loogilise masinaga.

Esimene kuulus inglise esseist on sagedasti Shakespeare'iks peetav Francis Bacon. Ta ei ole nii avameelne kui tema prantsuse eelkäija ega lase lugejat endale nii ligi. Tema koolitet, filosoofiline vaim, mille „akadeemilistest“ võimetest annab tunnistust nii mõnigi ülev ja loogiline teaduslik (kuid mitte igav) traktaat, peegeldub ka tema esseistlikus tegevuses. Sest Bacon on väga asjalik. Ta ei uputa meid huvitavate detailide rohkusse, vaid esitab neid napilt ja otstarbekohaselt, kuid alati värvikalt. Säästlikult reatet ja lühidalt sõnastet ilmekad tõigad teenivad enamasti õpetuse, elutarkade juhiste andmise otstarvet. Mina-stiilist hoidutakse, lastakse kõnelda objektiivsetel andmetel. Järeldused esitatakse kokkusurut sententsidena, mõtteline sisu on erakordselt tihe. Sellest hoolimata ei ole inimlik element välistet, sest kõigel on isiklikku tooni ja värvi, olgugi et täielikult puudub familjaarsus. Pedantsuse rekvisiidid on kõrvale heidet, lugeja viiakse konkreetselt esitet kogemusmaterjali kaudu kokkupuutesse eluga. Mõnigi tagasihoidlik, kuid seda mõjuvam poeetiline noot, mitmedki intiimsed tähelepanekud tekitavad tunde, et meie ees siingi on inimene — küll kindlamalt distantsti pidav kui Montaigne, kuid siiski akadeemilise õpetaja mantlist ja riigimehe rüüst loobuv ja sellepärast meile tavalisest hoopis lähedasem.

Nagu Bacon, nõnda hiilgas eksaktteaduste alal ka Pascal — nagu temagi, oli ta särav esseist. Mitmeti on need mehed küll vastandid, millest suuremaid oleks raske leida. Inglise on empiirik, kogemusliku maailma avastaja ja korraldaja, prantslane matemaatik ja metafüüsik. Baconi esseed õpetavad praktilist suhtumist ellu, Pascali omad püüavad leida lähtekohti, mis ulatuvad üle kogemuste. „Igavesed küsimused“, usund ei leia briti lordilt palju tähelepanu, kuid prantslast nad huvitavad kirglikult, moodustades kogu tema ilmavaate tuuma ja tipu. Ka Pascali puhul ei või olla juttu familjaarsusest, kuid vorm tema „Pensées“-nimelises köites on vaba, haarav huvi käsitledavate, elu ja surma puudutavate probleemide vastu lõuseb ta tunnetel esile voolata läbi mõttelise formulatsiooni täpsuse. Just neis tema „katsetes“ leiame suurimal määral inimest kõigi tema kartuste ja loofustega.

Kahesateistkümnenda sajandi Inglismaa loob n. n. „familiar essay“ tüübi. Addison ja Steele asutavad ajakirja „Spectator“, mis sundimatult kajastab kõiki kaasaega huvitavaid probleeme, nii abstraktseid kui konkreetseid. Käitumine, elukombed, ajaviited, moenarrused, kirjandus, poliitika peegelduvad nende kergelt sõnastet, teravmeelsetel veergudel. Suhtumine lugejaisse on tuttavlik, tujudele, naljale antakse voli, iga lehekülj täidetakse oma isiksuse atmosfääriga, ilma oma mina kuidagi toonitamata. Sentimentaalne lugu Inkle'ist ja Yarico'st, maadžentlmeni Sir Roger de Coverley mõnusad elamused, klassitsistlikud kirjandusreeglid, käitumine naiste vastu, teater ja kohvik kõlbavad võrdsest nende esseede teemideks, millede vormivabaduse üle peab pääletükki-

matut valvet peenendat, traditsioonikas kultuur. Siif saab tõhusaimat õppust pärastne fõljeton, kuid viimase juhuslikkusest erineb „Spectatori“ laad siiski tugevasti mõlema autor-toimetaja, eriti Addisoni sihi-teadlikkuse tõttu, mis annab kõigele taset, suunda ja ühtsust.

Läheme edasi minevasse sajandisse, jättes kõrvale rea esmajärgulisigi nähteid, et läheneda sellele, mis etendab suurt osa veel praeguselgi ajal. Prantsusmaa ja Inglismaa — ka tollal Euroopa kulturseimad riigid — jäävad esseekirjanduse alal mõõduandvaiks. Saksamaa toodab tohutul määral traktaate, uurimusi ja fragmente, kuid pääle mõne hiilgava erandi, näiteks Lessingi, ei suuda sakslased oma ideid ja välgatusi suruda tõeliselt kirjanduslikku vormi. Saksa „Aufsatz“ või „Abhandlung“ ei ole inglise „essay“ ega prantsuse „essai“, kuigi viimased kaks sõna võivad vahel esineda ka saksa väljendite mõttes. Tuletagem sel puhul meelde John Locke'i „Essay Concerning Human Understanding“, mis muidugi pole midagi muud kui filosoofiline traktaat. Kuid tõelised „essee“ meistrid on teissugused. William Hazlitt oma teravajooneliste, tuumakate ja ilmekate kriitiliste kirjutustega, milles lühidalt ja kujukalt tuuakse esile käsiteldavate — päämiselt kirjanduslikkude — nähete olemus; Coleridge oma kontuuridelt ebamäärasemate, kuid ühtelugu sõnasuslikku ja kriitilist geniaalsust helkivate kirjanduse põhiprobleemistiku analüüsidega, kus adekvaatselt tõlgitsetakse luule vikerkaarelisimaid varjundeid; Shelley sügavad ja poeetiliselt inspireerit printsiipidevaatlused; Charles Lambi kord humoorikad, kord diskreetselt mõlgutlevad proosafantaasiad, memuaarpildid, meeolukajastused, alati nüansitundelised, vabalt mänglevad ja inimlikud; Thomas De Quincey originaalsed, sageli fantastilised, jubedad, luulelised või suurevõttelisel analüüsivad kirjutused, mis on tihti otsekui proosapoeemid — need kõik kuuluvad üheksateistkümnenda sajandi esimesse kolmandikku. Ükski neist ei seo end kindla konventsiooni raamidega, vaid laseb oma vaimu mitmekõlg-susel vormida ja valgustada üsna erilaadilisi aineid, järjest tootes kunstteoseid, sama vaheldusrikkaid ja mõnelgi puhul sama meeolukaid nagu parim lüürika. Neis esseedes aja hing leiab ühe oma tõhusa-maid ventiile. Tundlikem proosa reageerib kõigesse, mis liigutab mõis-tust või emotsioone. Keelekultuur ja taktitunne võimaldavad vältida amorsust, tuimust ja lamedust. Ideed, ilmavaated pääsevad valgust heitma kõige mitmekesisemaile teemidele. Tol ajal toodeti Inglismaal palju romaane, kuid nii väljapaistvad kui need ongi, julgeks vist vaevalt keegi kinnitada, et nad — isegi Walter Scotti omad — moodustaksid selle ajastu kirjanduses olulisema osa kui esseed. Vabavormiline, kuid mõõdutundeline, autori ning aja vaimu peenelt edasiandev proosakirju-tus kujunes üheks parimaks ja püsivaima väärtusega kirjanduslikuks väl-jendusvormiks. Tema piirides oli õieti kõik võimalik — loogilisim arut-lus, subtiilsem eritlus, realistlik elukujutus, tundeirvenduste edasianne. Essee vorm ei keelend ühtki neist meneflustest; nad võisid isegi esineda üheskoos. Pääasi oli, et neid osati sulatada kunstiliseks organismiks. Ning seda kahtlemata osati.

Vaatleme viktoriaanlasi. Nendegi esseekirjandus on rikas ja kõrge tasemega ning püsib omaõigusliku kunstivormina. Macaulay ajaloolised

ja kriitilised esseed — asjatundlikkuselt sagedasti teaduslikud tööd — jäävad neis osutet erakordsest eruditsioonist hoolimata alati kunstiks. Igaüks neist on pilt täis dramaatilist liikuvust, kindlaid äärjooni ja värvi. Carlyle, kelle stiili ja vaatlusviisi olid pisut rikkund saksa filosoofide ja Jean Pauli mõju, suutis siiski harukordse jõuga ja filosoofilise penetratsiooniga mõnelkümnel leheküljel pakkuda hingeolukordade ja ilmavaadete maale. John Henry Newman suurepärase dialektikaga käis ühes peen meeoleolis-poeetiline anne, mis tegi tema abstraktsed analüüsid elamuseks. Vabalt juhtis ta lühemais (ja ka pikemais) töis oma proosa kord siia, kord sinna, kohandades seda igakordsele otstarbele ning jättes endale vabaduse ekskurssideks. Teritet, herk humanisti vaim nõudis rohkemat kui impersonaalselt-abstraktseid formuleeringuid. Jõulise hinge ja vaimu küllus ja sageli ka paatos elustavad John Ruskini freskotoaliselt julgeid lehekülgi, kus on ühendet analüüs ja nägemus. Herga „olemuskaemuse“ kvintessentsi pakuvad Walter Pateri kriitilised esseed ja „imaginaarsed portreed“, mis on ilukirjanduslik proosa, samal määral, nagu seda on Flauberti romaanid, kuigi teemiks ei ole luuletet sündmustik, vaid ajastute või isiksuste hing. Võiks peagu öelda, et see on impressionism, kui esseede „fundamental brainwork“, intellektuaalne struktuur ei oleks kõikjal nii täpsalt läbimõeldud, loogilised relatsioonid nii äärmise hooliga märgit, kogu alus nii kindel ja nii arvestet. Pateril — ühel artistlikemaid ja ühtlasi õpetetuimaid esseiste, kelle möödud sajand tootis — on täpne mõte ja tundlik joonestik ning värvivalik nii kooskõlas, et pinnaline lugeja esimest võib-olla ei märkagi. Mõttega ei tehta paraadi. Selle loogilisus ja küpsus on endastmõistetavad eeldused, põhijoonis, ilma milleta see taidur üldse ei hakka tarvitama paletti. Meil öeldaks tema esseede kohta vististi, et nad on ilutsus, esteeditsev tulevärk (sõnad, mida küll võib tarvitada Pateri kõmuhimulisema õpilase Oscar Wilde'i kohta).

Olen mainind ainult üksikuid paljude suurte seast. Neist jätkub, et näha mõningaid ka üheksateistkümnenda sajandi inglise esseele omaseks jäänud jooni — teemivaliku laiust, käsitusviisi vabadust, mitmekesisust ja ebaformaalsust, isikupärasuse ja kultuurse vormiandmisvõime tähtsust. Ühtlasi selgub juba sellest, mis siin nimeteti, essee suur osatähtsus maailma ulatuslikemas kirjanduses. See liik on tänini üks juhtivaimaid inglise kirjanduslikus elus. Nii rikkad kui ei olegi selle maa romaan ja luule, tuleb tippudest kõneldes ikka jälle mainida esseiste. Lytton Strachey irooniline, kuid siiras kunst, mitte halvem pool T. S. Elioti saavutustest, mõned Aldous Huxley parimad teosed kuuluvad esseistikasse. Essee kaudu ringlevad, temas formuleeruvad ja kristalliseeruvad ideed, kuid neile jääb sääljuures külge õhustik, milles nad on tekkind, nad ei esine juuretult, vaid psühholoogiline maamuld, milles nad võrsund, on veel nähtav. Essee on see kunstiliik, kus mõtlus ja kujundus saavad liituda kõige intiimsemalt. Endastki mõista vajab esseist arusaavat, küllalt kõrgel kultuurilisel tasemel seisvat publikut, ühel hooil intelligentset ja sensitiivset. Meistriessee — näiteks Walter Pateri või Lytton Strachey oma — nõuab tajumist nii mõistuse kui närvidega. Tuglas võrdles novelli sonetiga. Sonetiga oleks mutatis mutandis võrreldav ka essee.

Suhteliselt väikeses ruumis peab antud olema kunstiline tervik. Õpetet aparaat — kus seda vajatakse — ei tohi olla liiga koormav, artistlik vaist peab eriti täpsalt organiseerima ainekogu ja määrama toonivaliku; ühtlasi peab aga mõttelõim, kuigi ehk varjatuna, jooksuma algusest lõpuni, loogikat peab tunduma kõiges, kuigi seda ei ole tarvis tähtsalt demonstreerida — nagu soneti efektid ja puäntid ei tohi olla liiga karjuvad. Sääljuures essee võib sisaldada terve elufilosoofia, materjali terve filosoofilise süsteemi jaoks. Teiselt poolt ta võib kokkusurut kujul endasse mahutada terve romaani psühholoogilise ainese, nagu mõnigi Pateri või Strachey essee. Mehaaniliselt toodet romaanimonstrumite harrastajail jääb see muidugi taipamatuks. Määratute „mõtteteaduslikkude“, kuigi tihti ebaküpsede konstruktsioonide ahneile neelajaile jääb ta samuti võõraks.

Õeldust ehk selgub, miks sakslased, see kõike veel pooltoorelt süstematiseeriv ja kõlava terminoloogiaga varustav rahvas, on väga harva küündind kirjutama tõesti mõõtu väljaandvaid esseid, ega ole moodustand kuigi tänuväärset lugejaskonda neile vähestele, mis nende kaasmaalaste sulest tulnud. Sakslaselt ootad alati pigemini 600-leheküljelist monograafiat mingi pisiprobleemi üle kui paarikümmend lehekülge tõesti peenetundelist ja ühtlasi arukat käsiflust. Lugesin hiljuti ühest inglise teaduslikust ajakirjast, kuidas keegi saksa professor küsimusele, mis ta arvavat A. F. Bradley meisterlikust teosest Shakespeare'i tragöödiate üle, vastas, ta ei hindavat seda suurt, sest selle kirjutamiseks ei olewat tarvis olnud midagi päälle aru. Seda jutustava inglise teadlase mitte väga suurt respekti osutav kommentaar oli, et saksa õpetlased tihti näivad töötavat mitte aruga, vaid millegi muuga. Rootslane professor Henrik Schück iseloomustab kaheksateistkümnenda sajandi esseisti ja inglise nädalajakirjade jäljendaja Dalin'i pahemust tema eeskujude Addisoni ja Steele'iga võrreldes, üteldes tema kohta, tal olevat puudund nende armastusväärsus, urbaansus ja humaansus, ta ei olevat kunagi suutnud piirduda vihjega, vaid alati „puht-saksa kombel kriipsutand alla, selleks et lugejad saaksid temast aru.“ See kohmakus, kerge, kiire mõtte, erksa tajumisvõime ning proportsioonitunde, s. o. kokkuvõttes ikkagi kultuuri puudus ilmneb ses kodukootud jämedatoimuses ja šabloonilises retoorikas, mis on saksa esseistika tavalisteks ebakohtadeks. Vanemate traditsioonidega, peenenärvilisemas Viinis on — õigemini, oli — olukord teine. Sellest annavad tunnistust niisugused nimed nagu Hugo von Hoffmannsthal ja Stefan Zweig. Kuid üldiselt tuleb essee tippe otsida mujalt — päälle Inglismaa Prantsusmaalt, võib-olla ka Hispaaniast (Ortega y Gasset, Unamuno, de Madariaga), Itaaliast (Croce), Skandinaaviast (Brandes, Levertin). Erilist tähelepanu väärrib muidugi prantsuse essee. Kuigi vahest vähem intiimne kui inglise oma, ka vahel pisut rohkem kaulniskõnmesse kalduv, on ta siiski põlise, briljantse kultuuri ja intellektuaalse distsipliini õis ja näitab keerukaimategi ainete suvereenset valitsemist. Poeetiline hõng, terav või diskreetne esprii, läbipaistev dispositsioon, nõtkus ja liikuvus, tarbekorral äärmusest äärmusse, ilma et sääljuures kaoks tasakaal, oskus antiteeside abil vahedalt esile tõsta teemi äärjooni, konkreetsed illustratsioonid, rütmikas ja täpsalt kaalut keel iseloomusta-

vad seda eriti kaheksateistkümnendast sajandist pääle, mil Voltaire, Buffon, d'Alembert ja paljud teised viisid ta hämmastavalt õitsele. Baudelaire, Sainte-Beuve, Renan, teistest robustsem, kuid küllalt peen Taine, subtiilne ja siiski nii selge Paul Valéry, virtuooslik Remy de Gourmont, Anatole France, Benda — jätkub neist nimedest, et aimu anda erakordselt kõrgest essee tasemest Prantsusmaal. Siin on ideede läbikäik eriti kiire, nad näivad otsekui iseenesest valanduvat vormeelse (kuigi võivad põlvneda mujalt), ning julgelt ja kergelt harutetakse lahti probleemistikkude sõlmi, kaotamata kerge, koduse, kuid noobli koserii tooni. Prantsusmaal nagu ka Inglismaal on endastmõistetav, et küps esseistika on kirjanduse tippnähteid. Önnestund romaan võib tulla vitalifeedi ja kogemuste küllusest, hää (mitte esmajärguline) luuletuste sari, vahel isegi vihk mööduvast inspiratsioonivärskusest, kuid kõide viimisteldud, vaimukaid esseid vajab kultuurset, küpse ja ühtlasi andekat isiksust, mis peab olema assimileerind sajandite saavutused.

Mulle näib, et oleme jõudnud punktini, kus juba saab võrdlemisi kindlalt öelda, miks meie essee esialgu ei taha ikka veel jalule pääseda. Meil ei ole seljataga sajandite saavutusi, eriti siis mitte, kui, nagu viimasel ajal kombeks, kipume endid Euroopa kultuurkonnast ise välja heitma, toonitades aina oma ja oma ja unustades, et ükski tõesti harit maa — ka mitte Inglismaa ja Prantsusmaa — ei ela ainult enda varast, vaid et ta oma saavutusi näeb seoses kogu õhtumaa kultuuriarenguga. Muidugi võiksime moodustada osa suurest oksidentaalsest kultuuritervikust, kuid siis peaksime oma taustana nägema pigemini Platonit ja Cicerot ja Dantet ja Shakespeare'i kui oma muinaslõunuseid ning isa Jannsenit. Või veelgi õigemini, peaksime nägema oma tagapõhjuna nii õhtesid kui teisi — isa Jannsenit päämiselt selleks, et kiiresti tema tasemest võimalikult kaugemale üle jõuda. Me ei olegi temast üldiselt nii ees kui ehk arvame. Hugo Raudsepa vaimukuste vastuvõtt ilmutustena, Hubelile ja Mälgule osaks saand soosing näitavad, et me mõnetigi oleme veel lapsekingis. Kui neist kirjanikest vaimustuda, kuidas saab nautida Valéry, Virginia Woolfi, Elioti esseistikat? „Puht-saksa kombel kõike alla kriipsutada, et lugejad saaksid sellest aru“ on meil nõue, mille vastu patustajaid — mitte poliitilisel alal — ollakse valmis alavääristama. „Iga i-le punkt hästi tugeva sulevajutusega pääle!“ on selles olukorras ainuke vahend, kui tahad leida mõistjaid väljaspool õige kitsast ringi. Me ei ole just eba-intelligentsed — ei, mitte sugugi! Loomulikku aru meil on, me oleme hääd, vitaalset talupojatõugu. Kuid me teeskleme veel „linnakommete“ põlgamist — vähemalt senikaua, kuni meil nende tehnika ei ole kasvõi primitiivseltki käes; on nad käes, siis võib-olla läheme organisatsioonimärkide kaitsel välja nende kätteõppimist demonstreerima. Säärane on — pisut drastilises esituses — meie praeguse olukorra pilt. On õsna rohkesti erandeid, kellele kõik vaimne ja sisemiselt peen ja taktitundeline hakkab otsekui lennul külge, kuid praegu ei ole nende hulk veel küllalt suur, et muuta üldpilti või et võimaldada suurt õitsengut esseele. Mainisin juba algul, et prefensioonikas, kuid sisutu paradoksemine — siingi õhe omaduse, nimelt vaimutsemise, allakriipsutamine, et mitte ei jääks nägemata, kui vaimukad me oleme! — ja teiselt poolt kuiv, ebaisikupärane

konstateering on meie n. n. esseede üldisemad pahed. Meie ebatasase arengu juures, kus taseme vahed ka intelligentisis on ebanormaalselt suured, juhtub õnneks ka paremat, kuid seda ei soodusteta. Olen veendund, et meil leidub rida potentsiaalseid ilmekaid esseiste, kellele meie ajakirjad peaksid ainult teemide ja käsitusviisi valikus andma suuremaid vabadusi, et kasvatada seda meie vaimse täisealiseksaamise vaatekohalt nii hädaftarvilikku kirjanikuliiki. Ütlen „kirjanikuliiki“, sest essee on kahtlemata kirjandus. Olukord ei ole lootusetu, senikaua kui on ehtsaandelisi inimesi, kes endi taga tunnevad olevat mitte ainult meie oma lühikest kultuurilist minevikku (Lembitu kultuuriga, olgu ta kui suur tahes, meie otsest kontakti enam ei saavuta), vaid ka seda, mis on meiegi pärisosa, s. o. kogu oksidendi vaimseid varandusi. Õhutagu neid pisut rohkem, andku neile enam voli, vabadust ja ruumi meie ajakirjad, ärgu kärbitagu seda, mis neis isikupärast (sest miks peaksime alati elama ainult objektiivsete andmete leivast ja mitte vahel ka vaimust), ning võib-olla õpib ka publik väärtusi vajama, kui ta nendega kord on kodunend. Seda, mida õieti veel ei tuntagi, ei osata tahta ega nõuda!

Ants Oras

EESTI ISESEISVUSE SÜNNIPÄEVAST

Eesti sünnipäeva kohta on meie ajakirjanduses juriidilis-teaduslik vaidlus tekkinud, mille puhul ka meie tuntud nimedega õigusteaduse professorid sõna on võtnud. Nende ridade kirjutaja ei taha mitte kaasa vaielda, vaid ainult kaasaeglasena tähelepanu sellele juhtida, et vaidlejad opereerivad nähtavasti puudulikkude andmetega.

Rahvusvahelise õiguse ja ka tegeliku iseseisvale Eestile sõbralike ja vaenuliste jõudude tasakaalu seisukohalt tuleb Eesti Vabariigi sünnipäevaks vististi lugeda 2. veebruari 1920, see on päeva, mil rahuleping Venemaa ja temast lahku lööva Eesti vahel alla kirjutati. Prof. A. Piip märgib oma artiklis „Tartu rahu“ (raamatus „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt II“ (lk. 420), et meie rahudelegatsiooni esimees, kadunud J. Poska peale rahulepingu allakirjutamist oma kaaslasile ütelnud: „Tänane päev on kõige tähtsam Eestile tema ajaloos 700 aasta kestel, sest täna esimest korda Eesti määrab ise oma rahva tuleviku saatuse lõplikult“. Tsitaadi redaktsioon annab mulle põhjust arvata, et kadunud Poska väljendus on olnud vähe teistmoodi, kuid mõte on õige, et 2. veebruarist 1920. a. Eesti rahvas ise oma saatust võis määrata. Kui kauaks, on ajaloo otsustada. 28. novembri 1917. a. ja 24. veebr. 1918. a. deklaratsioonidel oli see puudus, et nad olid ühekülgsed aktid ja et nende taga ei seisnud veel küllaldast jõudu enesemääramise teostamiseks. Veel kaua peale nende deklaratiivsete aktide allakirjutamist ja väljakuulutamist ei oldud Eesti juhtivaiski ringkonnas iseseisvuse teostamise võimaluste üle ühel meelel. Vaidlejatel peaks võimalus olema tutvuneda Ajutise Maanõukogu 27. det. 1918. a. koosolekute protokollidega, sest need on Vabadussõja ajaloolises arhiivis olemas (vaata raamat: „Eesti Vabadussõda“ 1918—1920, lk. 280). Sealt selgub, et 1918. a. lõpul Eesti saatuse teoreetiliseltki kogunisti veel määratud polnud, hoolimata vaidluse objektideks olevatest deklaratsioonidest. Viimastest tegelikult tähtsamaks, tuleb küll lugeda Vene Ajutise Valitsuse kaudu 12. aprillil (30. märtsil) 1917 antud „Ajutisi määrusi Eestimaa kubermangu administratiivse valitsemise ja kohaliku omavalitsuse sisseseadmise ajutise korra

kohta", millele alusel loodi asutused, mis asusid võimu teostama ja kelle volinikkudena meie riigitegelased nii 28. nov. 1917. a. kui ka 24. veebr. 1918. a. kõrgema võimu loomise ja iseseisvuse väljakuulutamise deklaratsioonid avaldasid ja rahvast võitluseks organiseerima hakkasid. Erasisikutena seda tehes poleks nende tahteavaldusel tarvilist õiguslikku ega psühholoogilist väärtust olnud. Lätlased pidid häda sunnil parteide nimel või volitusele oma iseseisvuse välja kuulutama ja osalt just selle tõttu oli Läti mõni aeg väliste ja seesmiste tuulte kõigutatud.

Juhtides tähelepanu ülalmainitud asjaoludele, panen ette Eesti Vabariigi sünnipäeva määramisel ainult meie iseseisvuse tekkimise-aegsed kahepoolsed tahteavaldused arvesse võtta ja see riiklik akt esile tõsta, mis fikseeris olukorra, kus Eesti iseseisva riigi olemasolu enam tuleviku lootus või riigimeeste kavatsus polnud, vaid reaalne fakt, ka vaenuliste jõudude poolt tunnustatud tõsiasi.

Kui ebaajalooliselt meie ligema mineviku sündmusi veel hinnatakse, selleks järgmine näide.

Teatud ringkonnad kujutavad Eesti rahva põhi- või suurvaenlastena enamlasti. Meie Vabadussõjaaegne sõjavägi ja meie rahva määratu enamus luges aga eestlaste surmavaenlasteks sakslasi, nii et lõpuks Võnnu lahingut ametlikult Vabadussõja suursündmuseks on tunnustama hakatud.

Esimene rahvusvaheline leping, mis Eesti Vabariigi esindajad sõlminud, on 19. nov. 1918. a. Riias allkirjutatud nõndanimetatud „Üleandmise leping“, mille esimene § on järgmine:

„Ülemat riigivõimu Eesti etnograafilises piirkonnas käsitab Eesti ministeerium Ajutise Valitsuse kujul, kes on Eesti Maapäeva ees vastutav“.

See leping ei ole enam ühekielne deklaratsioon, vaid kahepoolne riikidevaheline kokkulepe.

Sedagi dokumenti ei hinda kõnealuse küsimuse käsitajad küllaldaselt.

J. JANS

VEEL EESTI ISESEISVUSE SÜNNIPÄEVAST

Teatavasti on Eesti riigi algpäeva tuvastamise küsimusega tegutsenud isikud, eesotsas mitme Tartu ülikooli õppejõuga, asunud juba enam-vähem üksmeelselt seisukohale, et Eesti riigi algpäevana tuleb tunnustada 28. novembrit 1917. a.

Selline seisukoht pole mõne juhuliku mõtteväljatuse, isikliku maitse või meie tulemus, vaid rajaneb pikile kaalulemisile ja võrdlemisi põhjalikele uurimusile. Selline seisukoht ei tohiks ka kellelegi tunduda mingi „Ameerika avastamisena“, sest mitmelt poolt oldi selleni jõutud juba iseseisvuse algaegadel. Nõnda näiteks kirjutas A. H. Tammsaare, kes teatavasti on kirjaniku-kutsumusele järgnenud jurist, oma 1920. a. artiklis „Ajad ja olud“ sõnasõnalt järgmist: „15. [28.] nov. 1917 kuulutas Eesti maapäev Eestimaa iseseisvaks riigiks. 23. veebr. 1918. kuulutati Eestimaa erapooletuks iseseisvaks demokraatiseks vabariigiks ja anti sellest 24. veebr. manifesti kaudu kogu rahvale teada. 11. nov. 1918 kuulutati Eesti vabariik Tallinnas teist korda välja“ [vt. A. H. Tammsaare, Sic transit..., Tartu 1924].

Kõigest sellest hoolimata näib, et 28. novembri õietimõistmine paljudele veel nüüdki teatavaid raskusi sünnitab. Sest aeg-ajalt ikka jälle leidub mõni, kes, asudes ründama 28. novembri tunnustamist Eesti riigi algpäevaks, püüab põhjendada vastava oreoli omistamist mõnele teisele tähtpäevale.

Nõnda prof. A.-T. Kliimannilt aasta algul ilmunud teosele „28. november“ järgnenud poleemika jätkuna avaldatud kirjutises „Eesti iseseisvuse sünnipäevast“

J. J a n s, olgugi tagasihoidlikult öeldes mitte tahtvat kaasa vaielda, tegelikult püüab jätkata vaidlust Eesti riigi sünnimomendi tuvastamise ümber. Milliseile tulemusile ta seejuures jõuab, näidaku mainitud kirjutises esitatud vaadendite ja väitluste järgnev lühike analüüs.

J. J a n s paneb ette „... Eesti Vabariigi sünnipäeva määramisel ... see riiklik akt esile tõsta, mis fikseeris olukorra, kus Eesti iseseisva riigi olemasolu enam tuleviku lootus või riigimeeste kavatsus polnud, vaid reaalne fakt, ka vaenuliste jõudude poolt tunnustatud tõsiasi“, ning arvab siis, et „Rahvusvahelise õiguse ja ka tegeliku iseseisvale Eestile sõbralike ja vaenuliste jõudude tasakaalu seisukohalt tuleb Eesti Vabariigi sünnipäevaks vististi lugeda 2. veebruari 1920, see on päeva, mil rahuleping Venemaa ja temast lahku lööva Eesti vahel alla kirjutati“. Ent kindlaks ta sellele seisukohale ei jää, sest pisut hiljem Riias 19. nov. 1918. a. allakirjutatud nõndanimetatud „Üleandmise lepingust“ kõneldes hindab ta seda lepingut juba kahepoolse, riikidevahelise kokkuleppena. 28. nov. 1917 või 24. veebr. 1918 tunnustamise Eesti riigi algpäevaks suhtub ta aga täiesti eitavalt.

Kuidas jõuab J a n s selliseile tulemusile ja mil määral need on õigustatavad? 28. nov. ja 24. veebr. eitamine pole küll sugugi paikapidav. J a n s i arvates „28. novembri 1917. a. ja 24. veebr. 1918. a. deklaratsioonidel oli see puudus, et nad olid ühekülgsed aktid ja et nende faga ei seisnud veel küllaldast jõudu enesemääramise teostamiseks“. Kuid milline avalikõiguslik, avaliku võimu teostamise akt pole ühekülgne! Ühekülgsus on ju kõigile avalikõiguslikele aktidele koguni eriti loomupärane, ja eks ole nimelt riigi sünniakt kahtlemata avalikõiguslik akt, mida eraõiguslase kahepoolsuse-vaatevinklist üldse võimatu mõista. Et nii 28. nov. kui 24. veebr. aktid on ühtviisi avalikõiguslikud aktid, tuleb J a n s i rünnakut neile selles küljest ühtviisi äpardunuks lugeda. (Eelistusküsimust nende aktide suhtes J a n s üldse ei puuduta ega anna ka mingeid pidepunkte selle lahendamiseks.)

Kuid ka muus osas ei talu J. J a n s i seisukohad mingit kriitikat. Need on, esiteks, äärmiselt vastuolulised: esmalt püütakse argumenteerida 2. veebr. 1920. a. kui Eesti riigi sünnipäeva kasuks, ent hiljem, vihjates Riia 19. nov. 1918. a. „Üleandmise lepingule“ kui riikidevahelisele lepingule, kummutatakse täielikult kõik 2. veebr. 1920. a. kasuks öeldu. Sest kui Eesti juba 1918. a. 19. novembril esines riigina, siis kõnelda tema sünnist 1920. a. 2. veebruaril oleks nonsens, millele võiks olla väärtust vaid naljana.

Teiseks ei pea paika J a n s i teoreetilised lähted riigi sünniprobleemi lahkamispüüdel. Nende lähete tsentriks on rahvusvaheline õigus, osalt aga ka „tegelik iseseisvale Eestile sõbralike ja vaenuliste jõudude tasakaal“, milles varjatult väljendub nn. tegeliku elu vaatekoht.

Et tegeliku elu vaatekohalt üldse võimatu on tõsta meie riigi sünniloos mingit akti, sündmust, toimingut ja päeva sel määral esile, et riigi sünnipäeva tuvastamine oleks võimalik, on meil juhust olnud märgitseda juba varem (vt. „Akadeemia“ 1938, 3, lk. 178), mispärast siinkohal loobume üksikasjalisemaist põhjendamisist selle vaatekoha väärtusetuse selgitamiseks. Pealegi ei näi selle lähte kasustamine J. J a n s i kirjutises evivat tähtsamat osa.

Ent teise lähtega, mis tugineb rahvusvahelisele õigusele, pole lugu põrmugi palju parem. Eks ole riigi sünni küsimus riigiõigustealane probleem. Endamõistetavalt tuleb teda siis ka sellisena lahendada. Rahvusvahelist õigust käsitlevas teaduses on ju riigi mõistegi vaid eelmõisteks, mis võetakse val-

mina üle riigiõigusteadusest. (Just samuti on lugu näit. kriminaalõigusteadusega, aga ega keegi omegi hakka riigi sünni küsimust lahendama kriminaalõigusliku probleemina.) Seepärast ka ei saadagi riigi sünni küsimuses rahvusvahelise õiguse abil õieti sammugi edasi.

Rahvusvahelisest õigusest lähtuma on Jansil inspireerinud nähtavasti riikide rahvusvahelise tunnustamise instituudi väärilti mõistmine. Nimelt näib ta olevat pidanud tunnustusakti riigi tekkimise suhtes konstitutiivseks, loovaks aktiks, milline arusaam aga on täiesti ekslik. Juba üksnes pealiskaudseimgi tunnustusakti etümoloogiline seletamiskatse peaks igapähele selgitama, mis laadi akt see on. Ja ka meie natsionaalsele õigusteaduslikule kirjandusele pole tunnustusakti probleemistik kaugeltki võõras. „Arvestades tunnustuse ... mõju loeb kehtiv teooria tunnustuse vaid deklaratiivse tähtsusega aktiks, millega ei luua uut riiki, vaid ainult konstateeritakse tema kehtivust rahvusvahelise õiguse subjektina“, ütleb näit. A. Piip (vt. tema Rahvusvaheline õigus, Tartu 1936, lk. 95 j.), ühtlasi [lk. 101] veel eriti ka tunnustuse retroaktiivsust ehk tagasiulatuvust rõhutades, mis deklaratiivsete aktide man tavaline.

Nagu mainitud, kummutab J. Jansil ise oma ettepaneku, tunnustada Eesti riigi algpäevaks 2. veebr. 1920. Ent millise tähtpäeva juurde ta siis lõppeks jääb! Ka 19. nov. 1918. a. ei saaks tulla arvesse, sest ega J. Jansil omegi arva, et tollal allakirjutatud „Üleandmise lepinguga“ tunnustati Eesti riigina midagi, mida seni üldse olemaski polnud!

Ülalloodud lühidaist märkmeist näeme, et J. Jansil sõnavõttu ses küsimuses tuleb täiesti ebaõnnestunuks pidada. Muide, seda arusaamatumaks jääb tema väljendus, milles ta koguni ütleb tahtvat „kaasaeglasena tähelepanu sellele juhtida, et [Eesti riigi sünnipäeva üle] vaidlejad opereerivad nähtavasti puudulikkude andmetega“, seejuures eraldi vihjates „ka meie tuntud nimedega“ õigusteaduse professoreile. Mingeid uusi andmeid me ses kirjutises ju ei leia.

REIN ELIASER JR.

UUE TSIVIILSEADUSTIKU OOTEL

Juba üle kolme aasta kehtib meil uus nuhtlusseadus ja kriminaalkohtupidamise-seadus. Uus tsiviilseadustik aga puudub veel tänini. Lätlased on meist sellepoolest ette jõudnud. Käesoleva aasta algusest kehtib neil oma uus tsiviil-seadustik.

Juba aastaid töötatakse meil uue tsiviilseadustiku kallal. Omal ajal trükiti eelnõu üksikuid osi ja neid saadeti siis asjatundjatele tutvumiseks. Vahepeal on eelnõus kuuldavasti tehtud jällegi mitmeid muudatusi ja täiendusi. Kahjuks pole lõplik eelnõu trükist ilmunud, mispärast laiemad juristide ringkonnad pole sellega üksikasjaliselt tuttavad. Ka nende ridade kirjutaja, kuuludes vanemate juristide generatsiooni, peab vabandama, et tema käesolevad read on kirjutatud ilma eelnõu lõpliku redaktsiooni täpselt teadmata.

Jääks tõsiselt soovida, et uus tsiviilseadustik lähemal ajal avaldataks ja kehtima pandaks. Noored juristid ei oska üldse enam vene keelt, selletõttu ei saa nad venekeelsest Balti eraseaduse väljaannet kasutada. Saksakeelsed väljaanded on muutunud bibliograafilisteks haruldusteks, mida ainult harukorral kalli raha eest saab omandada. Ka venekeelseid väljaandeid pole enam saadaval. Bukovski kommenteeritud väljaande eest nõutakse antikvariaafides 40—50 krooni. Tuleks soovida, et eestikeelne uus seadustik avaldataks tingimata ka kommenteeritult. Seadustiku kommenteerimine on suur ja raske töö, kuid omegi hädavajalik. Kommenteeritud väljaanne peaks olema ka oma hinnalt kõigile kättesaadav.

Tähtsaim küsimus on muidugi uue seadustiku sisuline külg. Arvan, et väljendan üldist soovi, kui ütlen — oldagu uue tsiviilseadustiku lõplikul koostamisel siiski hästi ettevaatlik ja kaalutagu põhjalikult kavandatavaid uuendusi. Kehtiv tsiviilõigus on kokku kasvanud rahva hingega, selle järgi on stabiliseerunud elu ja kujunenud rahva õigustunne. Seejärel ei tohi siin järske murranguid teha. Ei saa pooldada igasuguste „moodsate“ normide pimesi ülevõtmist nüüdisaja autoritaarseilt riikidelt, sest uued seadused on tekkinud seal omapärasel majanduslikul ja riiklikul struktuuril, mis meile võõras. Näiteks Saksa päritavate talude (Erbhof) instituut; kui me seda Eesti oludesse katsime üle tuua, tähendaks see meie põllumajanduses suurt revolutsiooni, mis nõuaks mitmete uute asutiste ellukutsumist ja eeldaks äärmiselt tõsist riiklikku vahelesegamist ning järelevalvet põllumajanduses. Pealegi pole need uuendused sugugi tegelikus elus läbi proovitud, kas nad annavadki neid tulemusi, mis neilt oodatakse.

Kaduma peaks endastmõistetavalt kõik see, mis on kõlbmatuks osutunud ja mis on rahva õigusemõistele võõraks jäänud; mis on hea, see jäägu püsima. Ei tohi unustada, et Balti eraseadus on pika ajaloolise arengu tulemus, milles on tõesti palju arhailisi norme, mida ainult imestada võib, kuid tal on siiski ka palju väärtuslikke külgi. Kahtlemata on vananenud perekonna- ja pärandusõiguse osad, kuid ka siin leidub ostarbekaid ja elulähedasi instituute. Näiteks: lese õigus pärast abikaasa surma perekonnavara jaotamatuks edasi kasutada, mis võimaldab perekonda koos hoida ja lapsi täisealisteks kasvatada. Põllumajanduslikus riigis, nagu seda on Eesti, kus 70—80% taludest võrdlemisi väikesed, on see süsteem väga ostarbekas. Hinnata tuleb veel pärandustombu instituuti, mis annab pärandusele kuni selle vastuvõtmiseni pärijate poolt juriidilise isiku kuju ja võimaldab seega pärandust kui omaette õiguste ja kohustuste ühikut edasi teotseda. Miks peaksime neist instituutidest loobuma, kui nad on meile sobivaks osutunud ja hästi korraldavad meie elu?

Tundub võõrastavana asjaolu, et eelnõust on välja jäetud Balti eraseaduse asjaõiguslik instituut — igamisvaldus. Meil ostetakse talusid ja maju väga tihti koduste lepingute põhjal; maksetakse raha ära ja talu läheb uue peremehe valdusse. Neid kohtuprotsesse, kus omandusõigust taotletakse just iganenud valduse alusel, on üsna palju. Nüüd on aga eelnõust igamisvaldus välja heidetud. Kas see on ostarbekohane? Muidugi, oleks parem, kui kõik ostumüügi-lepingud sõlmitaks notariaalselt ja kantaks kohe kinnistusraamatusse. Ostjal oleks asi kindlam ja kinnistusraamatu andmed oleksid selged ja õiged. Kuid teisest küljest tuleb siiski arvestada selliste lepingute suurt populaarsust, sest neid sõlmitakse tegelikus elus väga palju. Ei tohi unustada, et meil on üksikuid maakondi, näit. Petseri-, Lääne- ja Saaremaa, Mustvee ümbrus, kus on väga väikesi maaüksusi, mille müügihind tihti ei ületa 500 krooni. Kas tõesti tahetakse selliste majanduslikult vähetähtsate objektide suhtes omandusõiguse tekkimist igamisvalduse põhjal mitte lubada?

Samuti väärrib säilitamist Balti eraseaduse pandiõigus oma lihtsuse ja selguse poolest. Teoreetiliselt võib selles teatud puudusi leida, aga meie iseseisvus-aegne kohtupraktis on siis suutnud võrdlemisi järjekindla süsteemi luua: võiks vist jääda üldiselt selles osas Balti eraseaduse alustele, tehes ainult üksikuid täiendusi.

Perekonnaõiguses leidub aga palju väga vaieldavaid probleeme. Kahtlemata on üheks raskemaks küsimuseks siin abikaasade varavahekorrad. Balti eraõiguses valitseb selles osas pöörane kasuistika ja partikularism. Ükski süsteem pole siin puhtal kujul välja arendatud. Mõne süsteemi suhtes, näiteks Liivimaa linnasüsteem, pole teoreetiline kirjandus ja isegi mitmekümneaastane kohtupraktis üksmeelele seisukohale jõudnud. Siiski üks ühtlane joon on kõigil 5—6 varasüsteemil — nimelt, et mees valitseb naise poolt abiellu toodud vara, ja et naise vara vastutab tihti mehe võlgade eest. Kuid sealsamas lubab seadus abikaasadele oma varade suhtes sõlmida abielulepinguid täiesti vabalt, piiramatuis kombinatsioon. „Riigi Teataja“

lisades on selliseid lepinguid sadu ja tuhandeid. Mingit registrit nende kohta ei peeta. Kes jõuab neid teada!

Eelnõu on siin pidanud uut teed rajama. On peatuma jäädud nn. „soetusvara“ süsteemile. Selle süsteemi põhimõte seisneb selles, et kummalegi abikaasale võimaldada abielu lõppedes osa saada varast, mis soetatud abielu kestel mõlema abikaasa töö ja hoole tulemusena. Seega tahetakse abikaasasid huvitada ühisest tööst ja murest perekonnas. On ju tarvis abikaasadele ja ka lastele sisendada tunnet, et perekond on riiklikult ja rahvuslikult seisukohalt suur väärtus, et ta on majanduslik ja ka vaimne ühik, mis annab kindlust kõigile ta liikmeile. Põhimõte on õige, küsimus on ainult selles, kuidas seda elus rakendada. On kuulnud hirmutavaid häält, et selle süsteemi elluviimine tekitaks suuri segadusi ja raskusi. Kardetakse isegi, kas kohtud suudavad neid lõpmatuid protsesse lahendada, mis see süsteem pidavat tekitama. Sellised kartused on vist tugevasti liialdatud. Iga seaduse andmisel tuleb arvestada, kas ta eeskirjad on kokkukõlas rahva õigustundega, on rahvale mõistetavad ja loomupärased. Balti eraseaduse normid on selles mõttes küll elust maha jäänud. Võib väita, et meie oludes ligi 95% perekondades mõlemal abikaasal tuleb töötada ja teenida selleks, et perekond võiks elada. Seepärast tuleb varavahekordades leida abikaasade vahel kokkukõla, nii et kummalgi oleks teadmine ja tunne, et see, mis perekonnas kogutakse, peab ka mõlemale kuuluma ja kui omandusõiguse piiramised varavahekordades on tarvilikud, siis mitte ühe või teise abikaasa huvides, vaid perekonna kui omapärase ja ühiskondlikult väärtusliku ühiku huvides. Meie ei saa muidu oma perekonnaellu üksmeelt ja usalduslikku õhkkonda, kui õnnelikult ei lahendata varavahekordade küsimust. Seadusandja peab varavahekordade puhul arvestama Põhiseaduse vastavaid norme, need räägivad ju ka abikaasade üheõigusest.

Raskeid probleeme pakub ka pärandusõigus. Pole mingit kahtlust, et suulist testamenti säärases laias ulatuses, nagu seda võimaldab Balti eraseadus, uus seadustik ei või lubada. Kirjalik testament peab tulevikus kujunema normaalseks. Küsimus on ainult selles, kas mitte anda notariaalse testamendi jõudu ka mõne teise ametniku, näit. vallasekretäri või vallavanema osavõtul koostatud testamendile. Väga oluline on küsimus, kuidas kindlustada pärandaja perekonnaliikmeid, et teatud osa pärandusest tingimata neile läheks. Balti eraseadus teeb seda päritud vara instituudi näol, nimelt, et veresugulaselt päritud kinnisvarad peavad tingimata üle minema seadusjärglastele pärijatele. Selle asemel eelnõu seab sisse kohusosa-instituudi, nimelt, et teatud osa omast pärandusest peab pärandaja tingimata jätma oma seadusjärgsetele pärijatele. Kui me talusid tahame hoida teatud sugukonna käes, kas ei peaks nende suhtes jääma „päritud vara“ instituudi juurde! Talumehe lastel oleks siiski tähtsam pärida talu, kui vastu võtta mingi rahasumma pärandusosana ja leppida sellega, et vanemate talu pärib võib-olla vähivõoras!

Olgu tähendatud, et üldse talundite pärimine ja nende jagamine pärijate vahel on meil praegu väga aktuaalne küsimus. Eelnõu on siin üldiselt omaks võtnud Šveitsi seadustiku põhimõtted, kuid on küsitav, kas sel alusel suudetakse seda meie rahvale nii luusse ja lihasse lõikavat probleemi lahendada. Vist peab siin ka oma pead murdma, mitte ainult leppida võõrsilt põhimõtete ülevõtmisega. Oleks soovitatav, et selline kompetentne asutis kui Põllutöökoda siin omalt poolt esineks konkreetsete ettepanekutega.

Võiks veel tõsiselt kaaluda, kas obrokiõiguse instituuti maksab kaotada. Kahtlemata on see väga vana instituut, mis teoreetilisest küljest tekitab vaidlustigi, kuid ei saa salata, et ta on meie linnades veel täiesti eluline ja otstarbekas instituut. Meie linnaomavalitsused annavad maad hoonete ehituskruuntideks ikka obrokialusel, sest et see võimaldab, olgugi kaudselt, piirata linna maa-alade üleminekut soovimata elemendi kätte. Miks peaksime sellest instituudist loobuma ja üle

võtma mingisuguse põlisrendi-õiguse või hoonestamise-õiguse, mis Venemaal lühikest aega enne Maailmasõda sai küll seaduseks, kuid jäi tegelikus elus proovimata. Obrokirundi ostueesõigus selle võõrandamisel on väga otstarbekas kontrollvahend linnaomavalitsuse käes, millest nii kergel käel ei maksaks loobuda.

Mõned noored juristid on selle vastu, et tsiviilseadustiku eelnõusse on võetud üldosa. Vasturääkijad lähtuvad mitmesugustest teoreetilistest seisukohtadest. Praktilise juristi seisukohalt peaks olema üldosa poolt, sest see annaks nagu mingi kondikava tervele seadustikule. Need põhimõtted ja mõisted, mis on üldised kõigile seadustiku osadele, on siin kokku võetud ülevaatlikul kujul, mis võimaldab eriti algajale juristile kergemini orienteeruda seadustiku vaimus ja üldpõhimõtteis. Balti eraseaduse suur nõrkus ongi just selles, et seal süsteem on väga puudulik ja sagedasti ühtlased normid on terves seadustikus laiali paisatud. Üldosa on meie seadustikus tarvilik veel selle tõttu, et meie juristidel tsiviilseadustiku käsitamisel ei ole kasutada küllaldaselt teoreetilist kirjandust. Praegune põlv kasutab Bukovski kommentaare, Erdmani kursust ja Zwingmanni otsustekogu. Meie oludes, kus ostuturg äärmiselt piiratud, pole loota teoreetilisi küsimusi käsitlevate monograafiade ilmumist tarvilikul määral. Suurriikides on olud selles mõttes muidugi teised. Seal on kümned ülikoolid juriste ette valmistamas. Seadusandja võib seal paljugi küsimusi jätta teoreetilise uurimuse hooleks. Meil on üksainus ülikool ja selleski loeti veel hiljuti tsiviilõigust vene keeles, nüüd on aga õppetool juba aastaid vakantne. On natukene vähe praegusel ajal ülikoolis ainult „ettelugemisi“ pidada, on tarvis põhjalikku teaduslikku tööd teha, selleks eeskju ja hoogu anda.

Olles juhtinud tähelepanu mõnele üksikule probleemile tsiviilseadustiku koostamisel, tahaksin veel kord toonitada, et meie tsiviilseadustiku eelnõu vajab enne kehtimapanekut tingimata veel põhjalikku kaalumist ja arutlemist, seejuures tuleks just kuulata vanemate tegelikkude juristide arvamusi ja elukogemusi. Noorus on äge ja iseteadlik, vanadus on ettevaatlik ja skeptiline. Tõde seisab siin kuskil vahepeal.

CATO

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

RIIGIKOGU ISTUNGJÄRGU EEL

Vana parlamendi ajal tähendas oktoobrikuu esimene esmaspäev — riigikogu kokkuastumise päev — poliitilise hooaja täie jõulist algust. Tolleaegse riigikogu sügisese istungjärgu algus tõi tihti kaasa sisepoliitilist elevust, pani meeled ja mõtted mitmesuguste küsimuste ümber liikuma. Sest riigikogust olenes palju, ta oli majasteet.

Oktoobrikuu teisel teisipäeval — riigikogu istungjärgu alguspäev uue põhiseaduse järgi — ei ole enam kaugelki nii suurt elevuse tekitamise võimet. Seda täiesti arusaadavatel põhjustel. Meie uue riigikogu osatähtsus on eelkäijaga võrreldes hoopis teissugune. 11. oktoobrini on jäänud veel vähe päevi, kuid avalikkuses ei ilmne ühtki nähet, mis selle päeva lähenemist märgiks. Sellepärast ei tea istungjärgu midagi oodata ega saa ka ette näha, missuguses ulatuses see arenema hakkab. Õieti peaks algav istungjärk kaasa tooma uue parlamendi ilme kujunemise, eeskätt mis puutub riigivolikogusse. Tema esimene istungjärk oli selleks liialt lühike, et selle jooksul oleks võinud selgemakujulist pilti saada rahvasaadikute poliitilisest maailmavaatest kogu parlamendi ulatuses. Toimus küll teatud grupeerumine, kuid seda võiks pidada esialgseks. Kui uue istungjärgu kestel jõutakse ehk ka mõningate tähtsamate küsimuste otsustamiseni, mõningate poliitiliste probleemide lahendamiseni, siis ehk hakkab selguma ka Riigivolikogu poliitiline nägu. Esimesel istungjärgul, kus arutati ainult mõnda vähema tähtsusega eelnõu, võisime küll tähele panna teatud sümptome, kuid kõik muu jäi alles udusse. See oleks muidugi halb, kui udu edasi kestab.

Peale mõne seaduseelnõu, mis vab. valitsuse poolt vahepeal riigivolikogule esitatud, tuleb arutusele ka kaitseseisukorra pikendamise otsus. Teatavasti president pikendas kaitseseisukorda veel aasta võrra, arvates 12. sept. k. a. Kaitseseisukorda on seni korduvalt pikendatud. Seekord toimus pikendamine selle vahega, et peaminister andis ajakirjandusele pikendamise motiivide kohta lähema seletuse, kuna eelmised pikendusotsused sündisid avaliku motiveeringuta. Peaminister osutas pinevale rahvusvahelisele seisukorrale, kui ka siseriiklikele oludele. Kuigi meie maa ja rahvas on rahulik, siiski on kaitseseisukorda tarvis seemise julgeoleku ja avaliku korra kindlustamise soodustamiseks. Peaminister arvab, et põhiseaduslik kord poleks küllalt kindlustatud, kui praegu laskuksime harilikele seadusile. Uue korra loomisel ei oida veel lõpul.

Peale selle tulevad Riigivolikogus kaalumisele need dekreedid, mis presidendi poolt pärast kevadist istungjärku välja antud. Neid on antud terve rida, kuid vähemtähtsate küsimuste kohta.

KÖNED. Põllumajanduslikud näitused on paaril viimasel aastal ka veel selle poolest üldist tähelepanu äratanud, et nende ava- või pidukõnedes on valitsuse liikmed puudutanud mitmesuguseid sise- kui ka majanduspoliitilisi päevaküsimusi või on käsitlenud teatud probleeme laiemas ulatuses. Selles mõttes ei saa Riigivolikogu näitustega veel võistelda. Nõnda algatas majandusmin. L. S e p p Tartu näituse avakõnes põllumajanduse ratsioonalseerimise küsimuse, alla kriipsutades põllutöökoja energilisema tegutsemise vajadust sel alal. Juurdemaksud ei saa kesta igavesti. Tarvis on selgitada, mispärast meie põllumajanduse tasuvus teiste riikidega võrreldes on madal. Kuigi poolametlikus lehes selle kõne puhul mõista anti, et ministril kõigis asjus just õigus ei olevat, järgnes omefi varsti põllumajanduse uurimise komitee loomine põllutöoministeeriumi juurde. See oleks juba teine sellelaadiline asutus meil. Varem loodi ratsioonalseerimise instituut. Viimase töö tulemustest pole palju midagi teada. Nüüd on seegi instituut ümberorganiseerimisel.

Tallinna näituse aktusekõnes majandusminister arendas **solidarismi** põhimõtet riigipoliitilises elus, millest ka president oli kõnelnud oma külaskäigul Hiiu saarele. Majandusminister rõhutas, et tuleb loobuda vaatest, nagu peaks eramajandusliku tegevuse peatõukejõuks olema võimalikult suurema kasu saamine. Eramajandusel lasub ka teatud sotsiaalne kohustus. Üldiselt on aga solidarismi põhimõte meil veel lüme, ega pole ka veel selgust selle kohta, mille poole solidarismi jutlustamisega püütakse.

Peaminister K. E e n p a l u kõneles Tartu näituse lõikuspeol põllutööliste probleemi lahendamise kohta, teada andes, et valitsusel olevat selle küsimuse lahendamiseks valmimas laiaulatuslikke kavasid. Sealsamas õigustas ta ka valdade reformi, mille tagajärjel kaotatakse umbes 120—130 valda, et teisi nende arvel kujundada elujõuliseimateks. See reform leiab erilist vastupanu nende valdade poolt, kes kaotamisele määratud. Vallavolikogud võtavad vastuseisukohti ja saadavad delegatsioone. Vallametnikud on jälle mures oma töövõimaluste pärast. Ühes reformiga kavatsetakse muuta ka paljude valdade nimesid, eriti neid, mis on vöörapärased või vöörapärased päritoluga. Seegi küsimus tekitab kohtadel palju eriarvamusi.

EKSAMITE-KRIIS. Ülikooli sisseastumiseksamite tulemused tänava tõmbasid esile nn. eksamite-kriisi. Lähikukkunute protsent oli suur. Kuid samal ajal ilmus ajalehis mõistaandvaid kirjutusi selle kohta, kuidas nõudmised eksamitel olevat olnud suured ja et eksaminaatorid on esitanud tihti päris võimatuid küsimusi. Kuid ülikooli rektori avaliku seletuse järgi olevat kõik läinud korrapäraselt ja korrektselt. Tekkis ebaloomulik olukord: üliõpilase-kandidaatidest jäid ukse taha ka palju neid, kelle eksamitulemused olid rahuldavad, sest soovitud teaduskonnas oli vastu võtta lubatute arv paremate tulemustega kandidaatidest täis saanud. Ärevuse ärahoidmiseks lubas ülikooli valitsus neil astuda nendesse teaduskondadesse, kus arvu täis poldud saanud. Muidugi kasutati seda võimalust suure õhinaga, kuigi mittesoovitud teaduskonda pää-

semine võib kahandada noorte huvi ülikoolitöö vastu. Kuid veel teravamini on kergetatud küsimus selles mõttes, et gümnaasium annab küll õpilastele ülikooli astumiseks küpsustunnistuse, kuid ülikooli eksamil kukuvad samad õpilased läbi. Kuski peab olema viga. On kerkinud arvamine, et kahekordsed eksamid — gümna. lõpetamisel ja ülikooli astumisel — on üleaarused. Gümnaasiumi küpsustunnistusega peaks võima ülikooli pääseda ilma eksamita. Kui mõnesse teaduskonda soovijaid on üle lubatud normi, siis võetagu vastu küpsustunnistuste paremuse järjekorras. Kas ka eksamitepoliitika määravad seda seisukohta jagavad, on veel varajane üelda. Aga üliõpilaste arvu piiramise alused üldse on kõikuma löödud ühe huvitava tõigaga: arstidest on juba praegu puudus. Seni oli arstiõppesüsteemi sisseastujate arv piiramata, nüüd on sealgi ukseid kokku tõmmatud. Järelikult kahaneb noorte arstide juurdevool. Kas arstiabi puudus sedaviisi tulevikus hoopis kisedavaks ei muutu! Ja kes kindlustab, et ka teistel aladel, kus nõutakse kõrgemat haridust, edaspidi tööjõudude puudus ähvardama ei hakka! Niisugune väljajavaade peaks üliõpilaste arvu määrajaid mõtlema panema.

Mõtlemapanevaid asju koolielu alalt on ilmnenud veel muidki. Kooliarstid kinnitavad, et õpilaste hulgas on kuni pooled haiged, ühed vähemate, teised suuremate tervislike riketega. Lastevanemad panevad süü puuduliku arstiabi arvele. Arstid ja õpetajad rõhutavad koolihoonete puudulikkust tervishoidlikust seisukohast. Moodsamadki koolimajad ei vastavat tervishoiu nõuetele. Omavalitsused jälle kaebavad rahapuuduse üle, mis neil ei võimalda paremaid koolihooneid ehitada. Lõikav vastuolu: Linnades kerkib siin-seal vägagi fassaadikaid ehitusi, kuid samal ajal kiratsevad lapsed kõlbmatuis koolihooneis. Ja milleks siis lastearvu suurendamise propaganda!?, küsib seisukorda vaatlev kodanik.

ALKOHOLIPOLIITIKAS on nähtavasti tulemas reaktsioon. Samal ajal kui juba valitsusvõimud arutavad küsimust, kuidas alkoholi voolu piirata, käib ka rahva hulgas ja avalikus arvamusel terav alkoholipoliitika arvustamine. Nähtavasti pidi ennem kuluma aastaid, kui aru hakati saama, et viinauputus rahvale tõsiselt hädaohtu tähendab. Alkohol on rahval sõna tõsisel mõttes jalus, seda müüvad seesjoomiseks ja väljaviimiseks juba raamatukauplusedki, nagu kinnitab kärskusliidu ankeet. Selle tagajärjeks on kohutav joomise tõus, mille hävitav mõju rahva tervisele ja majandusele on käega katsutav. Sama hävitav on see moraalse ja ühiskondlikule kasvatusel. Kõige suurema hädahüüu alkoholiuputuse vastu on kuuldavale lasknud õpetajad. See on ka nende moraalne kohustus. Kohadel nõutakse kohaliku keeluseaduse õiguse uuesti jaluleseadmist. Alkoholi rahvahäletuse õigus võeti rahvalt ära, samuti pole ka kohalikel omavalitsustel viina- ja õllemüügi korralduses enam kaasaraäkimise õigust. Nüüd hakatakse neid õigusi tagasi nõudma, et ise alkoholile piiri panna, kuna riigikassale on nähtavasti ainult tähtis sissetulekuid saada, mitte arvestades rahva huvisid.

O. MAND

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

Kuigi kaasaegsetel tavaliselt on tahe pidada igat käesolevat momenti kõige tähtsamaks ja jooksvat rahvusvahelist pinevust kõige raskemaks või kriitilisemaks, tuleb siiski mainida, et kogu pärastmaailmasõja-ajajärgust käesoleva septembrikuu lõpupäevad moodustavad ka objektiivselt võttes poliitilise pööripäeva.

ÜLDISELT: Üksikute riikide jõu muutumisele vaatamata püsib seni enam-vähem sama poliitiline olukord, mis kujunes Euroopas pärast Maailmasõja lõppu, ja mida võis iseloomustada järgmiselt:

- 1) Üldist rahu tuleb kindlustada kõigi rahvaste kollektiiv-aktsiooniga;
- 2) Poliitiliste huvide rahulikuks koordineerijaks on Rahvasteliidu aparaat;

- 3) Poliitiline konstellatsioon peab kindlustama rahulepingute kohaselt endistele liitlastele ülevõimu Euroopas;
- 4) Rahvasteliidu kaitse-süsteemile on täienduseks regionaalsed või erihuvilised liidulepingud.

Nüüd näikse kogu see süsteem kokku varisevat ühe selle jõudude tasakaalu kandepostiga, Tšehhoslovakkia ümberkorraldamise tagajärjel.

Rohkem kui keegi teine riik rõhutas kollektiivse julgeoleku vajadust Tšehhoslovakkia, kes taotles ühes sellega Rahvasteliidu võimuaparaadi tugevnemist.

Tšehhoslovakkia loodi omal ajal küll rahvaste enesemääramise kõrgema põhimõtte teostamiseks, korrigeeritud — kas õnnelikult või halvasti, on eri küsimus — ajalooliste (Sudeedi maa-ala!) kui ka majanduselu ja liikemise (raudteed ungarlaste elumail!) vajaduse momentidega. Tal oli Euroopa uues poliitilises süsteemis oma kindel ülesanne — olla pangermanismi ekspansiooni esimeseks kaitsevalliks Kagus.

Samal sihil koondas Tšehhoslovakkia lülitatud Prantsusmaa sõjaliitu liitude võrku (Vene, Poola, Rumeenia, Jugoslaavia, omal ajal ka Belgia), ise luues Ungari vaoshoidmiseks Rumeeniaga ja Jugoslaaviaga Väikeliidu.

Kui nüüd Saksamaa survel teostuks Chamberlain-Daladier kompromisskava, mille järgi osa Tšehhoslovakkia, kus elab sakslasi üle 50% (n. n. sudeedi-sakslased) ühendatakse Saksamaaga, võib-olla (mis oleks vaid loomulik loogiline järeldus) ka osa ungarlaste ja poolakatega asustatud maa-alasid, küll märksa väiksemas ulatuses, läheks vastavatele emariikidele, ning Tšehhoslovakkia peaks tühistama oma sõjalepingud Prantsusmaaga ja Venega, või need muutuvad väärtusetuks, loomulikult laguneks või nõrgeneks Väike-liit, siis oleks Euroopa täitsa uue poliitilise konstellatsiooni eel.

See tähendab, et

- 1) Lõplikult on tekkinud Suur-Saksamaa, kes domineerib mitte üksi Kesk- vaid ka Vahe-Euroopas (Baltikum, Balkan!) ja kes nõuab irredentasiid;
- 2) Rahvasteliidu kollektiiv-julgeolekut taotlev osa oleks läbi;
- 3) Prantsuse sõjaliste liitude süsteem oleks lagunenu.

Küsimus on aga komplitseerunud veel selle tõttu, et Saksamaa ei rahuldu üksi nende maa-aladega, kus viimaste kogukondlike valimiste puhul sakslased said üle 50% häält, vaid pretendeerib veel saksa-vähemuse, kuigi rahvahääletuse kaudu, maa-aladele, mis aga rikkad söest ja rauast, ja mille eraldamine Tšehhoslovakkia hävitab asjatundjate arvates selle riigi elamisvõime.

Euroopa on jagunenud jällegi kahte leeri, mis pole küll nii selged kui veerandsajandit tagasi, aga siiski seisavad küllalt ähvardavalt teineteise vastu. Esialgu on mõlemad pooled oma „lõplikud seisukohad“ teada andnud, ja 1. oktoobri määranud päevaks, mil need tuleb vastu võtta, kui nende kategoorilist ilmet ei suudeta vahepeal pehmendada.

Uue rahvusvahelise õigusliku korra, nagu see peegeldus Rahvasteliidu süsteemis, ebaõnnestumisega on maailm uuesti paisatud jõudude hasart-mängu keerisesse. Kas tuleb sõda või suudetakse küsimusi lahendada ilma selleta, on praegu tõeliselt ebaselge. Loodame paremat — olgugi ajutiselt — rahu. Üks on kindel: Kesk-Euroopa poliitiline kaart muutub jälle ligemal päevil.

Ja ühes sellega muutub ka teatud määral riikide jõudude vahetõrge kogu maailmas. Päevakorrade kerkivad asumaad.

Mujal maailmas seisukord muutuseta. Hispaanias kestab kodusõda juba üle 2 aasta, ilma et kumbki pool oleks silmanähtavalt ligidal võidule.

Hiinas, ilma sõjaseisukorra tunnustamiseta, käib samuti relvastatud võitlus, kus Jaapani edu ei ole sääraselt märgatav kui varem.

Rahvasteliit peab oma täiskogu raskes õhkkonnas ja raske meelega.

EESTI. Väikeriikide püüd on hoiduda suurriikide omavahelistest tülidest. Skandinaavia riigid, hiljem n. n. Oslo riigid (Norra, Rootsi, Islandi, Soome, Hollandi, Taani, Belgia jne.) on selles asjas olnud eestvõitlejad ja on taotleanud vastavalt ka Rahvasteliidu pakti art. XVI ettenähtud sanktsioonide sunnuslikkuse kaotamist.

Nüüd on samale seisukohale asunud ka Balti riigid (Eesti 19. sept. s. a.), kes Rahvasteliidu täiskogus deklareeris, et nad reserveerivad enestele ajutiselt, õiguse otsustada, igal eri juhul ja täielikus vabaduses, kas ja missugusel määral nad oleksid valmis kohaldama pakti artikli XVI eeskirju.

Puudutamata küsimuse praktilist külge, tuleb mainida, et on toimunud põhimõttelik muudatus meie suhtumises Rahvasteliidusse: ka Balti riigid on asunud kollektiivse julgeoleku süsteemis kahtlejate hulka.

LUGEJAILE

„Akadeemia“ ilmub käesoleval aastal nüüdsest peale iga kuu 25-ndaks.

Käesolevast numbrist on tehnilisil põhjusil välja jäänud prof. P. Tarveli kirjalise „Demokraafia liigitusest uusima ajaloo valguses“ lõpp, mis ilmub kindlasti juba lähemas numbris.

Need, kel veel käesoleva aasta tellimishind tasumata, palutakse tasumisega rutata.

TOIMETUS

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 5.—

Toimetuse: Alfred Koort, Hans Kruus, Ants Piip,
tegev- ja vastutav toimetaja Jaan Ots.

Toimetuse kõnetunnid kella 11—12 äripäevil.

Väljaandja: Üliõpilasseltside Vilistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli
15—3 Tartu, telefon 13-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 30. sept. 1938.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

TARTU LINNAPANK

Tartus, Raekojas. Telefonid 2-32 ja 11-32.

Aktiva.		Arvete seis 31. augustil 1938. a.	Passiva.	
Kassa	66.688.65	Põhikapital	324.546.38	
Hoiuarved	473.596.33	Tagavarakapitalid	66.763.35	
Väärtpaberid	371.531.68	Amortisatsiooni-		
Väärtused	5.384.58	kapital	11.513.13	
Diskonteeritud		Hoiusummad	5.173.778.65	
vekslid	3.893.198.54	Vekslite rediskont	79.264.91	
Tähtajalised laenud	3.500.—	Võlad teistes		
Kontokorrent laenud	1.059.617.60	krediidasutistes	50.000.—	
Korrespondendid	39.873.06	Korrespondendid	36.876.46	
Garantii deebitorid	119.546.—	Väljaantud garantiid	119.546.—	
Mitmesugused		Mitmesugused		
deebitorid	2.000.—	kreditorid	2.000.—	
Vallasvara	16.824.15	Tulud	276.897.62	
Kulud	73.775.64	Muud passivad	15.011.32	
Muud aktivad	30.661.59			
	<u>Kokku: 6.156.197.82</u>		<u>Kokku: 6.156.197.82</u>	

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

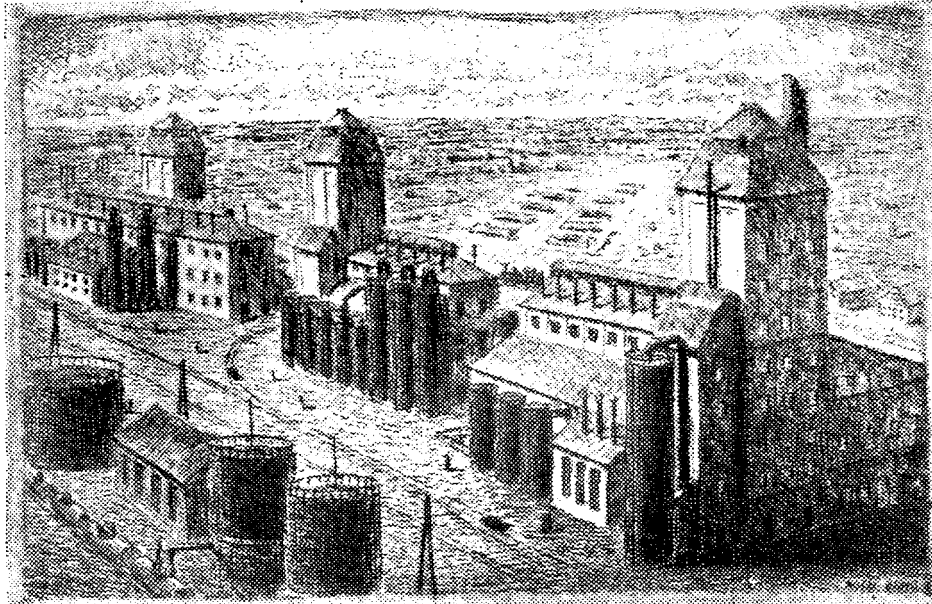
ü. K.

Eesti Rahvapanga

arvete seis 31. juulil 1938. aastal.

Aktiva.		Passiva.	
Kassa, pangad,		Kapitalid	791.677.41
väärtused	1.959.924.77	Hoiusummad	6.128.148.91
Laenud	4.568.716.93	Võlad teistes krediit-	
Korrespondendid	927.728.72	asutistes	81.305.21
Garantiide deebitorid	103.601.70	Riiklikud laenud	8.833.09
Vallasvara	42.338.13	Korrespondendid	625.714.20
Kinnisvara	332.200.—	Garantiid	103.601.70
Kulud	98.091.—	Tulud	262.533.88
Muud aktivad	20.248.62	Muud passivad	51.035.47
	<u>8.052.849.87</u>		<u>8.052.849.87</u>

Juhatus.



Õlivabrikud Kohtla-Järvel

A.S. Esmene Eesti Põlevkivitööstus

end. Riigi Põlevkivitööstus

Juhatus ja müügibüroo:

Tallinn, Valli 4-3. Telefonid 450-85 ja 450-62. Posti jooksev arve nr. 296

Majaomanike Krediitpank Ü/p.

Tallinn, Pärnu mnt. 8

Telefonid :

juhatus 411-40

kodukeskjaam 426-69

*Toimetab kõiki lühiajakrediitpangale
omaseid operatsioone*

PANGA JUURES KINDL. A./S. EESTI LLOYDI ESINDUS

Iga eestlane tellib koguteose

„Jaan Tõnisson töös ja võitluses”

Ettetellimishinnad:

1. oktoobrini s. a. brošeeritult — kr. 4.75, kalingurköites — 7.75,
poolnahkköites — kr. 8.75

1. okt. — 1. dets. s. a. brošeeritult — kr. 6.—, kalingurköites — kr. 9,
poolnahkköites — kr. 10.—.

Raamatu kaanehind — kr. 8.—.

Koguteose talitus: Ülikooli 15-3, Tartus, telefon 13-49.
Avatud kella 10-2 ja 4-6.

Kasutage soodsaid ettetellimisi meie väärtleostele.

5 autorilt **ALGUPÄRASTE ROMAANIDE III SARI** 5 romaani

K. A. Hindrey: Nõid. A. Jakobson: Oktoobrituul I.

P. Krusten: Pime voorus. R. Roht: Elu tee. P. Viiding: Õis ja vili

Soodustatud ettetellimishind: korruga makstes kr. 15.—, osade viisi tasudes
kr. 17.—. Sellest tuleb tasuda tellimise andmisel kr. 2.— ja iga köite
kättesaamisel kr. 3. Sari paremal paberil üleni linases köites kr. 5 kallim.

EESTI RAHVALEKSIKON

on parim käsiraamat, mis vastab igale Teie küsimusele. Ilmub 10
vihus, iga vihk ca 100 lk. rohketel piltidel, pilditahvlitel ja kaartidega.

Soodustatud ettetellimishind: korruga makstes kr. 9.— osade viisi igal vihu
ilmumisel kr. 1.50, kokku 10 vihu eest kr. 15.—. Tellinud „EESTI
RAHVALEKSIKONI“, olete muretsenud enesele parima nõu-
andja kõigil teadusaladel. Seni ilmunud I, II ja III vihk.

O. LUTSU KOGU UD TESED

Ilmuvad 30 köites. Seni ilmunud 7 köidet.

Soodustatud ettetellimishind: korruga makstes kr. 60.—, osade viisi makstes
kr. 75.—, sellest tuleb tasuda tellimise andmisel kr. 7.50 ja iga köite
ilmumisel kr. 2.25. Üleni linases köites ja eriti heal pa-
beril: korruga makstes kr. 90.—, osade viisi makstes kr. 105.—.
Sellest tuleb tasuda tellimise andmisel kr. 9.50 ja iga köite ilmumisel
kr. 3.25. O. Lutsu toodang on nagu rahva pärisosa ja tema ko-
gutud teosed peaksid leiduma igas eesti perekonnas.

O.-Ü. NOOR-EESTI KIRJASTUS Tartus, Gustav Adolphi 8, telefon 2-66.
Raamatukauplus Rüütli 11, Tartus, telef. 18-22. Posti jooksev arve nr. 2232.

SHELL AUTOÕLID

ALATI PLOMMI KAITSE  ALL



Arvitage inglise

SHELL

bensiini ja määrdeõlisid,
sest ainult SHELL'ile võite
kindel oila

*Kokkuvõid tagab
meile majandusliku heaolu
tulevikus*

Parim kokkuvõiuvahend on

elukindlustus

Ühistegel. Kindlustusseltsis

E E S T I

Asut. 1907. Valitsus: Tartus, Suurturg 8

EESTI VABARIIGI 7. KLASSILOTERII PLAAN

I KLAS Loosimine 29. ja 30. septembril 1938. a.	II KLAS Loosimine 27. ja 28. okt. 1938. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 22. oktoobril 1938. a.	III KLAS Loosimine 30. nov. ja 1. det. 1938. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 23. novembril 1938. a.	IV KLAS Loosimine 31. jaanuaril, 1., 2., 3., 4., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 16., ja 17. veebruaril 1939. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 24. jaanuaril 1939. a.																																																																																																												
Suurim võit Kr. 25 000 <small>õnnelikul juhul</small>	Suurim võit Kr. 25 000 <small>õnnelikul juhul</small>	Suurim võit Kr. 25 000 <small>õnnelikul juhul</small>	Suurim võit Kr. 80 000 <small>(õnnelikul juhul)</small>																																																																																																												
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><th style="width: 50%;">Kr.</th><th style="width: 50%;">Kr.</th></tr> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000—10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000—15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000—7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000—5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000—6.000</td></tr> <tr><td>10 „</td><td>1.000—10.000</td></tr> <tr><td>10 „</td><td>500—5.000</td></tr> <tr><td>10 „</td><td>200—2.000</td></tr> <tr><td>25 „</td><td>100—2.500</td></tr> <tr><td>120 „</td><td>20—2.400</td></tr> <tr><td>1000 „</td><td>10—10.000</td></tr> <tr><td>3820 „</td><td>5—19.100</td></tr> </table>	Kr.	Kr.	1 preemia	10.000—10.000	1 võit	15.000—15.000	1 „	7.000—7.000	1 „	5.000—5.000	2 võitu à	3.000—6.000	10 „	1.000—10.000	10 „	500—5.000	10 „	200—2.000	25 „	100—2.500	120 „	20—2.400	1000 „	10—10.000	3820 „	5—19.100	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><th style="width: 50%;">Kr.</th><th style="width: 50%;">Kr.</th></tr> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000—10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000—15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000—7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000—5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000—6.000</td></tr> <tr><td>10 „</td><td>1.000—10.000</td></tr> <tr><td>12 „</td><td>500—6.000</td></tr> <tr><td>15 „</td><td>200—3.000</td></tr> <tr><td>30 „</td><td>100—3.000</td></tr> <tr><td>150 „</td><td>20—3.000</td></tr> <tr><td>1200 „</td><td>10—12.000</td></tr> <tr><td>4578 „</td><td>7—32.046</td></tr> </table>	Kr.	Kr.	1 preemia	10.000—10.000	1 võit	15.000—15.000	1 „	7.000—7.000	1 „	5.000—5.000	2 võitu à	3.000—6.000	10 „	1.000—10.000	12 „	500—6.000	15 „	200—3.000	30 „	100—3.000	150 „	20—3.000	1200 „	10—12.000	4578 „	7—32.046	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><th style="width: 50%;">Kr.</th><th style="width: 50%;">Kr.</th></tr> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000—10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000—15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000—7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000—5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000—6.000</td></tr> <tr><td>10 „</td><td>1.000—10.000</td></tr> <tr><td>12 „</td><td>500—6.000</td></tr> <tr><td>15 „</td><td>200—3.000</td></tr> <tr><td>30 „</td><td>100—3.000</td></tr> <tr><td>120 „</td><td>30—3.600</td></tr> <tr><td>1000 „</td><td>12—12.000</td></tr> <tr><td>4608 „</td><td>9—41.472</td></tr> </table>	Kr.	Kr.	1 preemia	10.000—10.000	1 võit	15.000—15.000	1 „	7.000—7.000	1 „	5.000—5.000	2 võitu à	3.000—6.000	10 „	1.000—10.000	12 „	500—6.000	15 „	200—3.000	30 „	100—3.000	120 „	30—3.600	1000 „	12—12.000	4608 „	9—41.472	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><th style="width: 50%;">Kr.</th><th style="width: 50%;">Kr.</th></tr> <tr><td>1 preemia</td><td>30.000—30.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>50.000—50.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>25.000—25.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>15.000—15.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>10.000—20.000</td></tr> <tr><td>3 „</td><td>7.000—21.000</td></tr> <tr><td>5 „</td><td>5.000—25.000</td></tr> <tr><td>12 „</td><td>3.000—36.000</td></tr> <tr><td>18 „</td><td>2.000—36.000</td></tr> <tr><td>60 „</td><td>1.000—60.000</td></tr> <tr><td>64 „</td><td>500—32.000</td></tr> <tr><td>300 „</td><td>100—30.000</td></tr> <tr><td>1200 „</td><td>30—36.000</td></tr> <tr><td>49133 „</td><td>9—442.197</td></tr> </table>	Kr.	Kr.	1 preemia	30.000—30.000	1 võit	50.000—50.000	1 „	25.000—25.000	1 „	15.000—15.000	2 võitu à	10.000—20.000	3 „	7.000—21.000	5 „	5.000—25.000	12 „	3.000—36.000	18 „	2.000—36.000	60 „	1.000—60.000	64 „	500—32.000	300 „	100—30.000	1200 „	30—36.000	49133 „	9—442.197
Kr.	Kr.																																																																																																														
1 preemia	10.000—10.000																																																																																																														
1 võit	15.000—15.000																																																																																																														
1 „	7.000—7.000																																																																																																														
1 „	5.000—5.000																																																																																																														
2 võitu à	3.000—6.000																																																																																																														
10 „	1.000—10.000																																																																																																														
10 „	500—5.000																																																																																																														
10 „	200—2.000																																																																																																														
25 „	100—2.500																																																																																																														
120 „	20—2.400																																																																																																														
1000 „	10—10.000																																																																																																														
3820 „	5—19.100																																																																																																														
Kr.	Kr.																																																																																																														
1 preemia	10.000—10.000																																																																																																														
1 võit	15.000—15.000																																																																																																														
1 „	7.000—7.000																																																																																																														
1 „	5.000—5.000																																																																																																														
2 võitu à	3.000—6.000																																																																																																														
10 „	1.000—10.000																																																																																																														
12 „	500—6.000																																																																																																														
15 „	200—3.000																																																																																																														
30 „	100—3.000																																																																																																														
150 „	20—3.000																																																																																																														
1200 „	10—12.000																																																																																																														
4578 „	7—32.046																																																																																																														
Kr.	Kr.																																																																																																														
1 preemia	10.000—10.000																																																																																																														
1 võit	15.000—15.000																																																																																																														
1 „	7.000—7.000																																																																																																														
1 „	5.000—5.000																																																																																																														
2 võitu à	3.000—6.000																																																																																																														
10 „	1.000—10.000																																																																																																														
12 „	500—6.000																																																																																																														
15 „	200—3.000																																																																																																														
30 „	100—3.000																																																																																																														
120 „	30—3.600																																																																																																														
1000 „	12—12.000																																																																																																														
4608 „	9—41.472																																																																																																														
Kr.	Kr.																																																																																																														
1 preemia	30.000—30.000																																																																																																														
1 võit	50.000—50.000																																																																																																														
1 „	25.000—25.000																																																																																																														
1 „	15.000—15.000																																																																																																														
2 võitu à	10.000—20.000																																																																																																														
3 „	7.000—21.000																																																																																																														
5 „	5.000—25.000																																																																																																														
12 „	3.000—36.000																																																																																																														
18 „	2.000—36.000																																																																																																														
60 „	1.000—60.000																																																																																																														
64 „	500—32.000																																																																																																														
300 „	100—30.000																																																																																																														
1200 „	30—36.000																																																																																																														
49133 „	9—442.197																																																																																																														
5000 võitu + 1 pr. = 94.000	6000 võitu + 1 pr. = 112.046	5800 võitu + 1 pr. = 122.072																																																																																																													
<p>Pileti hind klassi viisi ostes iga klass 2 kr.; kõik 4 klassi korraga ostes 8 kr.</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>Poolpileti</td><td>1 „</td><td>4 „</td><td>4 „</td></tr> <tr><td>Piletiraamatu (4 pil.) hind klassiviisi ostes iga klass</td><td>8 „</td><td>4 „</td><td>32 „</td></tr> <tr><td>Poolpiletir. (4 poolpil.) hind</td><td>4 „</td><td>4 „</td><td>16 „</td></tr> </table> <p>Kes soovib osta teise, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peab maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna.</p> <p><small>Klassiviisi müüakse pileteid Riigi Klassiloterii piletite müügikohtades, pankades, postiasutustes, jne Iga klassi pilette müük algab eelmise klassi võitude nimekirja avaldamisest ja kestab loosimiseni. Pileteid kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult pilettite keskmüügikohas Riigi Trükikojas, Tallinnas, Nline tän. 11. Postiteel saadetakse pileteid välja pilettite keskmüügikohast Riigi Trükikojast Tallinnas, kui tellija on saatnud ette pileti hinna ja saatekulu 10 senti iga saadetise kohta. Lunasaadetsena postiteel saadetakse pileteid välja ainult klassiviisi keskmüügikohast, kui tellija on saatnud ette lunasaatekulu 25 senti hiljemalt 20 päeva enne loosimist.</small></p>				Poolpileti	1 „	4 „	4 „	Piletiraamatu (4 pil.) hind klassiviisi ostes iga klass	8 „	4 „	32 „	Poolpiletir. (4 poolpil.) hind	4 „	4 „	16 „																																																																																																
Poolpileti	1 „	4 „	4 „																																																																																																												
Piletiraamatu (4 pil.) hind klassiviisi ostes iga klass	8 „	4 „	32 „																																																																																																												
Poolpiletir. (4 poolpil.) hind	4 „	4 „	16 „																																																																																																												
<p>Võidu korral I, II või III kl. võidavad piletiraamatus kõik 4 piletit, sest iga võitnud raamatu numbril kohta loositakse selle raamatu 4 pileti vahel välja 4 võitu. IV kl. langeb igale raamatule kindlasti üks võit, mis loositakse kohe selle raamatu 4-ja pileti vahel.</p>																																																																																																															
			50.800 võitu + 1 preemia = 858.197																																																																																																												